

**Janus Pannonius Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar**

A Muraközi járás népiskolái a reformkorban

/1837-1841/

Témavezető:

Ambrusné dr. Kéri Katalin

Készítette:

Magyarné Sztankovics Ilona

pedagógiai szak, levelező tagozat

Pécs, 1997.

*„.....minden áldozat, mi e célra fordítatik, a
hazának és emberiség oltárán van letéve.”*

/Deák Ferenc/

Tartalom

I. Bevezetés

- a. Kortörténeti bevezetés
- b. Oktatáspolitikai előzmények
- c. A Zala megyei Népnevelési Választmány megalakulása.
- d. Zala megye alsófokú oktatásának történetével foglalkozó irodalom

II. A muraközi népiskolai összeírás keletkezési körülményei

III. A muraközi járás népiskolái /1837-1841/

- 1. A népiskolai oktatás tárgyi feltételei
 - a. Az iskolák száma, állaga
 - b. Taneszközök, segédanyagok
- 2. A népiskola személyi feltételei
 - a. A tanító képzettsége, egyéb tevékenysége, jövedelme
 - b. A tanulók száma, nemenkénti összetétele, az iskolalátogatás rendszeressége
- 3. A népiskolai oktatás tartalma
 - a. A tanítás nyelve, tananyaga, rendje
 - b. A tanulók előmenetele

IV. A muraközi járás reformkori népiskolai helyzetének összehasonlítása a megyei, régióbeli és országos helyzettel.

- a. Módszertani nehézségek
- b. Azonosságok és különbségek a reformkorban a Muraközi járás valamint Zala megye, a Dunántúl és Magyarország népiskoláinak helyzetében.

V. A Népnevelési Választmány és a népiskolai összeírások sorsa, általános oktatáspolitikai kitekintés 1848-ig.

VI. Összegzés

Felhasznált szakirodalom

Mellékletek

I. Bevezetés

a. Kortörténeti bevezetés

A 19. sz. elejére Mária Terézia és II. József felvilágosult abszolutizmusának rendszere zsákutcának bizonyult. A régi rendszert nem lehetett egy korszerűsített feudális államhatalom érdekében maradandóan modernizálni. A kor fejlett országaihoz a polgári erőkre támaszkodva, a feudális keretek felszámolásával lehetett volna felzárkózni.

Az abszolutizmus restaurációjának Magyarországon szívós ellenállással kellett számolnia. A változás szükségessége, igénye az 1790-es években kezdett megfogalmazódni. Ezek a nem mindig tudatos reformigények már túlmentek az abszolutizmus pusztá tagadásán, a nemzeti hagyományok, s a hozzájuk való visszatérés dicséretén, a fennálló avult viszonyok mélyebb gyökereire irányultak. Az 1820-as évek végére pedig a szervezettebb együttműködés felé törekedtek. A politikai-társadalmi változás igénye elválaszthatatlanul összefonódott a gazdasági, kulturális törekvésekkel, melyek ha óvatosan is, de a fennálló állapotok modernizálására irányultak, a nemzeti és polgári fejlődés szélesebb, távolabbi perspektíváira.

Az 1830-31-es évtizedforduló Európában új korszakot nyitó változások egész sorát hozta, melyek visszavonhatatlanul megbontották a szent szövetségi reakció konzervatív nagyhatalmak összefogására alapozott rendszerét. A magyar történelemben pedig ez az évtizedforduló a reformkor kezdetét jelentette. A reformnemzedék megértette, hogy az ország felzárkóztatása, megújulása a társadalmi haladást, az egyéni szabadságot és a nemzeti függetlenséget egyszerre követeli.

A nemzet ügye szorosan összekapcsolódott az oktatásüggyel. A közoktatás egészének átalakítása fontos szerepet kapott a reformkor vezető politikusainak - Széchenyi István, Kossuth Lajos, Wesselényi Miklós - programjában.

Közéleti személyiségek, mint például Felsőbüki Nagy Pál, Táncsics Mihály, az országos politikáig felnövő Deák Ferenc, az író, költő művelődéspolitikus Eötvös József, a reformkor nagy költői közül Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály álltak a közművelődési, nevelésügyi törekvések élére.

b. Oktatáspolitikai előzmények

Az oktatáspolitikában Magyarországon a polgárosodás igényével kezdődően jelentkeztek az egységes nevelési rendszer létrehozására és az oktatás korszerűsítésére irányuló törekvések, az oktatásügy irányítása pedig a nemzeti önrendelkezés igényével fonódott össze.

Ezek a kívánalmak a reformkorban felerősödtek.

Az egységes nevelési rendszer és az oktatás korszerűsítésének igénye találkozott a felvilágosult abszolutizmus törekvéseivel, de az oktatásügy irányításának kérdése a reformkori országgyűléseken a bécsi udvar és a rendek Achilles-sarka volt az udvar abszolutisztikus érdekei miatt. A nemzeti, liberális követelések teljesítése mindig az aktuális kül- és belpolitikai erőviszonyoktól függött. Az udvar bevált taktikája a kompromisszum, halogatás, ígéretetés volt.¹

¹ Bényi Miklós: Oktatáspolitikai törekvések a reformkori Magyarországon; Oktatáspolitikai törekvések a reformkori országgyűléseken Csokonai Kiadó: Debrecen, 1994. 65.l.

Mária Terézia 1777. augusztus 22-én aláírta a **Ratio educationis totiusque rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas**, /Magyarország és a társországok átfogó oktatási-nevelési rendszere/ megvalósítására utasító rendelkezést, s ezzel megteremtette az állami irányítású közoktatást. A Ratio első ízben kísérelte meg egy olyan egységes nevelési-oktatási rendszer létrehozását, mely az állam, illetve az államhatalmat képviselő uralkodó felügyelete alatt áll. A meglévő felekezetiileg meg lehetőségen széttagolt különféle szintű iskolákat felekezeti jellegük és feudális fenntartási módjuk megváltoztatása nélkül próbálta meg egységes szervezetbe rendezni.

Az új tanügyi szabályzatot a protestáns iskolák elutasították, így csak a katolikus iskolákra gyakorolható befolyást. Az oktatásügyi szervezet felső hazai irányítását a Helytartótanács tanulmányi bizottsága vette át.

Az országot Erdély nélkül 8, Horvátországgal együtt 9 tankerületre osztották, élükre királyi főigazgatókat, ezek mellé pedig királyi tanfelügyelőket neveztek ki. A mezővárosi és falusi népiskolák felügyelete, továbbra is a helyi plébános feladata maradt. A felvilágosult abszolutizmus a népiskolák fejlesztését látta a legsürgetőbb feladatának, s ez érthető is, hiszen az előmunkálatok során lezajlott összeírás adatai alapján a 6-10 éves korosztály tényleges beiskolázásának országos átlaga kb. 2,5 %-ra volt becsülhető.² Ennek ellenére, mint ahogy Kanyar József is jellemzi: „Az I. Ratio Educationis a népiskoláztatás tekintetében - köztudottan - egy szűkszavú s erősen vázlatos királyi rendelet volt.”³

A szabályzat 3. fejezete - „Az oktatási szervezet irányítása az anyanyelvi iskolákban, vagyis Magyarország és a hozzátartozó országok nemzetiségeinek saját iskoláiban”⁴ - fogalmazta meg a népiskolák szükségességét:

„a közoktatási szervezet másik ágát alkotják az anyanyelvi iskolák, s ezekkel főként amiatt kell a legnagyobb lelkiismeretességgel törődni, mert a bennük elkövetett legkisebb hanyagság is megingatja az oktatás és nevelés egész épületének alapját.”⁵

Felsorolta a népiskolák típusait: városi, mezővárosi és falusi, valamint kiemelt anyanyelvi iskolák. A kiemelt anyanyelvi iskolákkal az I. Ratio a tanítóképzés új intézménytípusát honosította meg az úgynevezett normaiskolát. A határozott szervezeti keretek korszerűbb tartalmat is kaptak, ezt a 2. rész első szakasza 5 fejezetben foglalta össze: „Az anyanyelvi iskolák tananyaga”⁶ címen. Nem mondta ki a tankötelezettséget, de javasolta a rendszeres iskolába járást: „A dolog ezért úgy rendezendő el, hogy amikor a mezői munkák már befejeződtek, akkor arra kell kötelezni azokat az ifjakat, akikre a szülőknek már kevésbé van szükségük, hogy járjanak az iskolába.”⁷

² Magyarország története 1686-1790. Szerkesztette: Ember Győző, Heckenast Gusztáv 4/2 köt. Akadémia Kiadó Bp. 1989. 1146. l. Magyarország története /1-10/

³ Kanyar József: Népoktatás a Déldunántúlon a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában /1770-1868/ Akadémia Kiadó Bp. 1989. 123.l.

⁴ Ratio Educationis, Fordította jegyzetekkel és mutatókkal ellátta Mészáros István Akadémia Kiadó Bp. 1981. 13.l.

⁵ Ratio Educationis uo.: 43.l.

⁶ Ratio Educationis: uo. 62-73.l.

⁷ Ratio Educationis: i.m. 68.l.

Az I. Ratio által nyitva hagyott nagyobb tantervi és rendtartási kérdésekben 1778 tavaszán a népiskolai felügyelők budai értekezlete határozott. Tervezetet készítettek a királyi rendelet népiskolára vonatkozó részeinek kiegészítésére. A **Projectum Budense** már részletesen foglalkozott a tananyaggal, tankönyvekkel, jelentős feladatnak tekintette a tanítóképzést, szabályozta az iskola kormányzatát. Ez a javaslat bevezetésre soha nem került, csak tájékoztatásul használták.

A népoktatás továbbfejlesztésére a Mária Terézia féle reform alapjain a kormányzat II. József idején fordította a legtöbb figyelmet.

A felvilágosult abszolutista állam érdekei úgy kívánták, hogy az írás, olvasás, számolás elemeit a gazdasági fejlődéshez szükséges műveltség minimumát a nép minél szélesebb rétegei felekezeti vagy nemzeti különbség nélkül elsajátítsák.

II. József tanügyi rendelkezések egész sorát adta ki. Így az I. Ratio, bár érvényben maradt, sőt Erdélyre is kiterjedt, számos részletben módosult. A „kalapos király” 1781-ben megszüntette a külön tanulmányi alapot.

1784-ben enyhített a szigorú iskolai rendtartáson, majd a közép és felsőoktatásban a tandíjak és ösztöndíjak új rendszerét vezette be. Ebben az évben adta ki hírhedt nyelvrendeletét, mely a közigazgatásban a latin nyelvet a némettel akarta felcserélni, s melynek értelmében a német nyelvet minden iskolatípusban és iskolafokon tanítani kellett, és amelyet a nemzeti ellenállás miatt halálos ágyán 1790. január 26-án visszavonni kényszerült.

1785-ben a vegyes vallású helységekből „közös”, vagyis felekezeti közti népiskolák felállításáról rendelkezett. Ez a felekezeti különbségek megszüntetésére irányuló rendelkezés volt legpozitívabb intézkedése.

II. József halála után a 18. sz. utolsó évtizedében ismét időszerűvé vált a magyar köznevelés reformja. *„Az 1790-91-es országgyűlés maga óhajtotta - a királlyal egyetértőleg - megállapítani a „nemzeti nevelés” rendszerét; a koronázási eskü tervezetébe ezt be is vették, de a végleges szövegből már kimaradt. A rendek és II. Lipót kompromisszuma csak odáig terjedt, hogy az uralkodó beleegyezett egy törvény, az 1791: 15.tc. meghozatalába.”*⁸

Az 1791:15.tc. kimondta: *„Mivelhogy a köztársadalom jóléte főképpen az ifjúság nevelésétől függ: azért Ő királyi felsége jóváhagyásával határozzák a karok és rendek, hogy a nemzeti nevelés és a sajtószabadság általános elvei rendszerének kidolgozására, a királyi jogok sérelme nélkül, országos bizottság neveztessék ki, mely azután munkálatait átvizsgálás és helybenhagyás után az ország törvényei közé iktatás végett bemutatandja.”*⁹

A bizottság 1791-től 1793-ig működött. A **Deputatio regnicolaris in litteralibus** - magyarul Művelődésügyi Bizottság - feladatait más bizottságokkal együtt az 1791:67.tc.¹⁰ rögzítette.

Legfontosabb feladata az I. Ratio kritikája alapján egy új törvénytervezet kidolgozása volt. **„A nemzeti nevelés általános alapelveinek rendszeréről”** c. törvényjavaslat¹¹ az iskolaügyet teljes egészében állami feladatnak tekintette, és kinyilvánította az egységes, mindenkire

⁸ Bényei: im. 66.l.

⁹ Magyar törvénytár 1740-1835. évi törvénycikkek Bp.1901. 163.l.; Bényei: uo. 66.l.

¹⁰ Magyar törvénytár: uo. 205 l.

¹¹ Kármán Mór: Közoktatási tanulmányok I.köt. A felekezeti oktatás és az állam részvétele a népiskola szervezésében; Bp.1906. 120-126.l. /1-2 köt./

kiterjedő oktatási rendszer szükségességét. Népiskolát kívánt állíttatni a filiákban is, kinyilvánította a tanítás ingyenességét; az iskolafenntartás költségeit a községeknek, illetve a földesuraknak kellett viselni.¹²

A tervezetet a diéta nem tárgyalta meg, mert I. Ferenc - Sándor Lipót nádor hatására, aki a felvilágosodás egyes radikális eszméinek terjedésére hívta föl a király figyelmét - ezt elodázta. Az oktatásügyi reformtörekvések a jakobinus mozgalom leleplezésével lekerültek a napirendről. Még az utód, József főherceg is veszedelmesnek tartotta a nép műveltségét, de ugyanakkor Károly főherceg felismerte, hogy a népet az iskola által befolyásolni lehet a kormányzat támogatása érdekében. A gazdaság érdekei is a népiskolák terjesztése, fejlesztése mellett szóltak, így újra sürgetni kezdték a megkezdett munkálatok folytatását.¹³

A Művelődésügyi Bizottság szövegtervezetét - csökkentve a felvilágosult elveket, de őrizve annak számos elemét, értékét - 1802-ben a Helytartótanács keretei között működő Tanügyi Bizottság dolgozta át. A számos módosítás után elkészült végleges törvényt, az új tanügyi szabályzatot a Helytartótanács a királyi jóváhagyás után, 1806 november 4-én léptette életbe.¹⁴

A második Ratio, ahogy Mészáros István jellemzi: „*az udvar és a magyar nemesség kompromisszumának szülötte.*”¹⁵ A latin nyelvű, Budán kinyomtatott és a megyéknek 22937.sz.¹⁶ alatt szétküldött **Ratio educationis publicae totiusque rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas** /Magyarország és a társországok átfogó iskolai oktatási-nevelési rendszere/ igyekezett az I. Ratio hibáit kiküszöbölni. Sokkal konkrétabban és rendszeresebben meghatározott igényei lehetővé tették, hogy intézkedései többé-kevésbé országosan realizálódjanak.

Kiküszöbölte a német nyelv kötelező oktatását, s a nemzetiségi, vallási türelemmel a katolizálás gyanúját keltő tendenciát.

Az 1791:26.tc.¹⁷ már tanügyi autonómiát biztosított a protestánsoknak, de 1806-tól kezdve iskolaügyi szabályaik és tervezeteik a leglényegesebb kérdésekben nem tértek el a II. Rátio rendelkezéseitől.¹⁸ Ez a szabálykönyv a népiskolák tekintetében már többet tett a magyar népoktatás asztalára, mint elődje, 12 fejezet tartalmazta az anyanyelvi népiskolákról szóló rendelkezéseket.

Az első rész első szakaszának 6 fejezete - az általános irányelveken túl - intézkedett a tananyagról és a tankönyvekről a falusi és kisebb mezővárosi, nagyobb mezővárosi és kisebb városi, valamint nagyobb városi és a kiemelt anyanyelvi iskolák tekintetében, bár a tananyag az I. Ratio rendelkezéseihez képest nem változott.

A 7. fejezet a leányiskolák létrehozását rendelte el, s ennek 32.§-a a „népből származó leányok” neveléséről-oktatásáról intézkedett.

¹² Mészáros István: A magyar nevelés története 1790-1849. Tankönyvkiadó Bp. 1968. 14-17 l.

¹³ Kotnyek István: Alsófokú oktatás Zala megyében 1918-ig Zala Gyűjtemény 9.sz. Zalaegerszeg 1978. 40-41.l, Kanyar József im: 124.l.

¹⁴ Ratio Educationis: im. 8.l.

¹⁵ Ratio Educationis: u.o. 9.l.

¹⁶ Kanyar József: im 15.l.

¹⁷ Magyar törvényár: im. 173-174.l.

¹⁸ Mészáros István: Népoktatásunk szervezeti-tartami alakulása 1777-1830 között. Tankönyvkiadó Bp. 1984.132-134.l

A második rész első szakaszának 7-8 és a második szakasz 9-10-11. fejezete pedig az iskola-vezetésre és a felügyeletre vonatkozó szabályozást tárgyalta.¹⁹ Az alapelvek 2. §-a kimondta: „a nevelés általános elvei elszakadt vallások követőire is vonatkoznak, akik számos vidéken másokkal elvegyülve élnek, és ezért szükséges, hogy egyes helyeken közös iskolákkal rendelkezzenek.”²⁰

Ezek az iskolák azonban már nem voltak azonosak II. József „közös” iskoláival, ahol a falu összes gyermekét valláskülönbség nélkül tanították.

A népiskola fontosságáról, az iskolabjárás szükségességéről a 11. § rendelkezett:

*„Fontos közérdek, hogy a parasztfiatalság társadalmi helyzetének megfelelő oktatást kapjon és kellő időben tanulja meg, hogy mivel tartozik az Istennek, mivel tartozik magának és másoknak, milyen kötelességekkel van lekötvé az uralkodónak, a hazának, szüleinek és földesurainak. A plébánosok és a megyék feladata e tekintetben, hogy a lakosokat részletesen felvilágosítsák az iskolába járás sokféle hasznáról(...), hogy közkölségen iskolát létesítsenek azokban a helységekben, ahol még nincsenek(...); hogy a falvakban és a mezővárosokban minden fiatal, mindkét nemből a hatodik életévtől kezdve - vagy a jobb értelmi képességűek már korábban az iskolába küldjenek; azokat pedig akik betegeskedésük miatt gyakrabban távol maradni kényszerültek, tizenkét éves korukig itt tanulni kötelezzék. (...) akiket sem buzdítással, sem utasítással nem lehet rábírni arra, hogy gyermekeiket szabályszerűen iskolába járassák (...), azok mind büntetés alá eső vétkesek.”*²¹

A II. Ratio-val tehát megjelent a magyar közoktatásban a tankötelezettség és az ismétlődő iskoláztatás gondolata. A szabályzat jelentőségét érzékelteti, hogy bázisán jöttek létre a polgárosodás irányába mutató még fejlettebb iskolarendszer igényei és előfeltételei.

A magyar iskolatörténet első magyar nyelvű elemi iskolai szabályzata, melyet a Helytartótanács 1845. július 16-án adott ki **„Magyarország elemi tanodáinak szabályai”** címmel, jól tükrözi a gazdasági és a társadalmi fejlődés által támasztott igények bővülését.

Az 1845-ös elemi iskolai szabályzatig azonban, még közel négy évtizednek kellett elteltie.

A II. Ratio gyakorlati megvalósulásának útja nem volt olyan színes és csillogó, mint a fogadtatása. Az oktatás körülményei csak lassan javultak, a tanítók többsége alacsony képzettségű és jövedelmű volt, az iskolák tanszer ellátottsága pedig nagyon szegényes. Így, amikor I. Ferenc némi teret engedve a rendi alkotmánynak összehívta az 1825-1827-es országgyűlést a népoktatás tényleges fejlesztésének igénye újból megfogalmazódott.

Már az 1825. szeptember 27-i kerületi ülésen indítványozták a magyar nyelv és a nemzeti nevelés ügyének megtárgyalását. A követek között azonban sok kérdésben nem volt egyetértés, s heves vita bontakozott ki arról is, hogy a nevelésügy valóban királyi felségjog-e.

Végül az országgyűlés az 1793-as rendszeres munkálatok folytatására és kiegészítésére az 1827:8. tc.-kel újabb országos bizottság létrehozásáról intézkedett, mely albizottságokra oszlott.²²

¹⁹ Ratio Educationis: im. 229-361.l.

²⁰ Ratio Educationis: uo. 231.l.

²¹ Ratio Educationis: uo. 235.l.

²² Bényei: im. 68-69.l.

A tanügyi albizottság munkájának eredménye az **Opinio Regnicolaris-Deputationis motivis suffulta circa objecta Rei Literariae** /Az országgyűlési bizottság érvekkel indokolt véleménye az iskolaügy tárgyában/,²³ mely a megyék kérésére nyomtatásban is megjelent, s bár rendeletileg nem lépett életbe mégis nagy hatást gyakorolt a reformkori tanügyre, mert sok megoldatlan problémára irányította rá a figyelmet.

A konzervatív szellemű Opinio teljes hazai közoktatásügyet átfogó reformot javasolt, így szükségesnek tartotta a népoktatás újjászervezését is. Bár az egyes iskolatípusokra vonatkozó intézkedései gyakorlatiasak, nem jelentett a kor igényeinek megfelelő előrelépést az 1793-as bizottsági munkálatokhoz, illetve a tényleges iskolai gyakorlathoz képest.²⁴

A megyék a tervezet vitatása során sok haladó észrevételt tettek, sőt radikális változtatásokat szorgalmaztak.²⁵

Zala Vármegye például a törvényjavaslatok zalai vitái során a művelődésügyi albizottság munkájára a következő észrevételeket tette:

„Az Országos Kiküldöttség a maga munkájának 12-ik lapján, az ott javallott Törvényeknek, - 12-ik pontja alatt az egész tudományosodás dolgát Ő Felsége által a Helytartó Tanácsnak kormányzására bízati itéli s így azt az Ország Rendjeinek Tanácskozása és befolyása alól mintegy egészen kivetetni látszik. - Minekutánna azonban a Honni Ifjúságnak neveltetése, s a szükséges tudományokban való oktatása a Hazai tárgyak között olly jeles helyet foglal, hogy azt az Orzágnak közelebbi figyelme alól elvonni, magát a Hazának jövőndő haszna és boldogsága tiltaná, (...) a neveltetés és tudományosodás dolga egyenessen, s időről időre a Törvényhozó Test elejbe adattassék”.²⁶

A magyar nyelvű tanítás háttérbe szorítását is kifogásolták, melyet a tervezet a 40. lapon a 62.§. alatt tartalmazott:

„ezen javaslat ellen észrevéteket az, hogy a Német nyelvnek tökéletesen leendő tudása melly sok haszonnal legyen összekapcsolva, senki soha kétségbe nem hozza, s hogy abban az Ifjak magokat gyakorolják, s az ő nagyobb kimiveltetésekre nézve azt egész tehetséggel meg is tanulják, szükséges: de mind ebből az: hogy a Magyar Hazában az Anya nyelvnek helyébe idegen Német nyelv hozattassék be a tudományok tanulására, soha nem következtethetik, s a midőn minden iparkodása a Nemzetnek az ő tulajdon nyelvnek előmozdítására czéloz, a midőn a Nemzeti lélek, és karakter magával a nyelvnek terjedésével tarttatik csak tökéletesen kifejlődhetőnek lenni, ugyan akkor egy Zsellér nyelvet meghonosittani akarni nem egyéb volna, mint a Magyar nyelvet uj homályba borítva vele együtt a Nemzeti lelket is örök sírba dönteni, azért maradjon ugyan a Német nyelv rendkívül való, vagy akár rendes tudományi tárgy; de azon soha a közönséges Oskolákban semmiféle tudományos oktatások nem történjenek.”²⁷

²³ Kármán: im.120-126.l.

²⁴ Bényei: im. 69-70.l

²⁵ Bajkó Mátyás: Nemzeti nevelésügyünk a reformkorban Nevelés, művelődés c. sorozat Debrecen 1969. 35.l.

²⁶ Észrevételek az országos kiküldöttségnek /de re litteraria/ a tudományosodás dolgáról készült munkájára c,r: 116 l.- Zala vármegyének az országos kiküldöttségnek rendszeres munkáira tett észrevételei 1832.11-143.l.

²⁷ Zala vármegyének az országos kiküldöttségnek rendszeres munkáira tett észrevételei 1832.: im. 117-118.l

Az ellenzéki Zala megye tehát, többek között a tanügyirányítás és a tannyelvűség módosítását kívánta. A törvénytervezet megyénkénti megvitatása „*kedvezően hatott a művelődéspolitikai gondolkodás fejlődésére.*”²⁸

Az operátumok megtárgyalására összehívott 1832-36. évi országgyűlésen az udvar ismét az elodázás taktikáját alkalmazta. A tanügyi tervezet és a megyei észrevételek országgyűlési vitájára nem került sor, mert I. Ferenc és V. Ferdinánd is tartott a liberális ellenzékkel való összecsapástól ezért, a napirendi pontok közé való felvételt állandóan halogatták.

Példa erre Tolna vármegyének 1835. november 6-án tartott kerületi ülésen a 13. napirendi pontra tett javaslata: „*A nevelésről munkálat felvételéig is előlegesen praeparandiák felől történjék gondoskodás.*”²⁹

A liberálisok ezért taktikát változtattak, s a tanügy egyes részleteiben próbáltak eredményt elérni. Lónyay Gábor az 1836. március 29-i kerületi ülésen Zemplén megye utasítására bizottság kiküldését és tervezet készítését indítványozta Polytechnikum létesítésére.³⁰

„*Bezerédy hasonlókép országos küldöttséget kért neveztetni melly a falusi nép nevelésére s iskola mesterek praeparandiájára nézve, a nemzetiség terjesztése iránt különös tekintettel viseltetve tervet készítsen. - Ez el is fogadtatott.*”³¹

A javaslatokat 1836. április 28-án terjesztették a király elé, az elutasító választ pedig április 30-án olvasták fel.

„*A király ápr. 30-án azzal az indoklással utasította el a javaslatokat, hogy a nevelésügy nem tartozik az országgyűlés elé, majd ő fog gondoskodni a szükséges intézményekről.*”³²

A választ a kerületi ülésen az ellenzék élesen bírálta: „*Borcsiszky kezdé a vitatást: (...) Mi semmit nem kértünk, csak jelentettük, hogy magunk pénzén nevelőházat akarunk építeni a népnek, művészetnek, iparnak s mesterségnek, s még ezt is tiltják, s azt mondják, majd ők fogják elrendelni, ha lesz mikor s amint akarják. (...) Mit akar a kormány velünk? (...) Azt akarja e, hogy abból is kizárassunk, miként neveljük gyermekeinket?*

Bezerédy szólott ezután. (...) *Vét a kormány (...) vét azon legfőbb rendeltetése ellen, mellyben fekszik a kormányzás feltétele, ha nem akarja megengedni, hogy gyermekeink s polgártársaink gyermekeinek neveléséről gondoskodjunk. De mindennek van határa, s határa van a béketűrésnek is. (...) ily resolútiók oda fogják vezetni a nemzetet, hogy ha látja (...) a kormánytól segédelmet nem nyer, önmagában fogja keresni a segílyt, (...)*

Lónyay ily értelemben szólott: (...) *a história nyilván mutatja, hogy az Austriai Ház alatt kormány Magyarországot mindég mostoha gyermeknek tekintette. Innen látjuk, mint várhatunk. (...) Nem akarja a kormány hazánk népét nevelni? Ő lássa, nevelni fogjuk önmagunkat.*”³³

²⁸ Bényei: im.72.l.

²⁹ Kossuth Lajos Országgyűlési tudósítások /1-5 köt./ Sajtó alá rendezte: Barta István; Akadémiai Kiadó Bp, 1961. 5.köt. 213.l. In: Kossuth Lajos összes munkái 5.köt /1-6. köt/

³⁰ Kossuth Lajos ifjúkori iratok; Törvényhatósági tudósítások Sajtó alá rendezte: Barta István: Akadémia Kiadó Bp.1966. 652.l. In. Kossuth Lajos összes munkái 6.köt.

³¹ Kossuth Lajos Országgyűlési tudósítások: im. 606.l.

³² Kossuth Lajos Ifjúkori iratok; Törvényhatósági tudósítások: im.652.l.

³³ Kossuth Lajos Országgyűlési tudósítások: im. 682-684.l.

Deák Ferenc a királyhoz felterjesztett felirat megújítását javasolta, melyhez a többség és a főrendek is hozzájárultak:

„Ha valamire ezen kir. válaszra ugyan el lehet mondani: quod cito fit, male fit. Tegnap ment el a felirat, ma választ kaptunk; de nincs benne köszönet.

(...) Mi nem kértünk pénzt a kormánytól, nem munkát, nem engedélyt, még csak tanácsot sem; nem bántottuk a kir. jussokat, nem akartunk magunknak újakat szerezni csak azt jelentettük, hogy tervet szeretnénk a népnevelés és a közművészet tárgyában készíttetni; a kormány azonban ezt is megtagadja. (...) A fölírást megújíttatni kívánom, egyébiránt én is azt tartom, hogy a nemzet fog gondoskodni magáról.”³⁴

A felíratra válasz nem érkezett. Az országgyűlés berekesztése után a megyék saját hatáskörükben próbáltak a népnevelésről gondoskodni. Több megyében nevelésügyi választmány, népnevelő egyesület alakult.

c. A Zala megyei Népnevelési Választmány megalakulása.

Deák Ferencet, mint az egyik legtekintélyesebb zalai táblabíró, 1831. január 17-én nevezték ki az országos bizottság rendszeres munkálatait felülvizsgáló helyi bizottság egyik tagjává.

A bizottsági munka Deák politikusi pályájának kezdetét jelentette. E munka szerzett számára olyan komoly elismerést, hogy 1833. április 15-én országgyűlési követévé választotta Zala megye.³⁵ Molnár András szerint ez *„az 1831/32-ben készült, és döntően Deák nézeteit tükröző munkát az országgyűlés elé kerülő konzervatív szellemű reform- és törvényjavaslatok zalai vitája során, annak eredményeképpen született. Deák szerzősége mind az eredeti kézirattal mind kortársi levekkel, mind pedig szövegelemzéssel bizonyítható.”³⁶*

Az 1832-36-os országgyűlés munkálataiba bekapcsolódó Deák Ferenc nemcsak a közteherviselést, hanem a népnevelés ügyét is felkarolta, s megpróbálta az ellenzékkel együtt napirenden tartani. Az udvar felségjogra hivatkozó, elutasító válasza késztette arra, hogy ő is több más megye képviselőivel együtt, helyi szinten, saját megyéjében próbált előre lépni.

Zala vármegye 1836. június 22-én tartott közgyűlése jegyzőkönyvének /1017.pont/ tanúsága szerint Deák Ferenc az országgyűlés eseményeiről követjelentésben számolt be: *„Deák Ferencz táblabíró Úr utánozhatatlan ékesszólással taglalta, körülállásosan előadta közelebb múlt országgyűlésének eseteit, a rendek elébe terjesztvén azokat, melyeket ezen országgyűlése a nemzet boldogítására kivívhatott, mint azon akadályokat is, melyek az ország közjávára kívántató számos jó és a rendek táblája által indítványba hozatott intézkedéseket sikertelenné tettek.”³⁷*

Deák Ferenc e követ jelentésében hangsúlyozta, hogy a nevelésügyi kérdés a diétán megoldatlan maradt:

³⁴ Kónyi Manó: Deák Ferencz beszédei 1829-1841. 1.kötet 2. bővített kiadás Bp. 1903. 263-264.l.

³⁵ Molnár András: Deák Ferenc mint „becsületbeli tisztí alügyész” In.: Degré Alajos emlékkönyv Szerkesztők: Máté Gábor-Zlinszky János Unio Kiadó Bp. 1995. 173.l.

³⁶ Molnár András: uo. 176. l.; Deák Ferenc és a rendszeres munkálatokra tett zalai észrevételek. In. Századok, 1995.2.sz. 381-406 l.

³⁷ Kónyi: im. 264.l.

„De nem számlálgatjuk tovább azokat, mik az úrbéri viszonyok iránt elhatározottak: (...) Azonban nincs még e hét törvénycikkelylyel bevégezve minden, a mit az adózó nép sorsának könnyítése, de kivált morális emelkedése a nemzettől méltán megkíván,(...) Ha nemzeti önállásunk érdekeit valódi méltánylani tudjuk, s hazánkat szabadnak, erősnek és virágzó-nak óhajtjuk, ne tartsuk elégnek, hogy jobbjaink élhetése törvény által biztosítva van, hanem neveljük a népet, ébresszük és tápláljuk keblében az emberiség szelíd méltóságának nemesebb érzeteit, javítsunk erkölcsöit, fejtsük ki lelki tehetségeit s terjesztjük a közértel-mességet.”³⁸

Zala megye nemesei úgy döntöttek, hogy megpróbálják saját hatáskörükben felkarolni a népnevelés ügyét.

Az 1836. augusztus 8-án tartott közgyűlés határozatot hozott **„A Nép nevelésére Felügyelő Választmány”** megalakulásáról, s ezen a közgyűlésen megtörtént a választmányi tagok hivatalos megbízása is.

„A Köznép eddig nagy részben elmulasztott czélyszerűbb nevelését eszközteni s ez által a népet tudatlanságából ki emelni, s ötlet Hazája Polgár Társai s maga eránt tartozó kötelességeivel meg esmérten, az e végre kellő nevelő tanintézetek létre hozását s a kívántató falusi tanítók formálását általa jelen időben inkább, mint akármikor multhatatlan kötelességjekk esméri azertis a nép nevelésére szolgáló szabályok ki munkálására, vallyon ezek helyenként fogamatban úgy vétetnek-e? amint kellenek felügyelésére Sellyey Elek Kerületi Tábla Bíró Urat, Elnöksége alatt, /a 49. választmányi tag felsorolása/ (...) ezennel oly formán ki rendeli, hogy ő a nép nevelését tárgyazó szabályokat ki munkálván s ezek leírva hozására ügyelvén kebelekből a szükséges fel vigyázásra Tagokat válasszanak, akik az elől forduló akadályokról vagy az óhajtott elő menetelről a központi választmányt ami össze írván erről utasettást kérjenek ez pedég tett gyűlézkedéseiről azokat fogamatjára elsőként a közönséget értesitse, mire nézve ezen végzés a Kiküldöttség Tagjainak adatik.”³⁹

„A megválasztott 49 tagú népoktatási bizottság elnöke Sellyey Elek, kőszegi kerületi táblabíró lett, tagjai 2 királyi kamaráson, 2 javadalmas apáton, 2 plébánoson és 3 megyei jegyzőn kívül 36 táblabíró, köztük természetesen, Deák Ferenc, Csányi László, Hertelendy Károly is.”⁴⁰

A választmány megalakulásáról Deák Kossuthnak is beszámolt 1836. augusztus 18-án Kehidán írt levelében:

„Az úrbéri törvényeknek falun leendő kihirdetésére választmányokat nevezünk ki, s választ-mányt arra is, hogy a falusi oskolákra s nép nevelésére felügyeljen, ott, a hol szükséges segítsen.”⁴¹

Deák is azt remélte, hogy a vármegyék önhatalmú intézkedései elodázhatatlanná teszik a népoktatás törvényi rendezését, s bár nem volt szakértője az oktatásügynek, vállalta a nem kis munkával járó választmányi tagságot.

³⁸ Kónyi: im. 276.l.

³⁹ ZML. kgy.ir. 1836.: 164. sz. eredeti sz. 1569.sz., részben közli Kotnyek uo. 51.l Jegyzet: A levéltári források idézése eredeti helyesírásukkal történik.

⁴⁰ Degré Alajos: Zala megye 1839. évi követutasítása 221.l. In: Tanulmányok Deák Ferencről Zalai Gyűjtemény 5.sz. Zeg. 1976.

⁴¹ Deák Ferenc emlékezete levelek Szerk: Váczy János Bp.1980. 17.l.; Jegyzet: A Törvényhatósági Tudósítások számára a zala imegyegyűlésekről Deák Ferenc tájékoztatta Kossuthot.

A választmány feladatainak részletes kidolgozása az 1837. január 9-én⁴² tartott választmányi ülésen történt, „*hogy a Köz nép sikeres nevelésére, hathatós intézkedéseit meg tehesse.*”⁴³

A választmány legfontosabb feladata az volt, hogy a megye összes járásában, a járasok valamennyi helységében megvizsgálja a népnevelés állapotát. Felmérje, hogy a helységek el vannak-e látva „*Köz nép fel fogadásához, és sorsához alkalmazott iskolyával ugy szintt értelymes, és illyő helyzetű Tanítóval (...) az ezeknélkül szükölködő helységek pedig, minő pénzel állíthatnak, leg alkalmasban ily szükséges intézetet fel? (...) fogna-e a földes ur is. (...) és menyinyivel adakozni? nem adakozván pedig ez, hajlandó és képes lenne e, a község a szükséges költségeket ki állani?*”⁴⁴ továbbá: hogy kik fizetik a kántorpénzt, a tanulók számáról, annak alakulásáról, „*a divatozó tanítási rendszerrül*”⁴⁵, a tankönyvekről, „*egy szóval a nép nevelés, egész jelen helyzetéről, és a hasznos intézkedések ellen ne tán hatralható gátvetés elő ítéletekrül, ki merítő jelentés tegyenek, s ezt a küldöttségnek, legközelebbi ülésében leendő felvehetés végett Koppány Ferenc Urnak, mint vállasztmány, mai ülésében ki nevezett Levél Tárnok/na/k kezére szolgáltatassak.*”⁴⁶

A vizsgálathoz egy táblát is készítettek, mely két rovatból állt: „*Nyomozni szükséges*”, „*tapasztaltatott*”.⁴⁷

A nyomozni szükséges rovat 11 szempontot tartalmazott:

„*1^{ször} Jól ell rendeltt, a köz nép ell fo/ga/dására, és sorsához alkalmaztatott Iskola vagyon e?*

2^{or} értelmes, és jó maga viseletű Tanótoval vagyon e ell látva

3^{or} Az oskola jobb karban tételét a Helység minő költséggel álléthatja fel.

4er A Feldes Urnak járulnak e a jó oskola, és Mester eszközlésére.

5er A Földes Ur nélkül képes lennie a Kösség a megkivántatókat ki állani

6^{or} A Kántor fizetéshez kik szoktak járulni,

8^{or} neve/n/dékek száma mennyi

9er A Tanétási rendszer minémü

10er Iskolai könyvek mibül állanak és mellyek volnának czélarányosabbak

11er A hasznos intézethez mi volna még szükséges

12er Ezen Intézetet mi hátráltattya”⁴⁸

Önkéntes adakozással pénzgyűjtést is javasoltak, melyet a tapasztalt hiányosságok pótlására kívántak fordítani. Erről Deák egy, ismét Kossuthnak szóló /1836. december 31-1837. január 27./ levelében az alábbiakat írta:

⁴² ZML. kgy. ir. 1837: 164.sz. eredeti sz.ua.

⁴³ ZML. kgy.ir.: uo.

⁴⁴ ZML kgy. ir.: uo.

⁴⁵ ZML. kgy. ir.: uo.

⁴⁶ ZML.kgy. ir.: 1837:164. sz. eredeti sz. ua.

⁴⁷ ZmL. kgy.ir.uo.

⁴⁸ ZML kgy. ir.: uo.; Jegyzet: a rovatokat hibásan számozták.

„felszólíttatnak ezen felül a megyei birtokosok pénz adásra is, hogy a választmánynak legyen módja olyan hiányokon, melyeket sem az illető földesurak, sem a lakosok pótolni nem akarnak, vagy igen szegény megyénkben pótolni nem tudnak, a lehetőségig segíthessen; végre ha pénzalapunk olyan gyűlne össze, mely e célra elegendő volna, egy praeparandiát is kívánnánk állítani. Azonban nagy uraink legnagyobb része szequesztrum alatt van, a középosztály nem tehetős, s így én a kollektáktól nem sokat reménylek; de egynéhány ezer forintunk mégis igen ártatlan forrásból együtt van.”⁴⁹

A gyűjtésből Népnevelési Alapítványt hoztak létre, *„melynek vagyona 1840-ben már 7329 ezüst forint és 18 5/8 krajcár volt.”⁵⁰* Ebből 1840. november 13-án 1000 Ft-ot kamatra kölcsön adtak Csányi Lászlónak.⁵¹

A Népnevelési Választmány a vizitációk során igénybe kívánta venni a helybeli plébánosok segítségét: *„Bőven tudva levén a választmány előtt az is: hogy egy nyílt fejű, és Ember szerető lelkész, mely hathatós befolyással lehet a Köz nép czélerányos nevelésére.”⁵²*

Mindezt még az is indokolta, hogy a II. Ratio 183.§-a⁵³ értelmében a kisebb városok, mezővárosok, falvak iskoláinak rektorai a plébánosok voltak, a tanfelügyelő és a tankerületi főigazgató irányítása alatt. A vizitálóknak ezért jelentős segítséget tudtak nyújtani, mert hivatalukból adódóan tájékozottak voltak, sőt a nyilvános vizsgákon, az úgy nevezett próbatételeken is jelen kellett lenniük, ugyanis ezeken a felügyeletet ők látták el. A Zala Megyei Levéltárban található egy, a plébánosok közreműködésének megvalósulására utaló levél, melyet 1837. november 4-én a pápai reformátusok írtak, s melyet a Vármegye 1838. január 15 - február 12. között tartott közgyűlésén tárgyalta:

„örömmel értettük, hogy a köznép czélszerűbb nevelését részéről is eszközteni kívánván az érdembeni szabályok kimunkálására s létre hozására egy jelens Választmányt nevezni is méltóztatott, úgy szinte célirányosnak tartjuk azon kívánságát is a Tekintetes Megyének, - hogy ezen köz érdekű szándék Lelki Pásztoraink segéd kezeik nyújtásával előmozdítottassék. (...) egyszersmind pedig tellyes bizodalommal megkérjük a T., Megyét, hogy az általa is helybe hagyott Választmányi jótékony Szabályokat velünk egész kiterjedésekben mind a Nyilvánosságg, mint a Cél A sikeresebb Előmozdítása tekintetéből közleni méltóztatassék.”⁵⁴

A választmányi ülés jegyzőkönyvéhez csatolták még Horváth Zsigmond⁵⁵ prédikátor úr népnevelésről felolvasott értekezését, mely: *„a jövőben teendő üdvös intézetekre, szép utmutatás foglalna magában, az mind a választmány jövőben munkálkodásnak bőforrása.”⁵⁶*

⁴⁹ Deák Ferencz emlékezete Levelek: im. 37-38.l. Jegyzet: Inkey Ferenc lánya apja hagyatékából kb. 4-5000 ezüst forintot adományozott népnevelés céljára

⁵⁰ ZML. kgy. ir. 1840:2543.sz.; Kotnyek: uo. 53.l.

⁵¹ Molnár András: Csányi László a zalai reformellenzék élén. 15.l. In: Kossuth kormánybiztosa Csányi László 1790-1849 In: Zalai Gyűjtemény 30.sz. Zeg. 1990. Szerk.: Molnár András

⁵² ZML. kgy.ir. 1837. 164. sz. eredeti sz. ua.

⁵³ Ratio Educationis: im. 309.l

⁵⁴ ZML. kgy. ir. 1836.:164.sz. eredeti sz. 1838.; 164.sz.

⁵⁵ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái 4. köt. 1306-1307. hasáb Bp.1896. /1-14.köt./

⁵⁶ ZML. kgy. ir. 1837: 164.sz. eredeti sz. ua.

Ugyanezen az ülésen a választmányi tagok az egész megyét felosztották maguk között, arra törekedtek, hogy az egyes járásokat lehetőleg az ott lakó tagok vizsgálják.

*„A” népnevelésre felügyelő, Választmány 837-ik Januarius 9-én tartott ülése Jegyző Könyvének 1-ső számú végzése következtében lett kiosztása a megyebeli Helységeknek a kiküldöttségi Tagoknak.*⁵⁷

Az általam elemzett muraközi járásban az Alsó Vidéket Csesznák József, Gábelits Ferenc, Séllyey Elek, a Murai Vidéket Hegedűs József, Horvát Péter a Drávai Vidéket Kónyáry Mihály és Tomasits István urak vizsgálták.⁵⁸

A választmány létének és tevékenységének lényegéről Deák Ferenc a már idézett /1836. december 31-1837. január 27./, Kossuth Lajosnak szóló levélben a következőket írta: *„Ebben az a fő nyereség, a mit nyilván tudatni nem kívánunk, hogy lassanként a nép nevelése közfigyelem alá kerül s a papoknak vagy kormánynak kezéből vagy elvételük vagy pedig ellenőrségünk alatt lesz.*”⁵⁹

E tájékoztatásnak valószínűleg szerepe van abban, hogy a zalai népnevelési kezdeményezések a helytartótanács tudomására jutottak.

Köztudott, hogy Kossuth ellen 1837. június 20-án a Királyi Táblán hűtlenségi per indult, s az is, hogy 1837. május 5-ei elfogatásakor leveleit és a Törvényhatósági Tudósításokat is lefoglalták. A per két fő vádpontja a Törvényhatósági Tudósítások betiltás ellenére történt szétküldése és Kossuth felforgató társaságban való részvétele volt.⁶⁰

A vádban szó esett a Törvényhatósági Tudósítások-ban közölt Deák levél 59. jelzetben idézett sorainak elhallgatásáról is: *„Még azt is mondja a Királyi Fiscus: im mennyire letért az Alperes a nyilvánosság ösvényéről, mutatja az, hogy mit egyik levelezője a V. betű alatt a Báró Wesselényi pöre és a népnevelés iránti megyei ellenőrködéstről írt, elhallgatta.”*⁶¹

1837. augusztus 1-én írt levelében a Helytartótanács aggodalommal reagált a népnevelési választmány kinevezésére, s részletes jelentést kért a választmány munkájáról.⁶² A közgyűlés 1837. november 13-án írt válaszában fogalmazványa szerint a megye azt jelentette, hogy jelenleg a népnevelés helyzetét méri fel, s ha majd az erre vonatkozó részletes választmányi jelentés elkészült, azt a helytartótanács elnökének a nádornak be fogják mutatni.⁶³

A Deák által megfogalmazott „látens” cél a népnevelés „közfigyelem” alá kerülése tehát megvalósulni látszott. Ezt támasztják alá az elindult megyei kezdeményezések is, például Alibánfa és Lukafa köznemesesinek és jobbágyainak közös népiskola állítás ügyében a megyéhez írt folyamodványa.⁶⁴

⁵⁷ ZML. kgy. ir.ua.

⁵⁸ ZML. kgy.ir.: uo. Jegyzet: ehhez képest kissé pontatlanul közli Kotnyek: uo. 54.l.

⁵⁹ Deák Ferencz emlékezete Levelek: im. 37.l.

⁶⁰ Magyarország története 1790-1848 szerkesztette: Mérei Gyula- Vörös Károly 5/2. köt. Akadémia Kiadó Bp. 1983. 764-765.l. Magyarország története /1-10.köt./

⁶¹ Kossuth Lajos iratai, 1837. május-1840. december: Hűtlenségi per, fogság, útkeresés. Sajtó alá rendezte: Pajkossy Gábor 483-l. Akadémia Kiadó Bp. 1989. /Kossuth Lajos Összes Munkái 7. köt/

⁶² ZML kgy. ir. 1837:164.sz. eredeti sz. 1837:23401.

⁶³ ZML. kgy. ir. 1837:164.sz. eredeti sz. 1837:2436

⁶⁴ ZML. kgy.ir. 1837:164. sz. eredeti sz. 1836:2857.

Ebben a népnevelési választmány céljára hivatkozva kérték, hogy a megye támogassa kiválásukat a szentiváni anyaegyház iskolájából, mert önerőből, közös iskolát akartak építeni. Az iskola építésére már pénzáradományokkal rendelkeztek, de biztosítani tudták az építőanyagokat, s a kétéves munkát is. Folyamodványukat a megyei közgyűlések között tartott, aktuális ügyeket intéző, 1836. november 21-december 3. között ülésező kisgyűlés tárgyalta meg.

A kisgyűlés Csillag Lajos táblabíró urat, aki a népnevelési választmány tagja volt, valamint Farkas Imre és Csány Elek albíró urakat utasította: *„hogy a folyamadt ditséretes ezen igyekezeteket gátolható minden akadályokat a lehetőségig el hárítani, s így a czélyban vett nemzeti iskolát létesíteni törekedvén a Járásbeli Plebánosnak és az Ollári Uradalomnak is a mennyire őket aszent Iványi Templom illetőségére nézve a dolog érdekelheti meg halgatásával az alapításul szolgáló egyességet hitelyesítsék, és a telyesítésről jelentéseket N./emes/V/árme/gyének bé mutassak”.*⁶⁵

A választmány létrejötte és tevékenysége kezdte a megyei népoktatást közel évszázados álmából kimozdítani, mert az aprófalvas Zala megyében a 18.sz. végén és a reformkor elején kevés népiskola működött. Az 1770/71-es Zala megyei conscriptio még csupán 143 népiskolát említett.⁶⁶

Az iskolák száma a Lexikon locorum 1772/73-as adatai alapján az 568 települészámú megyében, már 168 volt,⁶⁷ de a dél-dunántúli régió megyéi /Tolna, Somogy, Baranya, Zala/ között a népiskolákkal való helységellátottság aránya tekintetében Zala megye volt az utolsó.⁶⁸

A népiskolák száma 1777-re csak eggyel emelkedett⁶⁹ s ez a szám 1848-ig lassan 186-ra módosult.⁷⁰ A népnevelési választmány tevékenysége jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a reformkorban országos és viszonylagos régióbeli lemaradását kezdte a megye ledolgozni.⁷¹

d. Zala megye alsófokú oktatásának történetével foglalkozó irodalom

A megye alsófokú oktatásának történetével a 19. sz. első felére s az azt megelőző időszakra vonatkozóan kevés tanulmány foglalkozik.

Az I. Ratio korabeli megyei népiskolákat **Vecsey Lajos A zalai népnevelés Mária Terézia uralkodásának utolsó évtizedében** /Történetírás, I.évf. 1937 132.l./ c. tanulmánya írja le. Forrásként a szerző az I. Ratio bevezetéseként elrendelt 1777-es Conscriptio Ludimagistorum Zala megyei adatait elemezte.

Hermann Egyed Népoktatás a veszprémi egyházmegyében a XIX. század elején /Regnum 1942-1943.V. köt. Bp. 1943./ c. munkája a II. Ratio végrehajtása során zajló püspöki vizitációkat dolgozta fel, melyek mint egyházmegyei látogatások, Zala megye egy részére is kiterjedtek. A tanulmány elemzi azokat a zalai népiskolákat, melyek a veszprémi egyházmegyéhez

⁶⁵ ZML. kgy. ir. 1837:164.sz. eredeti sz. 1836:2857 Jegyzet: A határozatot a folyamodványra írták rá.

⁶⁶ Kotnyek: im. 21.l.

⁶⁷ Kanyar: im 106.l

⁶⁸ Kanyar: uo. 21.l.

⁶⁹ Kotnyek:im. 21.l.

⁷⁰ Kotnyek: uo.44.l.

⁷¹ Kanyar: im 213.l.

tartoztak. Alapvető forrásai Kurbély György veszprémi püspök 1815-ben és 1817-ben, valamint Horváth János főesperes 1820-ban végzett egyház és iskolalátogatásai során készült jegyzőkönyvek és jelentések.

Degré Alajos-Simonffy Emil A zalaegerszegi Központi Elemi Iskola története /1690-1949/ /Zalaegerszegi füzetek I. Zeg. 1975./ c. tanulmánya az iskola történetének 18. szd. végi feltárásánál az 1770-71-es Conscriptio Universale-ra és az 1778-as Canonica Visitatio-ra, a 19. szd. első felében pedig a város 1835. évi jegyzőkönyvére /Zeg. város régi levéltára 745.sz./ támaszkodik.

Bicsák Istvánné A salomvári iskola története /1718-1948/ /Pedagógus pályázatok 1979. Szerk.: Kotnyek István Zeg. 1980./ c. munkájában is a korabeli Canonica Visitatio-k /1801; 1811; 1830/ és a Hármaskis-Tükör alapján íródott e korszak iskolatörténete.

Kotnyek István Alsófokú oktatás Zala megyében 1918-ig /Zalai Gyűjtemény 9.sz. Zeg.1978./ c. műve az első átfogó tanulmány e témában. A fellelhető kezdetektől, a 16. sz. közepétől az I. világháború végéig elemzi a zalai népiskolai hálózat alakulását, jellemzőit. A szerző legrészletesebben az 1868-as népoktatási törvény bevezetésétől az 1918-ig tartó időszakot tekinti át, de Kotnyek István érdeme, hogy a 19. sz. első felének népoktatását elemezve a korabeli egyházlátogatási jegyzőkönyvek /Pl. Canonica Visitatio 1816, 1830/ forrásanyagán túl, a megye népoktatási reformtörekvéseit feltáró új forrásokra, közgyűlési iratokra, jegyzőkönyvekre irányította a figyelmet. Tanulmánya az egyházmegyei összeírások s az 1836. augusztus 8-án megalakult „Nép Nevelésére Felügyelő Választmány” által elrendelt népiskolai összeírás Egerszegi járásból /alsóbagodi, boncodföldi, pákai, tárnoki körzetek/⁷² fennmaradt töredékei alapján rekonstruálja a megye népoktatását a 19. sz. első felében.

Kanyar József Népoktatás a dél-dunántúlon a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában /1770-1868/ /Akadémia Kiadó, Bp. 1989./ c. akadémiai doktori értekezése az I. Ratio-t előkészítő népiskolai összeírásoktól kezdődően Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyében elemzi a népoktatás jellemzőit és alakulását az 1868-as /XXXVIII. tc./ népiskolai törvény megjelenéséig. Tanulmánya legrészletesebben Somogy megye népoktatását tárgyalja. A 18. szd. végi, 19. sz. eleji Zala megyei népoktatást az előzőekben már ismertetett levéltári források és tanulmányok /Hermann Egyed, Degré Alajos - Simonffy Emil, Bicsák Istvánné, Kotnyek István/ átfogó szintézisében tekinti át.

A reformkori zalai népoktatást feltáró források köre a Sellyey család levéltárának feltárása során újabb forrással, - az egész Muraközi járás népiskolai összeírását tartalmazó táblázatokkal - bővült. Az összeírás Sellyey Elek⁷³ Zala megyei főszolgabíró /később másodalispán/ hivatali iratai között található.⁷⁴

Sellyeyt az 1836. augusztus 8-i közgyűlésen választották a Népközelési Választmány elnökévé,⁷⁵ s valószínű, hogy az összeírás e tisztségével összefüggően került a család levéltárába.

Az összeírás az egész Muraközi járás, az Alsóvidék, a Murai vidék és a Drávai vidék valamennyi népiskoláját tartalmazza, így még árnyaltabbá, bizonyosabbá teszi a Kotnyek István által feltárt korabeli megyei viszonyokat. Mint Kotnyek István és Kanyar József is rá hivat-

⁷² Kotnyek: im. 52.l.; ZML. kgy. ir. 1837:164.sz. eredeti sz. ua.

⁷³ Szinnyei: im. 12. kötet. 887. hasáb

⁷⁴ ZML. Sellyey cs.l.t. IV. csomó

⁷⁵ ZML. kgy. ir. 1836:164. 1569.sz.; Kotnyek 52.l.

kozva írja, a Zala Megyei Levéltár választmányi iratai között az Egerszegi járás 16 körzetéből csak 4 körzet jelentései találhatók meg.⁷⁶

A közelmúltban azonban újabb töredékek is előkerültek, a Kapornaki járás, kollátszegi, szepetneki, homokkomáromi, hahóti, pacsai, szentbalázsi, valamint a Tapolcai járás tihanyi körzetének táblái⁷⁷, de teljes járásra vonatkozó összeírásról eddig, a muraközi kívül nincs tudomásunk.

A Muraközi járásba kiküldött választmányi tagok 1837-1840 között az Alsó vidéken 28, a Murai vidéken 61, a Drávai vidéken 47 helységben, összesen 136 lakott⁷⁸ helyen írták össze a népiskolákra jellemző állapotokat. Az egy anyaegyházhoz tartozó községeket együtt vizsgálták, s a választmány céljának megfelelően, nemcsak a katolikus, hanem a református népiskolákat is összeírták.

A Muraközi járás a korabeli, mainál jóval nagyobb Zala megye délnyugati csücske, a Mura és a Dráva folyók által határolt terület volt. A vegyes lakosságú, horvátok, magyarok által lakott, földrajzilag változatos, síkságokkal, domságokkal tagolt tájegység⁷⁹ 1849-ig, majd a kiegyezést követően Trianonig tartozott Zala megyéhez. A korabeli megye nemzetiségek által legsűrűbben lakott területe volt. Így az e dolgozat keretei között elemzett muraközi népiskolai összeírás a tanítási nyelven és a tankönyveken keresztül 1837-1840 között a járásbeli magyarok és a horvátok viszonyáról is képet nyújt.

Köszönet illeti Molnár Andrást, a Zala Megyei Levéltár igazgatóhelyettesét, aki figyelmemet a Séllyey család levéltári anyagára irányította, s a Muraközi járás népiskolai összeírását rendelkezésemre bocsájtotta.

⁷⁶ Kotnyek: im. 52.1.; Kanyar: im 211.1.

⁷⁷ ZML. kgy. ir. 1837.:164.sz. eredeti sz.ua.

⁷⁸ Jegyzet: Id. 1.sz. és 2.számú melléklet

⁷⁹ Bencze Géza: Zala megye leírása a reformkorban Zalai Gyűjtemény 23. sz. Zeg. 1986. 5.1.; ld. még 4.sz. melléklet

II. A muraközi népiskolai összeírás keletkezési körülményei

Az 1837. január 9-én tartott választmányi ülés után, több megbízott már az év tavaszán elkezdte a népiskolák összeírását.

Az első jelentéseket az 1837. augusztus 14-i választmányi ülésen mutatták be.⁸⁰ Valószínű, hogy ez az ülés tárgyalta Csillag Lajos táblabíró 1837. június 20-i jelentését a bagodi fára népiskoláiról.⁸¹

Ugyancsak valószínűsíthető, hogy itt mutatták be az augusztus 10-i dátummal ellátott bezerédi, koppányi, nemesapáti körzetek népiskoláiról⁸² és a rádai iskoláról⁸³ augusztus 13-án írt, a récsi, orosztonyi evangélikus népiskolákról⁸⁴ pedig, augusztus 14-én készült jelentéseket.

Az 1837. január 9-i választmányi ülésen kidolgozott és „táblába” foglalt egységes vizsgálati szempontok⁸⁵ ellenére a bemutatott jelentések formailag és tartalmilag is nagyon eltérőek voltak. Ebben közrejátszhatott az is, hogy a megye 6 járásának, sőt az egyes járások településeinek helyzete, s így a népiskoláké is nagyon változatos volt.

Ez a sokféleség azonban nehezítette az áttekinthetőséget és a gyors intézkedést. Erről az 1837. szeptember 25-ei megyei közgyűlés jegyzőkönyvében a következő olvasható:

*„a választmányi tagok által beadott, és hátra lévő Jelentések fel vétele, s az ezekre szükséges végzéseknek hoztala azoknak különböző alakjaik és sokoldalóságuk miatt nagyon rendezetlen...”*⁸⁶

A problémát új táblázat kidolgozásával próbálták megoldani. Még az augusztus 14-ei ülésen járásonként alválasztmányokat neveztek ki azzal a feladattal, hogy egy olyan új „táblára” készítsenek javaslatot, melynek szempontjai alkalmasak az egyes járások valamennyi népiskolájának helyzetét minden vonatkozásában feltérképezni.⁸⁷

A munka irányításával az egyes választmányok a következő tagokat bízták meg: *„Tapolczai-ban B.Puttheany József, Szántóiban Hertelendy Károly, Kapornakiban Deák Ferencz, Egerszegiben Laky Károly, Lövőiben Bertalan Pál, s végre a Muraköziben Csesznák József.”*⁸⁸

⁸⁰ ZML. kgy. Jkv. 1837.szept. 25. 2296.sz.

⁸¹ Jegyzet: Teljes terjedelemben közli Kotnyek István Alsófokú oktatás Zala megyében 1918-ig Zalai Gyűjtemény 9.sz. Zalaegerszeg 1978. 50.l.

⁸² ZML. kgy.ir.: 1837: 164. sz.eredeti sz. ua.

⁸³ ZML. kgy.ir: uo. - " -

⁸⁴ ZML: kgy: ir.: uo. - " - Jegyzet: ld. még 1.sz. melléklet.

⁸⁵ ZML. kgy: ir.:uo. - " -

⁸⁶ ZML. kgy: jkv. 1837. szept. 25. 2296.sz.

⁸⁷ ZML. kgy. jkv. uo. - " -

⁸⁸ ZML. kgy. jkv.: i.m.

A járásbeli iskolák „állását kimerítőleg magában foglaló általános átnézetet”⁸⁹ a választmány 1837. november 4-ei ülésére kellett elkészíteni. Úgy gondolták, hogy az alválasztmányok által készített 6 tábla valamelyike alkalmas lesz a megye területén lévő valamennyi népiskola helyzetét feltárni.

A Népnevelési Választmány 1837. december 4-én tartott ülésének jegyzőkönyve, mely az 1837. november 27. és december 9. között tartott kisgyűlés elé került, bizonyítja, hogy az elgondolás és az alválasztmányok munkája eredményes volt: „szükségesnek látta a Választmány a Nemes/ V/árme/gyét alázatosan megkérni, hogy ezen ide zártt és a választmány által jónak találtt példányok szerint a megkívántató Táblákat elegendő számmal kinyomtattni méltóztassék.”⁹⁰

Az általánosan használható táblázat kinyomtatását a kisgyűlés 1837. december 9-i ülésén rendelte el: „a Választmány által bé mutatott öszve írási példány, annak javallatához képest, elegendő számban, jelessen pedig annak külső íve a belső íve pedig példányokban teendő ki nyomtatattása ezennel meg rendeltetik;...”⁹¹

A táblázat az alábbi rovatokat tartalmazta:

- „1. Neve a Helyiségeknek
2. A Népnek száma általában
3. Hány gyermek járhatna Oskolába?
4. Hány férfi és leány gyermek jár jelenleg Oskolába?
5. Van e benne alkalmas oskola Ház?
téres és világos tanuló szoba, s egyéb megkívántató eszközök?
6. Ki a mostani Tanító? visel e más Hivatal?
Elegendő és alkalmas e a tanításra? tart e Segédtanítót?
7. Minő elméleti tehetségű, s élet módja a Mesternek? Praeparandista?
8. Mi a mostani fizetése, s élet módja a Mesternek? honnan veszi azt?
9. Hány esztendőre van felosztva a tanulóknak oktatása?
mi nyelven tanít a Mester? mit tanít 1-ső 2-ik 3-ik esztendőben?
10. Minő előmenetet tesznek a gyermekek a tanulásban?
megtörténnek e rendszeren a nyilvános próba tételek? s kiknek jelenlétében?
Kapnak e elme, s erkölcsi előmenetelekről bizonyítványokat?
11. Fizetnek e a gyermekek kántor pénzt és mennyit?
minden tanuló külön fizet e?
vagy az egész község általában?
12. El vannak e látva szükséges Oskola könyvekkel?
13. Mik az oskolai Tanuló s Olvasó Könyvek?

⁸⁹ ZML.kgy. jkv. uo.

⁹⁰ ZML. kgy. ir. 1837: 164.sz. eredeti sz.: 1837:2992.

⁹¹ ZML. kgy. jkv. 1837. dec.9. Jegyzet: a kinyomtatott táblát az 5.számú melléklet tartalmazza,

14. Tellyesitik e a Szülék természeti kötelességüket gyermekeiknek elegendő ideig Oskolába járatását?

15. Minő akadályok, vagy előítéletek gátolják a Nép nevelésének sikeresebb előhaladását?
s a gyerekek Oskolai oktatását?

Észrevételek”.⁹²

A 1837. december 4-i választmányi ülés jegyzőkönyve sürgette az összeírások elvégzését is, s utasította az alválasztmányi elnököket a jelentések összegyűjtésére, illetve azok alapján a táblázat kitöltése, bemutatására. Utasítást kaptak arra is, hogy a saját hatáskörükben megoldható problémákat azonnal rendezzék, a választmány vagy a megye illetékessége alá tartozókat pedig jelentsék.⁹³

Valószínűleg ez a munkaszervezés a magyarázata annak, hogy a muraközi népiskolai összeírás Séllyey Elek hivatali iratai közé került. Séllyey a főválasztmány elnöke volt és egyben a járás Alsó vidékének egyik összeírója is.

A későbbi közgyűlési iratokból kiderül, hogy az összeírások nagyon lassan, akadozva készültek. Ebben szerepet játszott az a remény, hogy az 1839-40. évi országgyűlésen talán sikerül rendezni a magyar közoktatásügyet, s így a megyék kezdeményezései a továbbiakban szükségtelenné válnak.

Mindehhez társult még a korabeli közlekedés nehézsége, és az, hogy néhány kiküldött vállalt feladatát egyszerűen nem teljesítette. Ezt támasztja alá Séllyei Elek választmányi elnök 1840. november 10-én a megye közgyűléséhez intézett kérelme:

„Méltoztatott a T/ekintetes/ N/emes/ Vármegye több rendbéli végzései által az igen fontos népnevelés tárgyat egy Választmányra kegyessen bízni, mely is az utolsó 1837^k Esztendőben Karátson hó 4^{én} tartott ülésben hozatott, és a T.N. Vármegye által azon Esztendőben, és holnapban tartatott Kis Gyűlésében 2992^k szám alatt hozott végzése szerint a mostani Oskoláknak miben léterül egy nyomtatott Táblás Jegyzést elkészíttetni reméltt, egy uttal pedig a könnyebb munkálódás végett Járásonkénti All Választmányok el határoztatottak; - mint ezek azomban részént azért, mivel a mult Ország Gyűlésén a Nép nevelésére nézve is Törvényt remélettünk, részént pedig mivel a ki küldött és az ide zártt Jegyzésben meg nevezett Tagok munkálódásaikat még el nem végezték, ha bár erre az 1839^k Esztendei Januárius 28^{ki} Köz Gyűlés 419^k száma által fel szollétva voltak, foganatban nem vétethetett; - Hogy tehát ezen Tárgyban a T.N. Vármegyének a meg rendelt Tudóséttás bé adatathasson, az alul irtt és következő Kérelmeit terjeszti elő; ^{1-or} Méltostasson a T. N. Vármegye e következő Tagok helett, ugy mint Gabelits Ferencz, Tomassits János, N. Inkey Imre, főtisztelendő Bezerédy Miklós Urak helett más Tagokat, és egy Jegyzőt ki nevezni. ^{2-or} A ki küldött Tagokat oda utaséttani hogy munkálódásaikat a már föllebb érentett 1837^{ik} Esztendei December 9^{ki} Kis Gyűlés 2992 számának ut mutatása szerént, még e folyó Esztendőben el végezzék, hogy az után a reánk következő Esztendőnek Januárius holnapjában tartandó Gyülekezet alatt fel vétethessenek.”⁹⁴

⁹² ZML. kgy. ir. 1837:164. sz. eredeti sz. ua.; közli Kotnyek i.m. 51-52. l. Jegyzet: A muraközi népiskolákat tartalmazó táblázat fejléce sérült a hiányzó részek a kgy. iratok között található táblázatokból lettek rekonstruálva.

⁹³ ZML. kgy. ir. 1837:164. sz. eredeti sz.: 1837: 2992.

⁹⁴ ZML. kgy. ir. 1840:2642. sz.

Az 1840. november 9-én kezdődött közgyűlés végzésben intézkedett új választmányi tagok megbízásáról, s kitűzte az összeírások bemutatásának végső határidejét a „jövő 841^k esztendő kezdetéig.”⁹⁵

A Muraközi Járás népiskoláinak összeírása már 1837-ben elkezdődött. Ezt bizonyítja, hogy a Murai Vidékre kiküldött Hegedüs József táblabíró és

Horváth Péter főszolgabíró az 1837. január 9-ei választmányi ülésen kidolgozott „tábla” szerint készült összeírást 1837. november 14-én a következő levél kíséretében adta át a Népnevelési Választmánynak:

*„A Tekintetes Nemes Vármegyének, minten 1836^{ik} esztendei augusztus 8^{án} tartott Közgyűlése, Jegyző Könyvészeti 1565^{ik} száma alatt, a nép nevelése érdekében hozott végzése és az ez eránti választmánynak meghagyása következtében, ami alórirottak a Muraközi Járásnak Murai Vidékjében a népnevelés eránt megtévén vizsgálódásainkat, a miket tapasztaltunk /ezennel/ alatti Táblás feljegyzésünkben Tekintetes Választmánynak bemutatjuk Zala Egerszeghen November 14^{én} 1837.”*⁹⁶

Valószínű, hogy ennek az összeírásnak az alapján töltötték ki később az 1837. december 9-ei kisgyűlés rendeletére nyomtatott „általános tábla” e vidékre vonatkozó részét.

Mivel a Muraközi Járás népiskoláit összeíró „általános táblát” nem keltezték, azt is csak valószínűsíteni lehet, hogy az összeírás és a nyomtatott ívek kitöltése 1837-1841 között történt, s jutott Séllyei Elek főválasztmányi elnökhöz. E felvetést igazolja a „tábla” a Drávai vidék népiskoláit összeíró részének alábbi bejegyzése, mely a csáktornyai tanítóra vonatkozik.

*„Gorza Ferencz, - egyszersmind orgona mester. - alkalmas a Tanításra, tart Segéd Tanító is most már 1840/41-től kezdve Horváth János preparandista.”*⁹⁷

A Séllyei családi levéltárban található, a Muraközi Járás valamennyi reformkori népiskoláját tartalmazó összeírást Hegedüs József táblabíró, Horváth Péter főszolgabíró, Csesznák József táblabíró, Kónyári Mihály táblabíró és Tomasits István alszolgabíró urak írták alá.⁹⁸

A járásba kiküldött választmányi tagok közül hiányzik Séllyei Elek és az időközben elhunyt Gábelits Ferenc kézjegye. Utóbbi helyett választmányi tagnak az 1840. november 9-én kezdődött közgyűlés határozata Csesznák Jánost jelölte ki.⁹⁹

A Népnevelési Választmány által kidolgozott és kérésére kinyomtatott „általános tábla” 15 vizsgálati szempontja átfogó képet nyújt a korabeli, népiskolák helyzetéről. Feltérképezi azokat az objektív, szubjektív tényezőket melyek segítették vagy hátráltatták a járás népiskolai oktatását.

Az összeírás elemzésekor a muraközi népiskolák részletes és korhű képének megrajzolására törekedtem az alábbi szempontok segítségével:

⁹⁵ ZML. kgy. ir. uo. - " -

⁹⁶ ZML. Séllyei cslt. IV. csomó

⁹⁷ Zml. Séllyei: uo. - " -

⁹⁸ ZML. Séllyei: uo. - " -

⁹⁹ ZML. kgy. ir 1840: 2646.sz.

1./ A népiskolai oktatás tárgyi feltétele: a/ az iskolák száma, állaga, b/ taneszközök, segédanyagok.

2/ A népiskolai oktatás személyi feltételei: a/ a tanító képzettsége, egyéb tevékenysége, jövedelme, b/ a tanulók száma, nemenkénti összetétele, az iskolalátogatás rendszeressége.

3/ A népiskolai oktatás tartalma: a/ tanítás nyelve, tananyaga, rendje, b/ a tanulók előmenetele.

III. A muraközi járás népiskolái /1837-1841/

1. A népiskolai oktatás tárgyi feltételei

a. Az iskolák száma, állaga

Az Alsó vidék 28 helyiségében 11 iskola épületet találtak az összeírók, s 11 helyiségben folyt népiskolai oktatás. A Mura vidék 61 helyisége közül csak 1 rendelkezett iskolaépülettel és 5 helyiségben működött népiskola.

A Drávai vidéken 47 lakott helyet tüntettek fel, melyekben 2 iskolaépületet találtak és 3 helységben folyt tanítás. Az egész Muraközi járás területén - 1837-1841 között -, az összeírt 136 lakott helyen összesen 14 iskolaépület volt és 19 helységben, a lakott helyek 14, 7 %-ban működött népiskola. A 19. helyiségből pedig egyben, Légrádon az evangélikusok és a katolikusok is működtettek iskolát.

Az adatokból kitűnik, hogy az iskolaépület megléte, vagy hiánya nem jelentette egyben a népiskola működését, vagy hiányát is. Az Alsó vidéken lévő A. Kraveveczen például, mivel „oskolaház” nem volt, „privát házat” béreltek iskolának vagy Csehoveczen a jegyző télen 1-2 gyermeket saját otthonában, tehát házról-házra járva tanított olvasni. A tükesszentgyörgyi iskolaépület pedig az összeírás idején tanulók hiányában éppen üresen állt. Ezzel szembe Légrádon 2 népiskola is működött, az egyikben az ágostai rendhez /evangélikusok/ gyermekeinek oktatása folyt, a másikban a pápisták /katolikusok/ gyermekeit tanították.

Így a vidéken lévő 11 iskolaépületből 2 épület Légrád mezővárosban volt, s a 11-ből csak 10 töltötte be funkcióját.

A Murai vidék egyetlen iskolaépülete Stridó mezővárosban volt, melynek 3 osztályterméből csak 1 tanteremben tanítottak. Ez a terem azonban „*kiváltképpen télen szorossá válik a tanulók száma szaporodván, azáltal lehetne nagyobbítani, hogy az eddig azzal egy fedél alatt lévő Templomi készülétek Depositoriuma iskola szobává változtatnék, ehhez pedig új raktár ragasztatnék.*”¹⁰⁰

Jellemző volt az is, hogy az iskolamester lakásának egyik helyiségében működött a népiskola, egyik szobáját, kamráját használták tanteremként. Ezen a vidéken például Szentmártonban az orgonista lakásához építettek egy szobát, Szelnicán a mester egyik szobájában, Podturenben pedig a cselédszobában folyt a tanítás.

Az egész járásban egyedülálló helyzet a domassineczi, ahol saját lakását, melyben a tanítás is folyt, nem a község, hanem maga a tanító bérelte: „*A Domássineciek pedig két esztendők előtt felfogadták bizonyos Andócsecz Istvánt házi Tanítónak, ki előbb Praceptor volt több helyeken, és magyarul, és horvátul tud, a ki jelenleg 51 gyereket tanít, kinek ezért egy egy gyerektől 1. ftot p.p fizettek évenként, és házanként tartották élelemmel, szálláshelyt pedig maga fogadott 27. 20. ftért, a hová a Tanulók jártak.*”¹⁰¹

¹⁰⁰ ZML. Séllyey: cs.l.t. IV. csomó

¹⁰¹ ZML. Séllyei im.

A Drávai vidéken ahol 3 helyen működött népiskola, csak Csáktornya és Nedelicz rendelkezett iskolaépülettel, Orehoviczán pedig - ugyanúgy, mint A. Kraveveczen - egy magánházat béreltek népiskola céljára.

Az érvényben lévő II. Ratio 184.§-nak - mely a kisebb falvak, tanyák népiskolái létrehozásának általános szabályairól rendelkezett - „c” pontja a következő utasítást tartalmazta: *„Ha az egymástól mintegy félóra járásnyira szétszórt tanyák lakói nem tudnak külön iskolát állítani, akkor létesítsenek egy közös iskolát, csoportonként gyűjtve össze a különböző hitvallásukat, és igyekezzenek egymást kölcsönösen segíteni.”*¹⁰²

E rendelkezés megvalósításaként az Alsó vidéken Czirkovlánról a közeli Perlakra, Hemuseveczről, Csukovetzről és Opporoveczről pedig Draskoveczre jártak a gyerekek iskolába. S. Maria és A. Mihályevecz pedig közösen tartott fenn iskolát.

A Murai vidék 1-4. hegykerületéből minden gyerek Stridóra, a szentmártoni járáshoz tartozó gyerekek pedig Szentmártonba jártak iskolába. Szelniczán tanították a 6. és 7. hegykerületben, valamint a Muraszerdahelyen lakó tanulókat. Podturenbe jártak iskolába a sziviczai, ferketineczi és a dekanoveczi gyerekek.

A Drávai vidéken Csáktornyára jártak iskolába a plébániához tartozó filia falvak gyermekei, Nedeliczre a pertetineczi, szlákoveczi, stránhotineczi, kursaneczi tanulók. Orehovicza iskolájában pedig a podbreszti, vulláriai, tottoveczi és az ottoki gyerekek is tanultak.

Így az Alsó vidék 28 helységéből 17 helység gyermekei, a Murai vidék 61 helységéből 49 helység gyermekei, a Drávai vidék 47 helységéből pedig 19 helység gyermekei jártak népiskolába.

Ez azt jelentette, hogy a Muraközi járás 136 lakott helyének 85 helységből, vagyis a lakott helyek 62,5 %-ból jártak a gyerekek a 19 helységben működő népiskola valamelyikébe.

A járás gyermekeinek népiskoláztatási mutatója a helységek számát tekintve 47,8 %-kal volt jobb a helyiségek népiskolával való ellátottságánál. Meg kell azonban jegyezni, hogy a mutatók csak az iskolabajárás lehetőségére és nem a tényleges iskolabajárra vonatkoznak.

Köztudott, hogy a II. Ratio célja a népiskolai hálózat kiterjesztése volt, ezért laicizálta a „létesítés és fenntartás jogát” s nemcsak a materekben, hanem a kisebb filiákban is szorgalmazta az iskolatelepítést, s igényelte a gyéren lakott apró települések iskolaellátottságát is.

Az összeírás alapján a járás 21 anyaegyháza közül 20-ban - Muraszerdahely plébániája kivételével - az összeírás idején is, vagy azt megelőzően működött népiskola. Megoldatlan volt azonban a 2 immár új plébániát kitevő filiafalvak helyzete, s a szünetelő materbeli iskolák újraindítása. A filia falvak közül is, csak 5-ben - Hodossán, A.-Kravevecz, Chehovecz, Domassiniecz, Orehovicza - működött népiskola. A szétszórt, gyéren lakott települések pedig többnyire ellátatlanok voltak.

Az iskola létrehozása azonban szorosan összefüggött a helység anyagi helyzetével, gondolkodásmódjával, igény szintjével és a helybeli földesúr, vagy egyház képviselőjének hajlandóságával. Elsősorban azok a jobbmódú helységek akartak iskolát állítani, amelyek már eddig is valamilyen formában megoldották gyermekeik taníttatását, mint például A. Kravevecz lakosai, akik erre önjelölkéből is képesek voltak:

¹⁰² Ratio Educationis, Fordította jegyzetekkel és mutatókkal ellátta Mészáros István, Akadémiai Kiadó Bp. 1981. 309.l.

„A Kralyevecz ez alkalommal felszólítván akkép nyilatkozott, hogy Oskolát maga költségein kíván felállíttatni, mestert fogadni, s annak tartásrul, ha a Földes Uraság nem akarna hozzá járulni, tehetségéhez képest maga fog gondoskodni.”¹⁰³

A chehovecziek ugyanerre már, csak segítséggel voltak képesek.

„Oskola ház itten nintsen, de mivel ezen Hely Redemptionális, ⁺ képes lenne a szükséges költségeket egy részben ki allani, ha más részről akár a Földes Uraságtól, akár a T. Vármegyétől valamelyes pénzbeli segedelmet nyerhetne.”¹⁰⁴

A Murai vidéken a vrátissineczi plébániához tartozó 8 helyiség anyagi okok miatt nem tudott „iskolát állítani”, pedig jelenleg magában a máterben - „alkalmas” tanító hiányában - sem folyt oktatás.

Ezen helységek ellátását az összeírók az alábbi módon látták megvalósíthatónak: *„Ezen helyiségekben nintsen Iskola, Vratissineczen azomban lehetne egy szobát a mester lakásához, melly 3. szobából 1. konyhából, 1 kamrából áll, éppíteni, és iskolává fordíttatni, ezen Helység legalkalmasabb lenne erre, mert a Járáshoz tartozandó többi Helységek közül tőle egy sins távolabb egy órányi járásnál.”¹⁰⁵*

Ugyanezt a megoldást javasolták Dekánovecz és Belicza hasonló helyzetben lévő plébániája és filiái esetében is.

Muraszerdahely - mely mezőváros és plébánia hely volt - lakosai szerettek volna iskolát építeni, de erre csak „külső” segítséggel lettek volna képesek: *„Mura Szerdahelyen lehetne Iskolát állítani, a Templom mellett a piac erre igen alkalmas hely, a Községbéliek késznek ajánlkoztak az erre megkívántartó épületnek önnön költségjökön teendő felállítására. (...) ezen fellyül a Község azt is megajánlotta, hogy a Tanítónak olly fizetést is ad, a millyent a N. Vgy. nékie rendelni méltóztatik, egyedül azon esedez, hogy az iskolaház építtésére szükséges anyagokat a T. Uradalom nekik resorválni kegyeskegyjék.”¹⁰⁶*

A Drávai vidéken Máczinecz, Ternovecz Csrestán és F. Hráschán már egy új plébániát tett ki, ugyanúgy mint F. Mihályevecz, Bogdanovecz, F.Dobrava, Badlicsán, Preszeka, Perhovecz, Hernye, Borke, Goricicza, Martinus, Sevecz, Tupkovecz, Vugrissinecz, Vukánovecz és Dragoszlavecz, de nem volt iskolájuk.

A lakosság Máczineczen, Háckovich János plébánossal együtt éppen az összeírás idején készült iskolát építeni.

F. Mihályevecz új plébániáját kitevő 15 filia falva azonban nagy távolságra esett egymástól, s bár a szándék itt is meg volt, de az iskola helyét e miatt nem tudták kiválasztani. Az összeíró választmány javaslata itt a következő volt: *„Minthogy pedig azt, hogy egyik vagy másik hely a valaholl felállítandó iskola helyétől fél, vagy talán egy egész óra távolságra is el ne essék, ki nem lehetne kerülni, hogy az ilyen helyeknek gyermekeik, kiváltt télben, ezen távolyság által az iskolába járhatástól el ne zárattassanak, vagy azt lehetne rendelni, hogy a szokott kétszeri tanítás helyett naponkint csak egyszeri hozódgyék bé; vagy pedig azt, hogy a Tanító maga járjjon bizonyos hosszabb időre helyről helyre, s még egyik helységből el lép, addig ott a*

¹⁰³ ZML. Séllyei: im.

¹⁰⁴ ZML. Séllyey: uo - " - Jegyzet + pénzzel megváltotta az úrbéri szolgáltatásokat

¹⁰⁵ ZML. Séllyey: uo. - " -

¹⁰⁶ ZML. Séllyey: uo. - " -

gyermekek egy más között gyakorolják magokat a jobb elmebeli tehetségűek által segítve."¹⁰⁷

A meglévő iskolaépületek állaga, befogadóképessége is nagyon eltérő volt. Az iskolaépületek a megyeszerte általánosan használt építőanyagokból: fából, sárból, szalmatetővel készültek, de akadt néhány kő, sőt 1 téglá épület is. Kőből épült az Alsó vidéken Draskovecz új iskolája, illetve a vidoveczi és a goricháni iskola. A Mura vidéken Stridó mezővárosában található egyetlen iskolaépület téglából készült, a Drávai vidék 2 iskolájának - csáktornyai, nedeliczi - leírása pedig nem tért ki az épületek építőanyagaira.

Arra vonatkozóan azonban van adat, hogy a meglévő iskolaépületek is többnyire szűkösek voltak. Az Alsó vidéken például a perlaki iskola egyetlen tantermébe 123 tanuló járt. Akadt, azonban néhány kivétel is. Hodossan és Gorichán iskolájának tanterme: *„a tanulók számához képest elég tágas.”*¹⁰⁸ A dobrovai iskola *„igen tűsting”*,¹⁰⁹ s A. Vidovecz kőből készült iskolája is tágas és világos volt

A Mura vidéken - főleg télen - szűkösen bizonyult a stridói iskola egyetlen tanterme.

A Drávai vidéken pedig Csáktornya iskolájáról az alábbiakat jegyezték le: *„Van új iskola háza, hanem tanulásra csak egy szoba lévén benne, annyiból alkalmatlan, minthogy a syllabizáló, és tovább is ment gyermekek egy helyre lévén szorítva, egyik része a másiknak taníttatását heverése által okozott sinattyával hátráltatja.”*¹¹⁰

Ugyanez volt a probléma Nedeliczen is.

A Muraközi járásban a népiskolák 38 %-a az iskolamester lakásában működött. A tanító lakásában kialakított tanterem például az Alsó vidéken lévő Soboticán olyan kicsi volt, hogy *„alig fér bele 28 tanuló gyermek”*,¹¹¹ de ugyanez volt a helyzet a Murai vidéken lévő Podturenben, ahol az orgonamester cselédszobájából kialakított tanterem csak 15 gyermek számára tudott helyet adni.

A Drávai vidéken található Szelniczán is szükség lett volna még egy „iskolaszobára”. Egyedül Szentmártonban épített a község 12 évvel ezelőtt az orgonamester lakkásához egy olyan tantermet, mely megfelelt az igényeknek, ugyanis 50 gyermek befogadására volt alkalmas. A tantermek berendezését illetően, sajnos nem készültek feljegyzések, egyedül a perlaki iskoláról jegyezték fel, hogy *„szükséges eszközök vannak”*.¹¹² Valószínűsíthető azonban, hogy az iskolák többségében még ezek az eszközök sem álltak maradéktalanul rendelkezésre.

¹⁰⁷ ZML. Séllyey: i.m

¹⁰⁸ ZML. Séllyey: uo

¹⁰⁹ ZML. Séllyey: uo.

¹¹⁰ ZML. Séllyey: im.

¹¹¹ ZML. Séllyey: uo. - " -

¹¹² ZML. Séllyey: uo. - " -

b. Taneszközök, segédanyagok

Mint köztudott, az állami tankönyvkiadás az I. Ratio körül zajló reformmunkálatok során indult el. Az Egyetemi Nyomda adhatta ki a katolikus, vagy királyi iskolák számára a különféle szintű tankönyveket.¹¹³ Az érvényben lévő II. Ratio első részében a VI. fejezet 27. §-a a falvak és a kisebb mezővárosi iskolák részére a tankönyveket is előírta.¹¹⁴

a/ katekizmus vagy hittankönyv

b/ ABC-s könyv / olyan is melyben az olvasmányok tükörszerűen olvashatók magyarul és egy-egy nemzetiség nyelvén/

c/ a szépírás mintalapjai

d/ négy számtani alapművelet

e/ természettudományi, gazdasági és polgári köteleességek olvasókönyve,

f/ latin szemelvények /olvasás és a betűk megismerésének céljára/

Az összeírás alapján az Alsó vidék iskoláiban - Gorichán, Sobotica, Hodossán, A. Dobrava - azonban általában csak horvát és magyar nyelvű ABC-s könyvek, katekizmusok voltak.

Néhány helyen, mint pl. Légrádon, Kotoriban ezenkívül volt még ortográfia /helyesírás/ és história. Joggal állapította meg az összeírás, hogy az iskolák tankönyvvél való ellátottsága ezen a vidéken nem megfelelő. A meglévő könyveket a tanulók általában felváltva használták, ugyanis nem volt mindenkinek saját tankönyve.

Kanyar József ennek okát a tankötelezettség hiányával és a 6-8 krajcárba kerülő viszonylag drága tankönyv árral hozza összefüggésbe:

„Az egyéni tankönyvbeszerzés még nem volt kötelező. Mindez a tankötelezettség folyamánya volt, amíg ugyanis nem volt tankötelezettség, addig tankönyvbeszerzési kötelezettség sem volt”¹¹⁵

A perlaki iskola kivételes helyzetűnek számított, nemcsak e vidéken, hanem az egész járásban. *„Igen el vannak látva szükséges könyvekkel.”¹¹⁶*

Itt magyar nyelvű ABC-s könyvet, horvát és magyar nyelvű olvasókönyveket, bibliát, horvát és magyar nyelvű históriát, magyar szótárt és horvát nyelvű katekizmust írtak össze. Sőt *„a legújabb nevelő könyvet is meg szerezte a Tanító mester ezen cím alatt; Elemi nevelés alapvonulattjai, az Varga János adta ki 1837. Kilencz falra való Táblákkal.”¹¹⁷*

Varga Jánosnak a nagykőrösi református kollégium igazgatójának 1837-ben és 1838-ban két kötetben megjelent és a Tudós Társaság által Marczibányi-díjjal jutalmazott művéről van szó, melynek eredeti címe:

¹¹³ Mészáros István: Népoktatásunk szervezeti -tartalmi alakulása 1777-1830 között Tankönyvkiadó, Bp. 1984. 153.l.

¹¹⁴ Ratio Educationis: i.m. 240 l.

¹¹⁵ Kanyar József Népoktatás a Déldunántúlon a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában /1770-1868/ Akadémia Kiadó Bp. 1989. 21. l.

¹¹⁶ ZML. Séllyey im.

¹¹⁷ ZML. Séllyey uo.

Vezérkönyv az elemi nevelés és tanításra, vallási különbség nélkül minden tanítók számára.

A „9 falitábla” pedig Magyarország „faltérképéből”¹¹⁸ és írásmintákból állt.¹¹⁸

A két kötet részletesen ismerteti az elemi iskola tananyagát és tanítási módszereit. Az egész művet Pestalozzi elvei, szelleme hatja át, az a gondolat, hogy a gyermek természetes fejlődésébe ágyazva kell képességeit kibontakoztatni.¹¹⁹

A perlakiak nemcsak a tankönyvek tekintetében voltak kivételes helyzetűek, s irigylésre méltók tanítójuk felkészültsége miatt, még könyvtárral is rendelkeztek.

*„vagyon egy különös könyvtár is, mellyel Perlaki születésű, és János főherceg regementjében volt Szvornik János Kapitány Úr az itteni nemzeti oskolának ajándékozott. Többnyire magyar könyvekből álló, de azokat csak a - kiműveltebb elméjű ifjak használhatják, sőt másoknak is olvasás végett ki szoktak adatni.”*¹²⁰

Az összeírók a Mura vidéken Stridón megfelelőnek találták a tankönyvvel való ellátottságot. Volt kétnyelvű /magyar-német/ ÁBC-s könyv, melyet Budán 1823-ban adtak ki. Ebből az első osztályosok tanultak. Az 1834-ben, szintén Budán kiadott második kötetet a másodikosok használták, s volt horvát nyelvű ÁBC-s könyv is.

A harmadik osztályosoknak pedig az alábbi tankönyvek voltak:

*„III-ik Osztályban a fentebbi olvasó könyveken kívül, Kis Káté magyarul, Nagy Káté horvátul 809. Budán. - A Biblia tsak szóval adatik elő. Számvető Könyv magyar, horvát, német.”*¹²¹

Ugyanezeket a tankönyveket írták össze a szelniczai a domassineczi és a podtureni népiskolában is. Szentmártonban az „*Imigy-amugy*”¹²² bejegyzés azonban csak horvát nyelvű ABC-s könyvet és História-t takart.

Az adatokból egyértelműen kiderül, hogy a népiskolai oktatás tárgyi feltételeinek tekintetében a Drávai vidék sok apró települése - melyek többségében 100-250 lakos élt - volt a legrosszabb helyzetű a Muraközi járásban. A helységek népiskolai ellátottsága is itt csak 40,4 %-os volt, s a szükséges tankönyvek jó része pedig e vidék mindhárom népiskolájában hiányzott.

¹¹⁸ Szinnyi József: Magyar írók élete és munkái 14. köt. 1427-1429. hasáb Bp. 1914. /1-14.köt./ Jegyzet: + Magyarország térképe

¹¹⁹ Mészáros István: A magyar nevelés története 1790-1849. Tankönyvkiadó Bp. 1968. 229-230.l.

¹²⁰ ZML. Séllyey im.

¹²¹ ZML. Séllyey uo.

¹²² ZML. Séllyey uo.

2. A népoktatás személyi feltételei

a. A tanító képzettsége, egyéb tevékenysége, jövedelme

A II. Ratio a tanítóképzés vonatkozásában egyrészt összefoglalta az I. Ratio intézkedéseit, másrészt beolvasztotta az eltelt időszak alatt e téren született hivatalos rendelkezéseket és új elemeket is hozott.

A 180. §,¹²³ mely a tanítóval kapcsolatos kívánalmakat tartalmazta, már hangsúlyozta a „tanítási készség” és a magyar nyelv ismeretének szükségességét.

A korszakra jellemző volt a kettős tanítóképzés, a normaiskolai és a gyakorlati. A királyi normaiskolákban /kiemelt anyanyelvi iskolák/ azonban kevés tanítót képeztek és az önálló felekezeti tanítóképzőkben /1828-tól/ végzett tanító bizonyítvánnyal rendelkezők is kevesen voltak.

Sok népiskolai tanító előképzettsége vagy a latin iskola, vagy az akadémiai tagozat egy, esetleg több évfolyama, de sok esetben csak a népiskola volt, s Gyakorlatban praeceptorként sajátította el a tanítás mesterségét. De előfordult az is, hogy néhány helyen 5-6 hét alatt el lehetett végezni a tanítói kurzust.

A kor népiskola-tanítóinak tudása, tapasztalata a fentiekből adódóan igen sokszínű volt. A tanításhoz nem kellett feltétlenül tanítói végzettség, mert a közfelfogás szerint, aki a tanítandó tananyagot teljes mértékig birtokolta, alkalmas volt annak tanítására is, elméleti pedagógiai, didaktikai, metodikai előképzettség nélkül.

Fontos ezért a képzettség tekintetében figyelembe venni Kanyar József megállapítását:

„Ám e norma-iskolát nem végzett tanítókat sem mondhatjuk képzetlennek csak azért, mert „képesítéssel” nem rendelkeztek.”¹²⁴

Sokan ugyanis, mint ez a Muraközi járás összeírásából is kiderül, akár csak a népiskolai tananyag alapos elsajátításával, a gyakorlatban segédtanítóként /praeceptorként/ tanulva meg a tanítást jó népiskolai tanítónak váltak.

A Muraközi járásban tanító mesterek közül, csak ketten végezték el a praeparandiát; az Alsó vidéken Perlakon tanító Rigó József és a Murai vidéken Stridón tanító Hochstadter János. Arról, hogy hol, melyik iskolában végeztek, nem készült feljegyzés.

A Murai vidéken a domássinecziek fogadott házitanítója Andrócsecz István pedig megelőzően több helyen volt már praeceptor, s bár az összeírásból nem derül ki, de valószínű, hogy „csak” a népiskolát végezte el. A Szelniczán tanító Horváth János *„elvégezte a böltselkedési Tudományokat”*,¹²⁵ vagyis a filozófiai osztályokat. Fábri Alajos pedig, aki szintén a Murai vidéken Podturenben tanított, latin iskolát végzett.

A Drávai vidéken Szentgyörgyön az előző tanévben még tanító Vugrin Ferencről pedig csak annyit jegyeztek fel, hogy *„Oskolát végzett”*¹²⁶

¹²³ Ratio Educationis: im. 307-308

¹²⁴ Kanyar: im. 213.l.

¹²⁵ ZML. Séllyey: im.

¹²⁶ ZML. Séllyey: uo. - " -

A Muraközi járásban az összeírás idején is tanító 20 népiskolai tanító közül, csak 4 tanítónál jegyezték fel a népiskolánál magasabb végzettséget, s ebből is csak 2 tanítónál a praeparandiai tanfolyam elvégzését.

A Drávai vidéken Csáktornyan a tanítón és segédtanítón kívül még magántanítók is működtek. *„Ezeket felül még két magány Tanítói házonként ad a vagyosabbak gyermekeiknek, kivált a német nyelvben oktatást.”*¹²⁷ E két tanító nevét és iskolai végzettségét nem tüntették föl.

A tanítók és segédtanítók tanítóképzői végzettségét mint alkalmazási kritériumot majd csak a Helytartótanács 1845-ös szabályzata fogalmazta meg.

A kor elvárásai szerint az oktató tananyag alapos ismerete mellett fontosnak tartották, hogy a tanító értelmes, tiszta erkölcsű, jó magaviseletű ember legyen. Aki e kívánalmaknak megfelelt, alkalmas volt a tanításra is, ezért semmi akadálya nem volt annak, hogy különféle mesterségű emberek tevékenykedjenek tanítóként.

Az Alsó vidék tanítói közül az erkölcsös magatartás és életmód kritériumának mindenki megfelelt. Jegyub Jánost találták csak alkalmatlannak a tanításra, de nem életmódja, hanem valószínű, hogy tudása, felkészültsége miatt. *„Jó maga viseletű, de a tanításra nem alkalmas nem is Praeparandista.”*¹²⁸

A Murai vidék 5 népiskolai tanítóját kivétel nélkül alkalmasnak találták hivatala ellátására. A szelniczai Horváth Jánosról például dicsérőleg jegyezték fel: *„Elvégezte a böltselkedési Tudományokat, beszél magyarul, németül diácul, horvátul, alkalmas, jámbor, erkölcsös és szelíd magaviseletű ember.”*¹²⁹

A 10 évvel azelőtt még Vráttissineczen tanító Horváth Péter - a vizsgált időpontban orgonista - ellen azonban komoly erkölcsi kifogások merültek fel annak kapcsán, hogy a választmányi tagok a községben népiskola létrehozását javasolták, melynek tanítója egy új orgonista lehetne, mert: *„Az Orgona mester Horváth Péter, ki csak horvátul tud, részeses a Tanításra alkalmatlan, Jegyzői hivatali visszaéléseiért 1/4-ed évi fogsággal volt az Uriszék által büntetve és Jegyzői hivatalától megfosztva, még is a helybeli Plébános Kukavec István, ki szinte csak horvátul, és diácul tud, magyarul pedig nem is ért, vissza megfogadta orgona mesternek. Ezen mester már 22. esztendő óta Vráttissineczen Orgona Mesteri szolgálatokat tett; és mint ilyen ez előtt 10. esztendővel, de csak télen által mintegy 35. gyermekeket horvátul a, b, c,-re olvasni, írni tanított, 4 ftott alku szerént azok szülőiktől kapván. Már 10. esztendő elmúlt, hogy egy gyerek sem jött ide iskolába.”*¹³⁰

A Drávai vidéken a csáktornyai tanító, Gorza Ferenc is megfelelt a korabeli elvárásoknak. A Nedeliczen tanító Drupác Vencel alkalmasságát azonban magyar nyelvtudás híján megkérdőjelezték:

*„Maga ugyan nem értvén a Magyar nyelvet a tanításra nem egészen alkalmas, hanem józan, szelíd, és jó magaviseletű ember.”*¹³¹

¹²⁷ ZML. Séllyei: uo. - " -

¹²⁸ ZML. Séllyey: uo. - " -

¹²⁹ ZML. Séllyey: uo. - " -

¹³⁰ ZML. Séllyey: uo. - " -

¹³¹ ZML. Séllyey: uo. - " -

Az orehoviczai mester pedig, kinek csak a vezetéknévét jegyezték le, minden szempontból alkalmatlannak bizonyult: „bizonyos Halabárecz nevű, egyszersmind a számlált Helységeknék jegyzőjük is beszéll ugyan magyarul is, de a tanításra nem egészen alkalmas. Tsekély elmebeli tehetségű, nem a legjobb magaviseletű; nem preparandista.”¹³²

A II. Ratio 8.§-a a segédtanítók tartását is elrendelte:

„Ha azonban a tanító, maga és hivatása ellátására egyedül hagyva képtelen a teher elviselésére, mert erői lassan megfogyatkoznak, vagy koránál fogva egyre gyengébb lesz; illetőleg tanulóinak nagy száma és a szerfölött sok tanuló miatt munkája nagyon megnövekedett, akkor segítőtársat kell melléje adni, ennek neve: segédtanító.”¹³³

A tényleges gyakorlat azonban más volt. A tanítók többsége - még ha szüksége is lett volna rá - csekély jövedelme miatt nem tudott segédtanítót tartani. A praeceptort ugyanis a neki megállapított járandóságból kellett fizetnie. A Muraközi járásban 1 tanító átlagosan 50 gyermeket tanított, de ez az átlag nagyon egyenlőtlenül oszlott el. A Murai vidéken Stridó mezőváros iskolájában pl. 57 gyerek tanult de a szelniczai iskolában már csak 8 tanuló volt. A vidéken a stridói tanulólétszám volt a legmagasabb, de nem volt segédtanító.

„Mivel a Stridói Tanítónak nevendékjei számosan vannak, nekié egy Praeceptort is kellene tartani, melly hogy megtörténhessék az eddigi Didactrumot meg kellene kétszerezni, melly a Községekk nem nagy terhökre válnék, kivált ha a bírói számadások megvizsgálása után fent maradnádó Község pénzéből fizettetnék, mellyet közönségesen a Községbéliek megisznak.”¹³⁴

Az egész vidéken, csak a szentmártoni tanítónak, Skvoncz Jánosnak volt praeceptor, de tartását, - az összeírók véleménye szerint - sem a 26 fős tanulólétszám, sem a tanító nyelvtudása nem indokolta.

A II. Ratio 3.§-a kimondta a magyar nyelv iskolai használatát az anyanyelvű népiskolákban.

„Magyarország iskoláiban mindenütt sajátos gondnal állandóan törekedjenek arra, hogy ismeretébe a tanulókat megkülönböztetés nélkül, minél alaposabban bevezessék. Azokon a helyeken, ahol használata általános, illetőleg eléggé ismert, ott legyen az iskolai oktatás eszköze és segítője ahol viszont oktatni kell, ott az anyanyelv /a tanulók anyanyelve/ legyen megtanulásánál tolmácsa és közvetítője.”¹³⁵

A szentmártoni praeceptor Denk Leopold így valóban fölöslegesnek látszott, mert: „tsak németül és horvátul tud, ennek a mester maga fizetett vt. 30 fíot, és tartotta. - Nints rá szükség, mert a Mester maga is reá ér a nevendékeket tanítani.”¹³⁶

Az Alsó vidéken, ahol Draskroveczen Goritfanecz János 72 tanulót, s Gorichánban Miholits Ferenc 80 tanulót tanított, az alacsony jövedelem miatt nem alkalmaztak segédtanítót, pedig a magas létszám indokolta volna. Kotoriban viszont Kollay János tanítónak, aki csak keveset tudott magyarul, és 75 gyereket oktatott volt magyar praeceptor, aki magyarul tanított: „hanem tanittat Segédje által magyarul olvasni, írni és számolni.”¹³⁷

¹³² ZML: Séllyey: uo. - " -

¹³³ Ratio Educationis: im. 234.l.

¹³⁴ ZML.: Séllyey: im.

¹³⁵ Rátio Educationis: im. 232.l.

¹³⁶ ZML: Séllyey: im.

¹³⁷ ZML: Séllyey: im - " -

A perlaki mester, Rigó József pedig csak a nagyon magas tanulólétszám /123 tanuló/ miatt tartott segédtanítót.

A Drávai vidéken Csáktornyán, szintén a magas létszám miatt alkalmazta Gorza Ferenc Horváth János praeceptort, aki a mesterrel ellentétben praeparandiát végzett, s magyarul, horvátul, németül és latinul is jól beszélt. Nedeliczen Drupác Vencel, aki csak törte a magyart, szintén a magyar nyelv tanítására alkalmazott segédtanítót: „*segédet tart magának, Nemecz Györgyben, aki született magyar, Logicát is végzett s a magyar és deák nyelven felyül horvátul is beszélvén, alkalmas tanító.*”¹³⁸

A segédtanítók a Muraközi járásban általában magyarul tanítottak. A korabeli gyakorlat szerint azonban teendőjükhöz tartozott a tanító elfoglaltság esetén való helyettesítése, a tanítás előtti és utáni imádság elvégzése és a tanítás alatti felügyelet is.

Alkalmazásukat a Muraközben főleg a tanító nyelvtudása, s néha a magas tanulólétszám, de alapvetően a mester jövedelme határozta meg. A tanítót általában a község, néhány esetben a főlesúr alkalmazta, de a korabeli gyakorlatban az is előfordult, hogy a község és a plébános együttesen alkalmazták. Az iskolák feletti közvetlen felügyeletet azonban mindenütt a plébánosok látták el.

A tanítók legfőbb tevékenysége a tanítás mellett a kántori teendők ellátása, az orgonálás és a harangozás volt. Ez a megbízatás főleg a római katolikus tanítóknál volt igen lényeges. „*Ők voltak egyszemélyben a előimádkozók, a litániákat sokszor egyedül végzők a lelkészeknek a betegekhez való kísérői, a temetések énekesei.*”¹³⁹

A Muraközi járás 20 népiskolai tanítója közül 9-en látták el kántori teendőket, amit az is indokolt, hogy a lakosság 90 %-a római katolikus volt. Közülük a szentmártoni, szelenczai, podtureni tanító a harangozáson, orgonáláson kívül még a jegyzői teendőket is ellátta.

Légrádon az ágostai rendiek iskolájában pedig a pap kötelessége volt a gyermekek tanítása is.

Tanítói és jegyzői hivatalt szintén 3-an viseltek, az Alsó vidéken Kosnyák Lukács és Miholits Ferenc, a Drávai vidéken pedig a Halabárecz nevű tanító.

Ebben az időben már mind az állam, mind pedig az egyház részéről megfogalmazódott a tanítói és a jegyzői hivatal szétválasztásának igénye, de a falvak szegénysége miatt ez a gyakorlatban nem realizálódhatott.

A bevezetésre nem került Projectum Bundensében rendelték el először a két hivatal szétválasztását.

A II. Ratio-ban e kérdésben kompromisszum született. A 184.§. „f”¹⁴⁰ pontja bizonyos esetekben továbbra is lehetővé tette e két hivatal együttes viselését. Kimondta, hogy a tanító csak akkor lehet jegyző, ha van praeptora, és a falu külön jegyzőt nem tud eltartani. Ezt a kompromisszumot vitte tovább az úrbéri rendezés kapcsán az 1836. évi 6. tc. is.¹⁴¹ A két hivatal végleges szétválasztásának szükségességét azonban egyre többen megfogalmazták. Szükségesnek látták ezt a szétválasztást a Muraközi járás összeírói is. „*Kíváncos volna az is,*

¹³⁸ ZML: Séllyey: uo. 148.1. Jegyzet: A Muraközi járás tanítói és segédtanítóit a 6.sz. melléklet tartalmazza

¹³⁹ Kanyar: im.

¹⁴⁰ Ratio Educationis: im. 309.1.

¹⁴¹ Magyar Törvénytar 1836-1868. évi törvénycikkek Bp. 1896. 32-33.1.

ha a Helység Jegyzői hivatal, a mennyire a környűállások meg engednék, a Mestertől el választanék, mert két egy mással összeütköző foglalatosság és kötelesség mellett, vagy egyik vagy másik hátra maradást szenvedhet."¹⁴²

E kérdést véglegesen majd csak a Helytartótanács 1845. július 16-án kiadott intézkedése, „Magyarország elemi tanodáinak szabályai” rendezte.

A legtöbb tanító jövedelme tehát több forrásból származott „munkaköreivel” függött össze. Ezek pénzbeli és természetbeli járandóságok voltak.

A Muraközi járásban 7 tanító jövedelme származott csak a tanításból, 6 tanító járandósága pedig az orgonálásból, harangozásból és tanításból tevődött össze.

A tanítói, kántori, jegyzői teendőket is ellátók közül csak Skvoncz János és Horváth János kapott mindhárom „munkaköre” után jövedelmet, a podtureni Fábri Alajost jegyzőként és orgonistaként fizették, „*Mint Tanító semmi fizetést se kapott.*”¹⁴³

A jegyzői és a tanítói feladatok ellátásért 3 tanító kapott pénz és természetbeli járandóságot.

Még a több forrásból származó jövedelmek is, csak nagyon szerény megélhetést biztosítottak a falusi tanítóknak. Köztudott, hogy ezek a jövedelmek egészen az 1836. évi 6. tc-ig¹⁴⁴ nem voltak egységesen szabályozva, ezért nagyon változatosak voltak, s az uradalom és a helyiség teherbíróképességével függtek össze.

Az úrbéri rendezés kapcsán született 1836. évi 6. tc-ben a tanítók természetbeni járandóságát törvényesítették. E szerint mind a katolikus, mind a protestáns tanítókat 1/2 teleknyi illetményföld s ehhez tartozó legelő illette meg, de a törvény lehetőséget biztosított ennél nagyobb földterület juttatására is. Ha a tanító egyszemélyben jegyző is volt, akkor e hivatala után is kellett illetményföldet kapnia. Továbbra is lehetővé tette a törvény az ingyenes tűzifa juttatást, de ezt kötelezővé nem terjesztette ki.

Mivel az úrbéri törvények kihirdetése kb. a népiskolai összeírás kezdetével egyidejűleg történt, a járás helységeiben még nem vagy csak alig érzékelhető a korabeli általános gyakorlathoz képest változás. Példa erre, hogy az alsódobravai, a draskoveczi, goricháni, hodossáni és a szobotcai tanító nem kapott illetményföldet. Ugyanez volt a jellemző a stridói, a dommasineczi és a nedeliczi tanító esetében is. Tűzifát azonban a 21 tanító közül 11 tanító kapott. Általában még meghatározott mennyiségű terményt - búzát, rozsot, kukoricát - kaptak a tanítók, melyet a falu vagy közösen, vagy házanként szolgáltatott. Az Alsó vidéken például nemes Lisziák Rochus alsóvidoveczi tanítónak az alábbi természetbeli járandóságai voltak:

„Ad neki 26. köb Gabonát, 14 öll Tűzifát és 4/8 hold Szántó földet.”¹⁴⁵

Szentmária és A. Mihályvecz közös iskolájának tanítója, Belovár Ferenc a két helységtől közösen kapta az alábbi természetbeni járandóságot: *„40 mérő gabonát, 4/8 hold földet is ad, azonkívül maga által vett tüzi fával meg hordására szükséges szekerekkel segíti - minden háztul kap még 10 fontos portio szénát, és egy kéve kukoricza szalmát.*”¹⁴⁶

¹⁴² ZML: Séllyey: im.

¹⁴³ ZML: Séllyey: im.

¹⁴⁴ Magyar Törvénytár im. 32-33.l.

¹⁴⁵ ZML: Séllyey: im.

¹⁴⁶ ZML: Séllyey: uo - " -

Sajátos természetbeli jövedelemben részesült Szersán Bertalan hodossáni tanító, aki: „*étellel itallal rendre házanként tartatik*”,¹⁴⁷ de ugyanilyen juttatásban részesült a dommasineczi tanító Andrócsecz István is. Az alsókraleveczi tanító, Kosnyák Lukács jövedelmét, aki a tanítói és a jegyzői hivatalt is ellátta, nem jegyezték le.

A pénzbeli jövedelem vidékenként és helységenként nagyon eltérő volt. A Drávai vidéken az orehoviczai Halabárecz nevű tanítónak, aki több helység jegyzője is volt, például pénzbeli járandósága nem volt, ő a gyermekek tanításáért csak természetbeni járandóságot kapott „*Minden tanuló gyermek után egy köből gabonát kap, más fizetése mint Tanítónak nints. - Mint Jegyző különösen, s nem egyformán egyezkedik a Helységekkel.*”¹⁴⁸

A Muraközi járás Alsó vidékén működő 12 tanító közül 11 pénzbeli jövedelmét tüntették fel. A legmagasabb pénzbeli jövedelme a tanítói és az organamesteri hivatalt is betöltő, Kotoriban tanító Kollay Jánosnak volt, aki e két tevékenységért együtt 300 ft-ot kapott. A legalacsonyabb pénzbeli jövedelemmel, de egyben az Alsó vidék legalacsonyabb jövedelművel is a szuboticzai Bukovecz János rendelkezett, aki mint tanító és organista, csak 56 ft-ot kapott, s ezen kívül egyáltalán nem volt semmilyen más járandósága. Bukovecz János volt egyben az egész Muraközi járás legalacsonyabb jövedelmű tanítója is. A vidéken a tanítók pénzbeli átlagjövedelme 169 ft volt.

A Murai vidéken a legjobban Hochstadter Jánost fizették, aki mint tanító és organista 172 ft-ot kapott és didactrumot a szentmártoniaktól és a tupkovecziektől, melyeknek összegét nem jegyezték le. Ugyancsak hiányzik a feltüntetett összegek közül a szelniczai Horváth János jegyzői díjazása is, így csak jövedelmének egy részét tudhatjuk biztosítani: „*Mint Tanítónak a Községektől fizetése sints, hanem minden iskolába járó gyerek szokott volt eddig neki adni esz. 5 fto, a ki pedig, diákul tanult, duplán fizetett. Mint Organistának van fizetése vl. 60 forint (...) 20. ftnyi stoláris jövedelme, (...) Ezen két szolgálatot könnyen megteheti, kivélt ha még több Helységek Jegyzőségét is felvállalja.*”¹⁴⁹

A legalacsonyabb pénzbeli jövedelme ezen a vidéken Andrócsecz Istvánnak volt, mindössze 51 ft. A Murai vidéken pontos adatok hiányában a becsült pénzbeli átlagjövedelem 114 ft volt.

A Drávai vidéken pedig, ahol csak két tanító jövedelmét tüntették fel pontosan, az átlag 205 ft.

A csak tanítói hivatalt betöltők pénzbeli jövedelmének átlaga pedig 149 ft volt. E 7 tanító közül 6-ot a község fizetett; a dommasineczi Andrócsecz István pedig a szülőktől gyermekeik után évente 1 ft-ot kapott.

A kántori teendőket is ellátó 9 tanító átlagjövedelme 170 ft volt. Ez az átlag azonban nagy jövedelemkülönbségeket takart, melynek oka az összeírás „észrevételek” rovatából derül ki: „*Midőn a Tettes Vármegye ezen Muraközi Járásban a Kántor pénzt minden Helységekre ki vetette, s azt rendelte, hogy abba csak együl a Stridói, Csáktornyai és Perlaki Tanító Mesterek részesüljenek, akkor csak ezen három városban voltak olya Elementáris, vagy normalis oskolák fel állítva, de már most több helyen vagynak, s ha még többek is fognak építtetni azon*

¹⁴⁷ ZML. Sellyey: uo - " -

¹⁴⁸ ZML. Sellyey: uo. - " -

¹⁴⁹ ZML. Sellyey: im

*Helyekre nézve, melyek időközben Iskolával és Tanítóval el láttotak, s jövődre is maguk tanítót fogadnak, szükséges volna azon Kántor pénzt megszüntetni.*¹⁵⁰

A kántorpénz fizetését, melyet a helységek az orgonálásért kötelesek voltak fizetni, az Alsó vidéken Kotori, Légrád és Gorichán 1831-ben, A. Dobrava pedig 1835-ben megtagadta. A Murai vidéken ugyancsak ezt tették Szentmárton és Podturen lakói, s a Drávai vidéken pedig a szentgyörgyi járáshoz tartozó helységek is, mivel már önmaguk oldották meg gyermekeik taníttatását, s így a kántori teendőket is ez a tanító látta el.

A Muraközi járásban a tanítók becsült pénzbeli átlagjövedelme 163 ft volt.

A pénzbeli és a természetbeli járandóság együttvéve is csekély jövedelemnek számított a korabeli viszonyok között. A tanító maga is paraszti életformára kényszerült, nem csoda, ha feljebbvalói sokszor lenézték, nem tekintették igazi értelmiséginek. A jövedelemviszonyt tükrözik Sztrelec, Palinovec, Dersimerec községekről feljegyzettek is.

*„Nintsen tanító - ez előtt egy pár Esztendővel volt ezen három Helységben egy két oskolát végezett EX Katona, ki privát házban 44 gyermeket tanított, de sem élelme sem fizetése elegendő nem lévén a tanítást abba hagyta, s helyette egy kortsmát vett árendába.”*¹⁵¹

Ezt a helyzetet súlyosbította a természetbeli fizetésnek sok-sok megalázó változata, hiszen ezt sok esetben házról-házra járva kellett a tanítónak magának begyűjtenie.

A segédtanítók fizetése is nagyon szegényes lehetett. A Muraközi járás praeceptorai közül, egyedül Denk Leopold fizetését jegyezték be, ami évi 30 ft volt, s ezen felül a tanítónak kellett szállásáról és élelmezéséről gondoskodnia.

Ez a helyzet egészen 1868-ig fennállt, mert először csak ekkor írták elő központilag - 1868. évi XXXVIII.tc. 142.§¹⁵² - a 300 ft-os tanítói fizetésminimumot.

b. A tanulók száma, nemenkénti összetétele, az iskolalátogatás rendszeressége

A II. Ratio Educationis a magyar iskolakötelezettség első állomása volt. E tanügyi rendeletben fogalmazódott meg először a kötelező iskoláztatás gondolata:

*„...a falvakban és a mezővárosokban minden fiataalt, mindkét nemből a hatodik életévtől kezdve - vagy a jobb értelmi képességüket már korábban az iskolába küldjenek; azokat pedig, akik betegeskedésük miatt gyakrabban távol maradni kényszerültek, tizenkét éves korukig itt tanulni kötelezzék.”*¹⁵³ - írta a 11. §.

A rendelkezés jól tükrözte azt a korbéli felfogást, mely szerint a „kötelezés”, csak a jobbágyi kötöttségek alatt állók gyermekeire vonatkozott.

A II. Ratio e rendelkezése azonban a gyakorlatban nem valósult meg, nagyon sok falusi, mezővárosi gyermek nem járt iskolába.

A muraközi járás népiskolai összeírásában két rovat található, melyből az egyik az iskolába járatható gyermekek, a másik a ténylegesen iskolába járó gyermekek számát tüntette fel. Az iskolába járatható - a II. Ratio értelmében 6-12 éves korú - gyermekek számát azonban csak

¹⁵⁰ ZML. Séllyey: uo.

¹⁵¹ ZML. Séllyey: im

¹⁵² Magyar Törvények 1868-1875.évi törvénycikkek Bp. 1911. 72.1

¹⁵³ Ratio Educationis i.m. 235 l.

egyetlen esetben, a Drávai vidéken a nedeliczi plébániához tartozó helységek esetében jegyezték fel, ez 155 fő volt.¹⁵⁴ Az Alsó vidéken e rovatot egyáltalán nem töltötték ki, a Murai és Drávai vidéken pedig az említett eset kivételével vagy szintén üres rovat található, vagy több helyen a „*meghatározni nem lehet*”¹⁵⁵ megjegyzés került e rovatba. Az adatok hiányában így e két rovat adatait nem lehetett összehasonlítani.

A nem nemes népesség összeírásai, a summás táblázatok adatai alapján¹⁵⁶ azonban elfogadható becslést lehetett készíteni. E táblázat, mivel katonai összeíráshoz készült, csak a férfiakat tünteti fel kor szerinti megoszlásban, a nőket is összeíró anyagot nem sikerült találni. A járásban lakó nemesek számát pedig a magántanítók alkalmazása miatt nem kellett figyelembe venni. Az iskolába járatható tanulók számát így az 1-17 éves férfi lakosság számával valószínűsítve, az Alsó vidéken 5202 iskolába járatható gyermek, a Murai vidéken 2493, a Drávai vidéken pedig 1605 gyermek volt.

A ténylegesen iskolába járó gyermekek számát azonban minden helységben feltüntették, a legtöbb esetben még nemenkénti bontásban is.

Az Alsó vidéken az összeírók 656 fős osztanulói létszámot állapítottak meg. Ebből 577 a fiú tanulók és csak 79 a leány tanulók száma.

A Mura vidék összlétszáma pedig 152 tanuló volt. Ebből 119 a fiú és 33 a leánytanulók száma.

A Drávai vidéken a létszámot nemenként bontásban nem tüntették fel, így csak az osztanulói létszámot lehet megállapítani, mely 246 fő.

A summás táblázat adatai alapján számolva, s csak a fiú tanulók számát figyelembevéve, az Alsó vidéken az iskolába járatható fiúknak valószínűleg a 11-15 %-a járt ténylegesen iskolába.

A Murai vidékre vonatkozó becslés szerint ténylegesen iskolába járt a járatható fiúk 5-9 %-a.

Mivel a Drávai vidéken az összeírás alapján a fiú tanulókat elkülöníteni adatok hiányában nem lehetett, így csak az előző vidékek alapján lehet valószínűsíteni, hogy ott sem volt jobb a helyzet.

Pontos adatok, csak a nedeliczi iskolakörzet esetén voltak feltüntetve, itt mind az iskolába járathatók, mind a ténylegesen járók számát jelezték. A nedeliczi plébániához tartozó helységekre - Nedelicz, Pretetinecz, Szlákovecz, Stráhoninecz, Kursanecz - vonatkozó adatok tanúsága szerint az iskolába járatható gyermekek száma 155, de ténylegesen csak 55 gyermek jár iskolába, vagyis a beiskolázhatók 35,5 %-a.

Ez azonban nem kérdőjelezi meg az előbb valószínűsített helyzetet, ugyanis sok volt az ellátatlan aprófalva település ezen a vidéken.

Az egész Muraközi járásban összesen 1054 ténylegesen iskolába járó tanulót írtak össze, de ez a sommás táblázat adatai alapján becslve a járathatók kb. 11-16 %-a volt.

¹⁵⁴ ZML. Sellyey: im

¹⁵⁵ ZML. Sellyey: uo.

¹⁵⁶ ZML. Nem nemes népesség összeírásai Muraközi járás 1839.

A lakosok számát azonban minden helységben összeírták, így az egyes vidékek és a járás egészében is mód nyílt a népiskolai ellátottság százalékos arányának meghatározására a lakosság számára vonatkozóan. Az Alsó vidéken 24997 lakos élt, ebből 4243 lakosra /11 helység/ egyáltalán nem esett népiskola, a vidék lakóinak 16,9 %-ra.

A Murai vidék összlakossága 14909, ebből 4510 lakosra /12 helység/ nem esett népiskola, ez a lakosság 30,2 %-a.

A Drávai vidék lakóinak száma 12160, itt 4831 lakos /28 helység/, a lakosság 39,7 %-a volt népiskola tekintetében ellátatlan.

Az egész Muraközi járásra vonatkoztatva az összlakosság száma 52066, ebből 13584 lakosra, a lakosság 26 %-ra nem esett népiskola.

Ez azt jelentette, hogy ez 13584 lakos /a 135 helységből 51 helység/ a népiskolai oktatás tekintetében teljesen ellátatlan volt.

Az Alsó vidéken és a Murai vidéken nemenkénti bontásban is feljegyezték a tanulók számát. Az Alsó vidéken iskolába járó 656 tanulóból 577, a tanulók 88 %-a volt fiú, s csak 79 - a tanulók 12 %-a - volt leány. A Murai vidék 152 tanulója közül a fiúk száma 119, a tanulók 78 %-a, s csak 33 a leány tanulók száma, mely a tanulók 22 %-a. A két vidéken a 808 fős tanulólétszámból 696 a fiúk száma, ez az össztanulólétszám 86 %-a, a 112 leánytanuló pedig a tanulólétszám 14 %-a.

A korra jellemző volt, hogy a falusi szülők általában kevésbé tartották fontosnak leányaik iskolába küldését, mint fiaikét. A lányoknak jó feleséggé, anyává, gazdaasszonnyá válását tartották elsődlegesnek, s sok helyen a szegénység is arra kényszerítette őket, hogy gyermekeiket mielőbb munkára fogják.

A leányoknak már korán segíteni kellett a házimunkák ellátásában, az állatok őrzésében, a mezőgazdasági munkákban, a kisebb gyerekek felügyeletében.

Bár a II. Ratio, mely 7. fejezetében külön intézkedett a leányiskolákról, s a 31. §-ban kinyilvánította, hogy a leányok nevelése éppen úgy a természet által parancsolt követelmény, mint a fiúké,¹⁵⁷ a valóságban a leányok közül csak kevesen részesültek elemi oktatásban. Ugyanez a § mondta ki a lányok „erkölcsi tekintetben is megfelelő”¹⁵⁸ nevelése érdekében: „*Ahol tehát a meglévő helyi körülmények és a szülők anyagi ereje lehetővé teszi, ott célszerű ha a leányok iskoláját külön választják a fiúkétól.*”¹⁵⁹ Ennek szükségességét a Muraközi járás összeírói is több helyen javasolták, így például a Murai vidéken a stridói iskolában: „*a férfiak s leány gyermekek együtt, és egy időben szoktak az iskolában özszejönni, ez sokszor veszedelmes következtéseket szülhet, mert addig míg a Tanító közibök megy, különféle tsínokat és botránkoztató tselekedeteket követhetnek el, azért a leányokat vagy külön órákban, vagy külön iskolában kellene taníttatni.*”¹⁶⁰

Jellemző volt az is, hogy az összeírt tanulólétszám nem jelentette a rendszeresen iskolába járó tanulók számát. A valóságos helyzet az volt, hogy a gyerekek általában csak télen jártak iskolába, s csak akkor, ha azt az időjárás lehetővé tette. „*Fő akadály hogy a Helységek*

¹⁵⁷ Rátio Educationis: im. 242.l.

¹⁵⁸ Ratio Educationis uo. 241.l.

¹⁵⁹ Ratio Educationis uo. 241.l

¹⁶⁰ ZML. Séllyey im.

egymástól való távolsága miatt téli üdőben sokszor ki kell maradni iskolából a tanulók/na/k kivált az apróbbak/na/k s gyengébbek/ne/k. ”¹⁶¹ - írták az Alsó vidéken.

Ugyanezen a vidéken található még egy, a téli iskolabajárással kapcsolatos feljegyzés, mely jól érzékelteti a korabeli viszonyokat: „*A hasábfának fűtés végett sok helyeken téli üdőben minden nap az Oskolába való hordása egy átaljába tiltasson el, mert a kis nevendék, és erőtlen gyermekeknek igen alkalmatlan, és terhes hóna alatt darab fát a könyvek mellett hordani, sött illetlen, sokszor veszedelmes is.*”¹⁶²

Tavasszal a szülők többsége kivette gyermekét az iskolából, mert segítségüket nem tudták nélkülözni. „*A feudális gazdálkodás szerkezete sem tette lehetővé a tömeges oktatást: a jobbágy terhei ugyanis egész életre szóltak, s egész családjára kiterjedtek. A földművelési és más munkákban a gyermekek is részt vettek szüleikkel együtt.*”¹⁶³ - írja e korról Pukánszky Béla.

Az iskolába járás rendszerességére vonatkozóan általánosnak mondható a következő bejegyzés: „*többynire sorozáshoz, vagy pásztorságra alkalmztattyak gyermekeiket.*”¹⁶⁴

Így az egész tanéven át tartó rendszeresnek mondható iskolába járás csak Gorichánban, Perlakon és Nedeliczen volt jellemző, de e két mezőváros iskolájába is elsősorban a városi gyerekek jártak rendszeresen. Kivételt jelentettek viszont Dommasinecz lakói, akik maguk fogadtak tanítót, s itt az 51 gyerek többynire rendszeresen járt iskolába. Ez összefügghetett azzal, hogy a község lakói jobbmódúak voltak, s feltételehetően igényük is volt gyermekeik iskoláztatására.

Az iskolába járás rendszeressége érdekében a Murai vidéken lévő stridói iskolához tartozó falvakra vonatkozóan a következő javaslatot tették az összeírók: „*Ezen falubeliek /kivéven a Vescsiczaiakat, Ráczkánizsaiakat, Saffárszkóiakat, et Gibiniaikat, kiknek közös pásztoraik vannak/ gyermekeik által őriztetik marháikat, és ez által tartóztatják el gyermekeiket az Iskolába való járatástól ; kénszeríttendők volnának hát pásztorok tartására.*”¹⁶⁵

II. Ratio 11. §-a¹⁶⁶ elrendelte, hogy a megyék „tekintélyüket latbavetve”¹⁶⁷ ösztönözzék a szülőket gyermekeik iskolába küldésére. Ennek gyakorlati megvalósítását célozta az Alsóvidék iskolalátogatásának szorgalmazására tett javaslat is:

„*Jó és tzélerányos volna azt is meg rendelni, hogy Augusztus hónap végével minden Eszten-dőbe a tanulandó gyermekek Plebanos Urak hozzájárulásával (...) öszve irattassanak, ne hogy a Szülők más mellékes tekintebül gyermekeiket az oskolától el vonnyák.*”¹⁶⁸ Ugyanez a §. a rendszeres iskolalátogatás elmulasztása esetén a szülők megbüntetését az alacsonyabb társadalmi helyzetűek esetében akár testi büntetés kiszabását is lehetővé tette. Ennek érvényesítését az egész Muraközi járásra vonatkozóan javasolták a választmányi tagok:

¹⁶¹ ZML. Séllyey im.

¹⁶² ZML. Séllyey: uo.

¹⁶³ Pukánszky Béla: Neveléstörténet II. J.GY.T.F. Szeged, 1992. 97.1.

¹⁶⁴ ZML. Séllyey im.

¹⁶⁵ ZML. Séllyey: im.

¹⁶⁶ Ratio Educationis: im. 235.1.

¹⁶⁷ Ratio Educationis: uo. 235.1.

¹⁶⁸ ZML. Séllyey: im.

„szükséges volna azt is terhes félelet, vagy éppen pénzbeli büntetés alatt meg rendelni, hogy a férfi gyermek folyvást három a Leány gyermekek pedig két Esztendeig, s nem tsak télen mint eddig szokásban lenni tapasztaltatott, hanem egész nyáron is kötelezvéen legyenek Oskolába járni.”¹⁶⁹

A kép a rendszeres iskolabajaratás tekintetében még az 1845-ös szabályzat intézkedései ellenére is, mely kötelezővé tette az elemi iskola alsó két osztályának elvégzését, csak nagyon lassan módosult. A jobbágyok gazdasági érdeke ugyanis nem követelte meg az írni, olvasni, számolni tudást. Nem sok gazdasági hasznuk származott belőle, munkájukat enélkül is el tudták végezni. Az iskoláztatás szükségességének igényét, majd csak az árutermelésbe, a kereskedelembe való bekapcsolódás teremti meg.¹⁷⁰ Így nem csoda, hogy a Muraközi népiskolai összeírásban az iskolalátogatás rendszerességének elmulasztásakor általában az alábbi okokat jelölték meg: *„részt az adózó népnek szegénysége, de leginkább a Szülőknek tulajdon tudatlansága.”¹⁷¹*

3. A népiskolai oktatás tartalma

a. A tanítás nyelve, tananyaga, rendje

Köztudott, hogy a magyar nyelvűségért és a magyar nyelv iskolai tanításáért vívott harc szerves része volt a 18. sz. végén kibontakozott és a reformkorban felerősödött nyelvmozgalomnak, s ez a nemzeti önrendelkezés és a polgári átalakulás igényéhez kapcsolódott.

A magyar tannyelv követelése először a magyar nyelv politikai jogainak elismertetésére irányuló küzdelem egyik eleme volt a 18.sz. végi országgyűléseken, majd a reformkorban az egységes nemzet eszméjéhez kapcsolódott. A magyar nyelvű oktatás, a magyar nyelv mint a nemzeti jelleg elsődleges hordozója, a nemzeti hovatartozás fő ismérve jelent meg. Majd a nemzeti önállóság a polgári fejlődés és a nemzeti-nyelvi egység kialakítása összefonódott.¹⁷² A jogos magyar igények az etnikailag heterogén országban óhatatlanul szembekerültek a nemzetiségek törekvéseivel.

A magyar nyelvi törekvéseket a tannyelv tekintetében kettősség jellemezte. Progresszív vonása az volt, hogy a magyar tanítási nyelvet a korszerű tudományosság, a művelődés demokratizálódásának eszközeként fogták fel, mely lehetővé teszi a német és a latin nyelv háttérbe szorítását és a Habsburgoktól való függetlenedést. Retrográd vonása pedig a nemzeti-nyelvi egység kialakítása volt, mely a nemzetiségek nyelvének háttérbe szorítását, magyarosítást jelentett. A nemzetiségek tekintetében úgy vélték, hogy a magyar tannyelv az ország hivatalossá váló nyelvének elsajátítását teszi lehetővé számukra, ugyanis a magyar nyelvtudást a nemzethez való tartozás feltételének tekintették, s a magyar állam keretén belül csak egy nemzetet ismertek el; a magyart.

¹⁶⁹ ZML. Séllyey uo.

¹⁷⁰ Pukánszky im. 97.l.

¹⁷¹ ZML. Séllyei im.

¹⁷² Bényei Miklós: Oktatáspolitikai törekvések a reformkori Magyarországon Oktatáspolitikai törekvések a reformkori országgyűléseken Csokonai Kiadó Debrecen, 1994. 82. l.

A magyar nyelvi ügynek, s ezen belül a tannyelvnek is a bécsi udvar keményen ellenállt, a nemzeti-nyelvi egység eszméje tekintetében pedig - szítva az ellentéteket - a nemzetiségi érdekek védelmezőjeként tetszelgett.¹⁷³

A magyar nyelv iskolai tanításának ügye először az 1790/91-es országgyűlésen jelent meg. Az 1791. évi 16. tc.¹⁷⁴ a gimnáziumokban, akadémiákon és a pesti egyetemen fakultatív lehetőséget biztosított a magyar nyelv tanulására.

Az 1792-es országgyűlésen hozott 1792: 7 tc.¹⁷⁵ a magyar nyelvet rendes tárggyá nyilvánítva kötelezővé tette tanítását, s ismeretét a közhivatalok viseléséhez is szükségessé nyilvánította. Csak a kapcsolt részekben - Horvátország, Szlavónia - maradt a magyar nyelv fakultatív tárgy. E törvénynek érvényt azonban csak az 1805. évi 4. tc. 5.§-a szerzett: „*Mivel pedig a magyar nyelv tanítása Magyarország határai között már az 1792:7. czikkely által rendes tantárgyak közé soroztatott: Ő szent felsége ezen törvéncikkely foganatosításáról gondoskodni méltóztatik.*”¹⁷⁶

Az előzmények alapján a II. Ratio előszavában is megfogalmazódott a magyar nyelv kiemelt jelentősége: „*mindegyik nemzetiség saját anyanyelvi iskolákkal rendelkezzen, s ezeket olyan tanítók vezessék, akik nemcsak anyanyelvüket beszélik, hanem a magyar nyelvben is - hacsak lehet - legyenek annyira járatosak, hogy azt taníthassák.*”¹⁷⁷

Az első fejezet 3. §-a pedig - összhangban az 1805. évi 4. tc. 5.§-ával - az alábbiakat rendelte el: „*Senki sem kételkedik abban, hogy a haza nyelvének használata minden magyar állampolgár számára feltétlenül hasznos. Ezért kívánatos, hogy Magyarország iskoláiban mindenütt sajátos gonddal állandóan törekedjenek arra, hogy ismeretébe a tanulókat megkülönböztetés nélkül, minél alaposabban bevezessék. Azokon a helyeken, ahol használata általános, illetőleg eléggé ismert, ott legyen az iskolai oktatás eszköze és segítője; ahol viszont oktatni kell ott az anyanyelv legyen megtanulásának tolmácsa és közvetítője.*”¹⁷⁸

Ennek megvalósulását azonban a megfelelő tankönyvek hiánya akadályozta.

Az 1807. évi és az 1811/12. évi országgyűlésen a rendek feliratban kérték a magyar nyelv felmenő rendszerben történő tannyelvvé válását, de ezt a király elutasította.¹⁷⁹

Az 1825/27.évi országgyűlésen újból felerősödtek a nyelvi követelések. Határozott kívánság volt az elemi, közép - és a főiskolákon a magyar tannyelv bevezetése. A felerősödő törekvésekről az ország különböző nemzetiségei különbözőképpen vélekedtek. Általánosságban az volt a jellemző, hogy hasznosnak tartották ismeretét praktikus okok miatt - például a közhivatalok viseléséhez - de küzdöttek az erőszakos magyarosítás, az asszimiláció ellen.¹⁸⁰

¹⁷³ Bényei. uo. 363-368.

¹⁷⁴ Magyar Törvénytár 1740-1835.évi törvéncikkek Bp. 1901. 163. l.

¹⁷⁵ Magyar Törvénytár: uo. 245.l.

¹⁷⁶ Magyar Törvénytár: uo. 327.l.; Bényei i.m. 83.l.

¹⁷⁷ Ratio Educationis: im. 220.l.

¹⁷⁸ Ratio Educationis: uo. 232.l.

¹⁷⁹ Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777-1849. /1-2.köt/ Bp.1927. 409-410.l.; 413.l. 1. kötet

¹⁸⁰ Bényei: im. 84-87.l.

I. Ferenc, „védve” a nemzetiségi érdekeket most is csak a már létező törvények fogantatására tett ígéretet.

A nyelvi kívánságokat az 1830. évi országgyűlésen a rendek újból megújították, de a tantervet I. Ferenc leírata figyelmen kívül hagyta. Az 1830. évi 8. tc. 4 és 5.§-a¹⁸¹ jelentett csak közvetett eredményt, melynek értelmében a közhivatalnokok és az ügyvédek rákényszerültek a magyar nyelv tanulására.

Az 1832/36-os országgyűlésen terjesztették be az 1827-es országgyűlés által kiküldött tanügyi albizottság és a megyék erre vonatkozó észrevételei alapján készült közoktatási reformtervezetet. A megyék állásfoglalásaikban a magyar tannyelv kérdését a legfontosabb kérdések közé sorolták. Mint ismeretes, a tanügy megvitatására nem került sor. 1836. április 24-én a magyar nyelvi törvényjavaslat nyelvtanításra vonatkozó részét is elutasította a királyi válasz, csak a magyar nyelv és irodalom rendes tárgyként való tanításának szükségességét ismerte el.¹⁸²

Az 1832/36. évi országgyűlési viták már jelezték a nemzetiségek változó álláspontját a nyelvi kérdésben,¹⁸³ melyek a következő diétákon éles ellenállássá váltak, s az ellentétek kiéleződéséhez vezettek. A horvátok és a szlovákok saját nyelvük közép- és főiskolai oktatását, egyetemi szláv tanszék megszervezését követelték, majd a szerbek, románok, ruszinok, németek is felleptek, anyanyelvű elemi oktatásuk fennmaradása érdekében.¹⁸⁴

Az 1844. évi 2. tc. „*A magyar nyelv és nemzetiségről*”¹⁸⁵ - nagy lendületet adott a nyelvterjesztésnek és a magyarosításnak, a közép és felső iskolák többségében a magyar lett a tanítás nyelve. Az elemi iskolák tanítási nyelvéről pedig az 1845. július 16-án kiadott „Magyarország elemi tanodáinak szabályai” intézkedett. Előírta, hogy az alsó elemi iskolákban és a leányiskolákban anyanyelven kell tanítani, a nemzetiségi vidékek városi iskoláiban a magyar nyelvvel is kell foglalkozni.¹⁸⁶ E Helytartótanácsi rendelet végrehajtását az ellenzéki megyék - köztük Zala megye is¹⁸⁷ - megtagadták, mert nem ismerték el e kérdésben a kormány illetékességét.

A tanítási nyelv továbbra is az országgyűlési viták kereszttüzeiben állt. Az 1847. december 22-i kerületi ülésen előterjesztett magyar nyelvű törvényjavaslat, melyet a forradalmi események miatt végül is nem terjesztettek fel, s mely az elemi iskolák oktatási nyelvét a helyi hatóságokra akarta bízni, tovább fokozta a feszültséget.¹⁸⁸ Ez az erőszakos magyarosítás is szerepet játszott abban, hogy a horvátok 1848-ban a magyarok legveszedelmesebb ellenfelei lettek.

¹⁸¹ Magyar Törvénytár: im. 51.l.

¹⁸² Bényei: im. 94.l.

¹⁸³ Kossuth Lajos Országgyűlési tudósítások /6. köt/ Sajtó alá rendezte: Barta István Akadémiai Kiadó Bp. 1961. In: Kossuth Lajos összes munkái /1-12 köt./

¹⁸⁴ Magyarország története 1790-1848. Szerkesztette: Mérei Gyula - Vörös Károly 5/2. köt. Akadémia Kiadó Bp. 1980. 1149-1194.l. /Magyarország története 1-10. kötet/

¹⁸⁵ Magyar Törvénytár 1836-1868. évi törvénycikkek Bp. 1896. 198. l.

¹⁸⁶ Kanyar: im: 264.l.

¹⁸⁷ Bényei: im.107.l.

¹⁸⁸ Bényei: uo. 109.-113.l.

A Muraközben Degré Alajos tanulmánya szerint az 1780-as években „a magyar és horvát nyelvi érintkezés nem ütközött akadályokba, sőt mindkét fél igyekezett azt megkönnyíteni.”¹⁸⁹

A járásban II. József nyelvi intézkedéseivel, a fellángoló nacionalizmus hatására indult el a „nyelvi harc” 1793-ban, amikor a február 13-án tartott megyei közgyűlésen Muraköz új földesura, gróf Festetics György kifejezetten magyarosítási szándékkal indítványozta, hogy a muraközi horvátokat szorítsák rá a magyar nyelv megtanulására. Szerinte ezt oly módon lehetett volna elérni, hogy a Muraközt, mely eddig a zágrábi egyházmegyéhez tartozott, a szombathelyihez átsatolják, továbbá kötelezővé teszik az iskolákban a német nyelv helyett a magyar nyelv tanítását, valamint a falvakat magyarul tudó jegyzők alkalmazására szorítják. Bár a megyegyűlés a javaslatot elfogadta, érdemleges intézkedések ez ügyben nem történtek. 1821-ben például a varasdi gimnáziumban még rendszeresen tanították a magyar nyelvet, a falvakban pedig a magyar nyelvű plébánosok mellett horvát nyelvű káplánok tevékenykedtek. 1828-ban újból feléledt az egyházmegye átsatolására vonatkozó kívánság, melyet szintén magyarosítási szándékkal Böhle András szombathelyi megyéspüspök is támogatott, de ez is eredménytelen maradt.¹⁹⁰

Az összeírás idején a zágrábi püspök a felvidéki származású váralljai Haulik György volt, aki ezt a tisztséget 1837-től töltötte be, s aki 1852-től érseki rangot kapott. Kinevezése előtt Haulik az esztergomi egyházmegyében szolgált. „Ő nem volt részese a Horváth nacionalista mozgalomnak, bár az akkori magyar forradalmár fiatalok annak tartották.”¹⁹¹

A püspök hivatalosan latinul levelezett, s egész adminisztrációjában ezt a nyelvet használta, pedig jól beszélt magyarul és horvátul is, plébánosait pedig a politikai komplikációk kerülésére szólította fel.¹⁹²

Valószínű, hogy a püspök indifferens magatartása is hozzájárult ahhoz, hogy a magyarosítási kezdeményezések a Muraközben, ha megfogalmazódtak is a népiskolai összeírás idején /1837-1841./, elszigeteltek maradtak. Példa erre Zvornik kapitány 1829. november 28-án a megye akkori alispánjához, Séllyey Elekhez írt levele.

„Jó és nagyon hasznos volna tehát a népre nézve mások példájára ezt a vidéket is meg magyarosítani.”¹⁹³ írta, s e cél érdekében egy Muraközi Magyar Társaság létrehozását javasolta. Elképzelése szerint a tagsági díjból juttatást lehetne adni azoknak a tanítóknak, akik magyarul is tanítanak, illetve a tandíj bizonyos részét magyar nyelvű könyvek vásárlására kellene fordítani.

A „kezdetet” Perlakon javasolja, ahol már vasárnaponként magyar nyelven is miséznek, s „eleintén csak az oskolába járó gyermekekkel.”¹⁹⁴ A továbbiakból a perlaki iskola könyvtárának eredetére is fény derül: „Én is tagja leszek a Társaságnak, fizetek örömet meg élek 20 forintot pengőben; már ajánlottam is annyit a Perlakiaknak, azon kívül küldök majd nekik könyveket is; Aurórát, Uránia, tudományos gyűjteményt (...) Perlakon tessék hát kezdetet tenni

¹⁸⁹ Degré Alajos: 19. századi kísérlet magyar egyházi közigazgatás bevezetésére a Muraközben /Adalék a nemzetiségi kérdés történetéhez/ In.: Levéltári Szemle 1972. 2. sz.16.l.

¹⁹⁰ Degré: im. 16-17.l.

¹⁹¹ Degré: uo. 16-17.l.

¹⁹² Degré: uo. 17. l.

¹⁹³ ZML. Séllyey: im.

¹⁹⁴ ZML. Séllyei: im.

*az aláírásra én már egy úttal felszólítottam őket is. Tábla Bíró Csesznyák úr, Fő és Al szolgáló Bíró Gábelics, Oszterhuber Horváth Urak - Adó szedő Kerner Ur - Eskütt Glavina Barics, Kramarics Urak, mindenik maga járásában környékében örömet meg tesz. - Nemes Vármegye pedig nagy örömmel fogadja helyben hagyni és gyámolítani fogja mint ez ügyet, úgy a társaságot. Így boldogulunk!*¹⁹⁵

Sem a későbbi évek közgyűlési jegyzőkönyveiben, sem a Séllyey család levéltárában nincs nyoma e levélre adott reakciónak, valószínű, hogy érdemben nem is reagáltak rá.

A vidéken a nemzetiségek nem rendelkeztek külön anyanyelvi iskolákkal, valószínű, hogy anyagi viszonyaik ezt nem tették lehetővé. A magyar, horvát, német gyerekek ugyanabba az iskolába jártak, s Légrad kivételével a felekezetek sem működtettek külön iskolákat. Így a Muraközi járás népiskoláiban a tanítók általában magyar és horvát nyelven is tanítottak, ahol pedig németek is éltek, mint például a Murai vidéken Stridón, vagy a Drávai vidéken Csáktornyan, németül is. Ezt támasztják alá a összeírt kétnyelvű, illetve a magyar, horvát, német nyelvű tankönyvek. Az a tanító pedig, aki nem tudott magyarul, mint például az Alsó vidéken Kollay János, magyar praeceptort tartott, aki magyarul tanított.

A Murai vidéken Szentmártonban és a Drávai vidéken Orehoviczán tanítottak csak kizárólag horvát nyelven: „*a tanítás nints esztendőkre fel osztva, horvát nyelven megy*”,¹⁹⁶ de a tanítók valamennyire magyarul is beszéltek.

A szentmártoni tanító segédje, Denk Leopold viszont csak horvátul és németül tudott. Alsó Vidovecz, Draskovecz valamint S Maria és Alsó

Mihályevecz közös iskolájába járó gyerekek előmeneteléről - akiket horvát és magyar nyelven egyaránt tanítottak - feljegyezték, hogy a „*Magyar nyelvbe igen keveset*”¹⁹⁷ haladtak előre. Alsó Kraleveczen pedig, ahol a falu jegyzője, Kosnyák Lukács tanított mindkét nyelven, az alábbiakat jegyezték fel: „*jobb elő menetelt fognak tenni, ha A Kralyevecz is oskolát fog éppíteni, s jó magyar tanítót fogadni.*”¹⁹⁸

A tanítási nyelv tekintetében az összeírás több „negatív” minősíthető megjegyzést nem tartalmaz.

A Muraközi járás tekintetében úgy tűnik, hogy a nyelvi ügy elsősorban az országos és a helyi politika szintjén jelentkezett, de a mindennapi életben, a gyakorlatban ebben az időben tényleges hatása jóformán nem mutatható ki. A két nemzet még jól megfért egymással, a nacionalizmus fellendülése csak az 1848-as forradalmi eseményeket megelőzően jelentkezett. Példa erre, hogy amikor a magyar Gasparich Márk egyházi szónok Csáktornyan 1846-ban¹⁹⁹ prédikálni akart, a gvádrían mereven azzal utasította el, hogy „*nem szokás, de nem is szükséges, hogy Csáktornyan évi egy napot kivéve magyar nyelvű prédikáció legyen.*”²⁰⁰ A nacionalizmus és az elmagyarosítás ezen a vidéken a kiegyezést követően lángolt fel.²⁰¹

¹⁹⁵ ZML. Séllyey: uo.

¹⁹⁶ ZML. Séllyey: uo.

¹⁹⁷ ZML. Séllyey: im

¹⁹⁸ ZML. Séllyey: uo.

¹⁹⁹ Degré: im. 23. l. 29. pont.

²⁰⁰ Degré: uo. 17. l.

²⁰¹ Degré: uo. 18-21.l.

A falvak és a kisebb mezővárosok népiskoláinak tananyagáról - a reformtörekvések ellenére - még mindig érvényben lévő II. Ratio rendelkezett. A 11. §. előírta: „*Fontos közérdek, hogy a parasztfiatalság társadalmi helyzetének megfelelő oktatást kapjon.*”²⁰²

A tananyagot a 6-7. § részletezte.²⁰³

A legfontosabb feladat az erkölcsiség kimunkálása volt, s ezt mindenki számára nélkülözhetetlennek tartották, így a hittan tanítása kiemelt szerephez jutott a 6.§. értelmében.²⁰⁴

A Muraközi járás népiskoláiban az összeírás tanúsága szerint a vallási tanokat a szabálykönyv 2. §²⁰⁵-nak megfelelően felekezeti és anyanyelven oktatták, s többnyire rendelkeztek az ehhez szükséges anyanyelvi, felekezeti tankönyvekkel is, például Kis Katekizmus, Bibliai História, Kis Tükör.

A 7.§ „a-d” pontja²⁰⁶ értelmében a falusi és a kisebb mezővárosi iskolák minden tanulójának kellett olvasást, írást, a számtan alapjait, valamint olyan ismereteket tanítani, melyek állampolgári kötelességeiket tudatosították, illetve, „*a falusi emberek becsületességére és házi ügyeivel való foglalatosságra vonatkoznak.*”²⁰⁷

A latin nyelv alapjait, csak a falusi nemes és a tehetségesebb jobbágy gyermekeknek kellett megtanítani, akik később latin iskolában tanultak tovább. Erről a 7.§ „e”²⁰⁸ pontja intézkedett. A latin nyelv elemeit a járásban csak Perlakon, Stridón és Szelniczán tanították, de Szelniczán ezért külön kellett fizetni.

A szabálykönyv államilag első ízben a 7. fejezet 31-36.§-ban²⁰⁹ a leányiskolákról is rendelkezett. A népből származó leányok számára a 32.§.²¹⁰ tartalmazta az oktatási anyagot. Az olvasáson íráson, számoláson, hittanon kívül a társadalmi helyzetüknek megfelelő munkatevékenységet kellett gyakorolniuk. E vidéken azonban nem volt a leányoknak külön iskolájuk, s nincs adat tanításbeli elkülönítésükre sem. Mészáros István véleménye szerint: „*Figyelemre méltó e legutóbbi tananyag: a ház körüli női munka - a már korábban is a népiskolai leány oktatásban szereplő varrás, fonás, szövés stb. - itt vált először állami dokumentumban előírt »tantevékenységgé«.*”²¹¹

A Muraközi járás népiskoláiban a tananyag többé-kevésbé megfelelt a II. Ratio előírásainak. Az olvasást, írást és a katekizmust mindenhol tanították, de a számtan alapjait a 20 iskola közül 6-ban - A. Dobrava, S. Mária - A. Mihályvecz, Hodossán, Podturen, Dommasinecz, Orehovicza - nem. Orehovicza népiskolájánál például az alábbi bejegyzés található: „*olvasás,*

²⁰² Ratio Educationis: im. 235.l.

²⁰³ Ratio Educationis: uo. 233-234.l.

²⁰⁴ Ratio Educationis: uo. 233.l.

²⁰⁵ Ratio Educationis: im. 231-232.l.

²⁰⁶ Ratio Educationis: uo. 234.l.

²⁰⁷ Kanyar: im. 136.l.

²⁰⁸ Ratio Educationis: im. 137.l.

²⁰⁹ Ratio Educationis: uo. 241.243.l.

²¹⁰ Ratio Educationis: uo. 242.l.

²¹¹ Mészáros István: Népoktatásunk szervezeti-tartalmi alakulása 1777-1830 között. Tankönyv Kiadó Bp. 1984. 129.l.

írás, egy kis kathekismus a tanítás tárgya.”²¹² A Dobrován, Légrádon és Perlakon ezenkívül még ortográfiát /helyesírást/ is tanítottak. Stridón, Szelniczán, Perlakon pedig a 3. osztályban a latin nyelv alapjait is a kisgimnáziumba tovább tanulni szándékozó gyerekeknek. Természetrajzot, földrajzot, geometriát, történelmet csak a városi, nagyobb mezővárosi, illetve a kiemelt anyanyelvi iskolák számára írt elő a szabálykönyv. Ezeket a tantárgyakat az egytanítós falusi, kisebb mezővárosi népiskolákban nem tanították, pedig a hatékonyabb gazdálkodáshoz a műveltségi színvonal emeléséhez szükség lett volna rá.

Mintha a szarvasi néptanító, Tessedik Sámuel falusi népiskolákról vallott nézetei köszönének vissza az összeírók Murai vidék népiskolai helyzetét összegző gondolataiból: „*Átallyános Jegyzés: A falusi Iskolákban nem csak az a,b,c-ét olvasást, írást, Bibliát, számvetést, és Kátét kellene taníttatni, hanem jónak vélnénk, ha az Ifjuságnak a természet története, tudománya, a technologia, házi és mezői gazdaság, gyümölcsfák, szőlők, és kertek művelése, marhák tenyésztése, annyira mennyire felolvasatnának, és megmagyaráztatnának.*”²¹³

Még ha a tanítók képzettsége lehetővé is tette volna az előírt tananyagon túl az ilyen ismeretek tanítását, a rendszertelen iskolabajlás miatt erre már valószínű, hogy nem jutott volna idő, hiszen az írást, olvasást és a számolás alapszabályait is - a feljegyzések szerint - többnyire nehezen sajátították el a tanulók. Ehhez az alacsony óraszám is hozzájárulhatott, hiszen általában délelőtt 3 órát, délután pedig 2 órát tanultak, a II. Ratio rendelkezéseinek megfelelően.²¹⁴ A magasabb óraszám pedig - még ha a szabálykönyv engedélyezte volna is - az iskola és a lakóhely sokszor több kilométeres távolsága miatt aligha lett volna megvalósítható, mert ezt a gyerekek télen-nyáron gyalog tették meg.

Nehezítette a helyzetet még, hogy az egytanítós népiskolában a tanító egyszerre több korosztállyal is foglalkozott, s a egyes lakosság miatt 2-3 nyelven is tanított. Bár a szabályrendelet függelékében tanulmányi rendet is közölt az 1-2 és 3 tanítós anyanyelvi iskolák számára, mely osztályonként és csoportonként állította össze az órarendet, a gyakorlatban a falusi iskolákban ezen a vidéken ez csak nagyon ritkán érvényesült.

Sok esetben még a tananyagfelosztás sem történt meg, pedig a II. Ratio második részében a második szakasz 11. fejezetének 248.§-a az „a” pontban erről is rendelkezett. „*az oktatás a tanév elején kezdve annak végéig megszakítás nélkül folyjon, és a tanítás előírt rendje a használatra kijelölt könyvek alapján megtartassék.*”²¹⁵

Az Alsó vidéken a 3 évig tartó népiskola tananyaga a 12 iskola közül 11-ben nem volt esztendőkre felosztva. Ugyanez jellemző a Murai vidék 5 iskolája közül 3-ra, a Drávai vidéken pedig mind a 3 meglévő népiskolára. Az Alsó vidéken Hodossán iskolájában például a következő gyakorlat érvényesült:

„*Nints fel osztva Esztendőkre, tanít olvasni és írni, vegyest magyarul és horvátul.*”²¹⁶ A szentmártoni iskoláról készült bejegyzés is az általános gyakorlatra jellemző:

„*Nints felosztva az oktatás, a gyermekek közönségesen addig tanulnak míg olvasni, írni és keveset számolni tudnak.*”²¹⁷

²¹² ZML. Séllyey: im

²¹³ ZML. Séllyei: i.m.

²¹⁴ Ratio Educationis: i.m. Tanulmányi Rend 1.sz. táblázat 364-365.l., 16.§. 237.l.

²¹⁵ Ratio Educationis: im. 341.l.

²¹⁶ ZML. Séllyey: im.

A szabálykönyv rendeletének többé-kevésbé megfelelő gyakorlat csak az Alsó vidéken Perlakon és a Murai vidéken Stridó és Podturenben érvényesült.

Sajátos, bár korra jellemző tananyagfelosztást érvényesített a podtureni tanító, Fábri Alajos: „3. esztendőre. Magyarul és horvátul tanít írni, olvasni, mind a 3 osztályban”.²¹⁸ Az iskolában lévő tankönyveket is figyelembe véve, Podturenben, ahol csak ABC-s könyv, Kis Káté és Nagy Káté volt, egyértelműen visszaigazolódik Mészáros István megállapítása:

„a falusi és a mezővárosi egy- vagy kéttanítós népiskolákban - bármelyik felekezeté voltak is - elsősorban a tanítóknak volt szükségük a tankönyvre, ez jelentette számukra - túl a konkrét tananyagot - a tantervet, a tananyagfelosztást, ütemezést; alapvetően erre támaszkodhattak, s ez számukra teljes tanítási biztonságot nyújtott.”²¹⁹

De kimutatható ugyanez az összefüggés Perlak és Stridó iskolájának tananyag felosztása és tankönyvei között is. Jellemző az is, hogy bár mindkét tanító praeparandiát végzett, az egyes osztályok tanítási anyagának ütemezése is eltérő, metodikai műveltségük ellenére.

A perlaki tanító, Rigó József gyakorlata a következő volt: „A Tanulók oktatása 3. Esztendőn vagy on osztva - tanít magyar, horvát, és deák nyelven: - az I^{ső} év folyta alatt olvasni, írni és számolni. - 2^k Évben orthographiát magyarul, és horvátul, és a Magyar Szótárt - a Katechizmus és a bibliai historiát csak horváth nyelven adja elő. 3^k Évben pedig deákul a Principiat-Praeceptakat, és a bibliai historia magyarul.”²²⁰

Az iskolában az alábbi tankönyvek voltak: „Magyar ABC. horvát, magyar olvasó Könyv - ugy szinte a bibliai historia is magyar, és horvát nyelven - Magyar Szó-tár és horváth Katechizmus.”²²¹

A korabeli tankönyvek nemcsak a „tanmenetet”, hanem a tanítási tartalom milyenségét is jól illusztrálják. Például a Budán 1837-ben kiadott magyar-horvát „tükör” ABC-s könyvben - elképzelhető, hogy a perlaki iskolában is ezt használták - a betűző-silabizáló gyakorlatokat hosszabb-rövidebb erkölcsi példázatok tartalmazó olvasmányok követik, melyeknek falusi gyerekek a szereplői. Ezenkívül az olvasókönyv tartalmazott még imádságokat, küsszótárt is „sokszorozó táblát”.²²²

Meg kell jegyezni még azt is, hogy ennek az iskolának ajándékozta a János Főherceg seregében szolgált Zvornik kapitány főleg magyar nyelvű könyvekből álló könyvtárát.

A stridói mester, Hochstadter János az alábbiak szerint ütemezte a tananyagot: „Három esztendőre. I^ő esztendőben és osztályban tanítja az a.b.c^{ét} és olvasni horvátul, magyarul és németül. II^k esztendőben, és osztályban, magyarul, horvátul, németül olvasni, és írni. A III^{ik} esztendőben, és osztályban az írás és olvasás gyakorlásán, fellyül, Kátét magyarul, horvátul

²¹⁷ ZML. Séllyey uo.

²¹⁸ ZML. Séllyey: uo.

²¹⁹ Mészáros: im. 177. old.

²²⁰ ZML. Séllyey: im.

²²¹ ZML. Séllyey: uo.

²²² ZML. Könyvtára: Magyar és horvát ABC könyvecske a magyar nyelvet tanuló horvát kisedek számára. Budán 1837. 1-105.l. Jegyzet: ld. 7.sz. melléklet

számvetést horvátul, Bibliát horvátul, olvasni, és írni deákul, mely osztályból az ifjak a diák I^{ső} és 2^{ik} Gramatiára mehetnek, és mentek is.”²²³

Az iskola a következő tankönyvekkel rendelkezett: „*I^ő Osztályban ABC Könyv magyar és német az Iskolák Számára Budán 1823. és hasonló horvát is. II^{ik} Osztályban, I^{ör} Olvasó Könyv 2^{ik} része Budán 834. 2^{or} Lesebüch von der Rechtschaffenheit 3^{or} Chtenya Kniga od pravotvornoszti Budinu 831 III^{ik} Osztályban, a fentebbi olvasó könyveken kívül; Kis Káté magyarul, Nagy Káté horvátul 809. Budán - a Biblia tsak szóval adatik elő. Számvető Könyv magyar, horvát, német.*”²²⁴

A Muraközi járás népiskoláiban tehát a tanítási tartalom és a tananyagfelosztás - ha egyáltalán volt ilyen - a korabeli gyakorlat szerint valósult meg. A II. Ratio rendelkezéseit részben, vagy egyáltalán nem érvényesítették, a tananyag ütemezése pedig a rendelkezésre álló tankönyveknek megfelelően történt. Ahol pedig alig állt rendelkezésre tankönyv, mint például a Drávai vidéken Szentgyörgyön - ahol az összeírást megelőző tanévben még működött az iskola - a táblára írva tanított a tanító. „*Igen kevésnek, volt tsak A.B.C. és könyve, it; a Tanító táblára volt kéntelen a betűket írni, s úgy tanítani az olvasást.*”²²⁵

Tehát a tanító tudásától, tapasztalatától, illetve a helyi körülményektől egyformán függött, hogy az alapismertekből mit és milyen mélységben, milyen hatékonyan tanítottak meg.

A II. Ratio 9.§²²⁶ kinyilvánította ugyan az egész esztendőn át tartó iskolabajárás szükségességét, de a tanév kezdetének, végének meghatározását ugyanúgy, mint a tanítás időtartamát, a directorok hatáskörébe helyezte: „*Ezért az iskolarektor mind a tanítás, mind pedig a szünetek idejét az illető helység számára alkalmas módon határozza meg, jelentse ezt az anyanyelvi iskolák felügyelőjének, és tegye közzé az iskolában kifüggesztett táblán*”²²⁷

A Muraközi járás népiskoláiban a tanév időtartamát csak a Murai vidéken Stridón és Szelniczán tüntették fel.

„*Az iskolák kezdődnek mind Szent napkor, végződnek Augusztus végével.*”²²⁸ - jegyezték fel például a stridói iskolában. Lényegében ugyanígy határozták meg a tanévet Szelniczán is. „*Az iskolák kezdetöket veszik Mind Sz: napkor, és végződnek, September elején. 2 hónapig Szünet van.*”²²⁹ Valószínű, hogy a járás többi népiskolájában is hasonló módon állapították meg a tanévet, de mint ahogy ez az iskolalátogatás rendszerességének elemzéséből az előbbieken már kiderült, a rendszeres iskolabajárás, csak a szabálykönyv óhaja maradt.

²²³ ZML. Sellyey: im.

²²⁴ ZML. Sellyey: im.

²²⁵ ZML. Sellyey: uo.

²²⁶ Ratio Educationis: im. 234.l.

²²⁷ Ratio Educationis: uo. 234.l

²²⁸ ZML. Sellyey: im.

²²⁹ ZML. Sellyey: uo.

b. A tanulók előmenetele

A tanulók tudásukról nyilvános vizsgákon adtak számot. A félévi vizsgákról, az úgynevezett „próbatételekről” a II. Ratio második részében -” A Tanügy irányítása és a hivatali kötelesek felosztása” - a 11. fejezet 248.§.²³⁰-ban rendelkezett. E paragrafus nemcsak a vizsgák megtartását írta elő, hanem a direktorok kötelességévé tette, hogy maguk is feleltessék a tanulókat, s „kimutatásminta” alapján erről jelentést tegyenek az anyanyelvi iskola felügyelőjének, s az évközi „váratlan” látogatások és az ez alkalommal történő feleltetések szükségességét is hangsúlyozta. Az anyanyelvi iskolák felügyelői számára készült részletes utasítás - második rész, 9 fejezet, 246.§.²³¹ pedig ezek megvalósulásának ellenőrzését rendelt el.

Az elméletben jól kiépített és rendeletileg szabályozott tanfelügyeleti rendszer - az összeírás idején - a gyakorlatban a Muraközi járás népiskoláinak 30 %-ban hiányosan működött.

Nyilvános vizsgákat a 20 népiskola közül 6-ban egyáltalán nem tartottak, s ebből is 4 helységben - Hodossán, Szentmárton, Dommasinecz, Orehovicza - semmi nyoma nincs a felügyeleti és vizsgarendszer működésének. Szelniczán és Podturenben viszont - ahol nyilvános vizsgák ugyan szintén nem történtek, a direktorok - a szelniczai plébános, Matos József és a podtureni plébános, Gálovits István - többször kikérdezték a gyerekeket.²³²

A nyilvános vizsgákat 14 népiskolában azonban rendszeresen megtartották. A vizsga nyilvánossága azt jelentette, hogy azon az iskolák elöljáróin kívül más is részt vehetett. Általában a szülők, a földesúr, a helyi arisztokrácia tagjai voltak jelen. A helybeli uraságok e próbatételeken való részvételét azonban csak Csáktornyan és Perlakon jelezték. Csáktornyan például: „*nyilvános próba kétszer szok tétetni a Helybeli Gvárdián mint Diretor, és Járásbeliék előtt.*”²³³

Egyedülálló a járásban a perlaki vizsgákról szóló feljegyzés: „*a nyilvános Probatételek rendszeren történnek, s azokon nem csak a Helybeli Plébános Úr, Káplánnnyával, hanem előre meghívott helybeli Urak közül is némelyek jelen szoktak lenni.*”²³⁴

Tartalmában általánosnak a Muraközi járásban a nedeliczi gyakorlat tekinthető: „*próbatételek kétszer szok esztendőt által tartatni a Helybeli Plébános, és Al Esperes Mártinchevich Ignác Úr, mint Directora, és Segédje Mártinchevich János Káplán Úr előtt*”²³⁵

Az iskolák többségében a tanulók előmeneteléről is készültek feljegyzések. Jó előmenetelt az Alsó vidéken a perlaki, goricháni és a kotori, a Murai vidéken a stridói, a Drávai vidéken pedig csak a nedeliczi gyerekek tanúsítottak. A nedeliczi gyerekek tudását például így minősítették:

„*A mikre taníttatnak, azokban jó előmenetelt tesznek*”²³⁶

²³⁰ Ratio Educationis: im. 341.l.

²³¹ Ratio Educationis: uo. 338.l.

²³² ZML. Séllyey: im.

²³³ ZML. Séllyei: uo.

²³⁴ ZML. Séllyey: im.

²³⁵ ZML. Séllyey: uo.

²³⁶ ZML. Séllyey: uo.

A népiskolák 1/4-ben találták csak jónak az összeírók a tanulók tudását. A tanulmányi követelményeknek az egész járásban a legkevésbé a Drávai vidék orehoviczai tanulói feleltek meg: „*az előmenetel silány, semmi közönséges próbatételek.*”²³⁷

A tanulók rossz előmenetelét legtöbb esetben az iskolalátogatás rendszertelenségével és az ösztönzést biztosító jutalmak elmaradásával indokolták, mint például Szoboticán is:

„*Nem igen jó előmenetelt tesznek, mert jutalmak nem osztatván, s a Mesternek is kevés fizetése lévén sem a Tanítónak, s a tanítványokk ösztöne nints.*”²³⁸

A növendékek egyedül csak Perlakon részesültek jó feleletükért jutalomban:

„*kik jobban felelnek ösztönképpen tsekély pénzetskét adtak.*”²³⁹

A 20 iskola közül 19-ben az uraságok fősvénysége, a tanítók csekély jövedelme miatt semmilyen jutalomban nem részesültek a tanulók. A stiródi iskoláról készült feljegyzés általános érvényű a jutalmazás vonatkozásában az egész járásban:

„*A gyermekek/ne/k jutalmak, ha tsak szüleiktől nem kapnak, nem adatnak.*”²⁴⁰

Köztudott az is, hogy az I. Ratio második kötetét, mely az egyes iskolák rendtartására vonatkozó előírásokat és a jelentéstételhez, adminisztrációhoz szükséges űrlapokat, táblázatokat tartalmazta volna, nem jelentették meg.²⁴¹ A népiskolai tanulók első országos hivatalos rendtartása pedig csak 1780-ban jelent meg. A Budán magyar nyelven kinyomtatott 16 oldalas szabályzat, - **Az apostoli magyar hazának nemzeti iskoláit gyakorló nevendék kisdédeknek szabott rendtartásai vagy regulái** - a reformkor végéig érvényben volt, még 1841-ben is kiadták változatlan szöveggel.²⁴²

Az 1806. évi szabálykönyv pedig már kimutatásminta alapján készített jelentéstételre kötelezte az anyanyelvi iskolák igazgatóit. Ezt a rendelkezést a második rész második szakaszának 11. fejezete, a 248.§. c. pontja²⁴³ tartalmazta.

Ennek gyakorlati megvalósulására a 20 népiskola közül egyedül csak Stridón volt példa: „*Az iskola igazgatója a helybeli Plébános Vlaskovits Ferencz, ki a Tanítóval együtt diák nyelven tesz jelentéseket a nevendékek előmeneteléről és iskolákról a Győri iskolai felvigyázósághoz, /Scholarum inspectoratus officio/ - hogy erről a Nemes Vármegyének is tennének jelentést divatba kellene hozni.*”²⁴⁴

²³⁷ ZML. Séllyei: uo.

²³⁸ ZML. Séllyey: uo.

²³⁹ ZML. Séllyey: uo.

²⁴⁰ ZML. Séllyey: im

²⁴¹ Ratio Educationis: im. 210.l.

²⁴² Mészáros: im. 49-50.l.

²⁴³ Ratio Educationis: im. 341.l.

²⁴⁴ ZML. Séllyey: im.

A járás 19 népiskolájának rektora sehová, senkinek, semmiféle jelentést nem tett, így a - „*jelentés az Iskolákról sehová se adatott mostanáig.*”²⁴⁵ podtureni bejegyzés általánosan jellemző volt.

A rendszeres bizonyítványosztás sem volt e korra jellemző, ez is a tankötelezettséggel összefüggésben vált csak jellemzővé.

Általában csak a szülők kérésére, vagy a kisgimnáziumban való továbbtanuláshoz adtak ki bizonyítványokat. Erről a II. Ratio 219.§. rendelkezett: „*Akik iskolából jönnek a kisgimnáziumba, azoknak be kell mutatniuk a hivatalos bizonyítványt tanulmányaikról és erkölcsi magatartásukról.*”²⁴⁶

A 45.§.²⁴⁷ pedig a tanulók felvételét a 9. életév betöltéséhez s egyes vagy kettes osztályzathoz kötötte.

Az egész Muraközi járásban csak a népiskolák 1/5-ben kaptak a gyerekek bizonyítványt, s ez is csak a kisebb mezővárosi iskolákban volt jellemző. Az Alsó Vidéken Perlakon például: „*erkölcsi és elmebeli előmenetelekről, ha kíváncsiak, a szokott Bizonyítványok ki adatnak.*”²⁴⁸

Tartalmában ugyanez a bejegyzés került a Murai vidéken lévő Stridó iskolájához is. A Drávai vidéken lévő Csáktornyán pedig: „*Bizonyítványokkal, ha fellyebbi iskolába mennek, el láttatnak*”²⁴⁹ a tanulók.

Nedeliczen viszont minden végzős tanuló kapott bizonyítványt:

„*a ki ménő gyermek oskolai bizonyitmányokkal is el láttatnak.*”²⁵⁰

Az iskolába járható gyermek összeírását is csak egyetlen esetben a nedeliczi plébániához tartozó helyiségekben tapasztalták az összeírók.

Az adminisztráció és a felügyelet elégtelen működése nem tette lehetővé az aktuális állapotok mindenkorai áttekintését és komoly akadályokat jelentett a Népinevelési Választmány által tervezett „hathatós intézetek” megtételében is, ezért a választmányi tagok e téren az alábbi javaslatokat tették:

„*kötelesek legyenek a Directorok a N/eme/s Vármegyének közelebb lévő Tisztviselője közül egyet, legyen az Sz Biro, vagy Eskütt minden fél Esztendei Examenre meg hívni, ez pedig az Examen folytatásúl és az ifjakk a tanulásban tett előmenetelekről Járásbeli Fő Biró Urnak, vagy annak, kit a Tel/kin/t/e/tes Ns Vármegye az Oskolák és a népinevelés fel ügyellésére kirendelend, s még más időközbeli tapasztalásairól is jelentést tenni, a Proba irományokat, a nevendék számát classificatióval együtt bevenni és a Tettes Választmány Elnökjének leendő beküldés végett hozzá küldeni, hogy annálfogva mind a Tanulók száma, mind pedig a tanulókk a tanulásban és nevelésben mennyire lett előmenetele mindenkorai evidentiába tarthasson. (...)*

²⁴⁵ ZML. Sellyey: uo. Jegyzet: Az iskolákról kifejezés alatt a tanulók magatartását és előmenetelét kell érteni.

²⁴⁶ Ratio Educationis: im. 322. l. Jegyzet: Akik anyanyelvi iskolából, vagy más helyen lévő gimnáziumból iratkoztak át

²⁴⁷ Ratio Educationis: uo. 248.l.

²⁴⁸ ZML. Sellyey: im.

²⁴⁹ ZML. Sellyey: uo.

²⁵⁰ ZML. Sellyey: uo.

Jó, és tzélarányos volna azt is meg rendelni, hogy Augusztus hónap végével minden Eszten-dőbe a tanulandó gyermekek Plebános Urak hozzájárulásával, kik egyeberánt is a gyerme-kekk mind elmebéli tehetségeiket jobban ösmérik, s erköltsiségekről is tanúságot tehetnek össze irattassanak.”²⁵¹

Tapasztalataik alapján a választmányi összeírók a Muraközi járásban legfontosabb feladatnak a meglévő népiskolák állapotának javítását, a tantermek bővítését, új iskolák építésével az iskolák számának emelését tekintették. Ezek gyakorlati megvalósításának legfőbb akadályát pedig a pénztelenségben, a falvak lakóinak szegénységében, sokszor tudatlanságában látták. A jelenlegi állapotok megváltoztatásához szükséges anyagi fedezet biztosítására az egész járásra vonatkozóan javasolták:

„Az oskolák fel építésére, és a lévőkk jobb karba való helyhez tetesére lehetne fordítani azon (...) pénzekk egy részét, mellyel, netalán a Helységbeli Bírák számadásainak meg vizsgálata után szoktak maradni, azonkívül a Korstma jövedelemnek is egy bizonyos részét ezen célra lehetne fordítani.”²⁵²

²⁵¹ ZML. Séllyey: uo. Jegyzet + Ezen a vizsgákról szóló jelentéseket kell érteni az osztályzatokkal együtt.

²⁵² ZML. Séllyei: uo.

IV. A muraközi járás reformkori népiskolai helyzetének összehasonlítása a megyei, régióbeli és országos helyzettel.

a. Módszertani nehézségek

Az összehasonlítást nehezítette, hogy a dunántúli régió és Zala megye reformkori népiskoláinak történetével viszonylag kevés tanulmány foglalkozik. Nehézséget jelentett továbbá a tanulmányok reformkori népiskolákra vonatkozó adatainak töredékessége, időbeli eklektikája, a korabeli statisztikák egységességének hiánya. Felhasználható egységes statisztikai adatokat csak Fényes Elek munkája tartalmaz.²⁵³ A korra vonatkozó tanulmányok ezért e nehézségekkel együtt jelentettek támpontokat, s a fenti okok nem tették lehetővé az egységes időszaki adatrendezést. Az időbeli eklektika, s a töredékes adatok áthidalásakor a korra vonatkozó tanulmányok tükrében feltételezni kellett „a reformkor jelentős, de nem kardinális változások kora a hazai népiskolák történetében” megállapítás érvényességét. A reformkori Zala megye népoktatásának jellemzőit a már előző fejezetekben is hivatkozott helytörténeti tanulmányok alapján lehetett rekonstruálni. Az időközben megjelent helytörténeti olvasókönyv²⁵⁴ szemelvényei, adatai is támpontokat nyújtottak. A Dunántúli régió korabeli népoktatásának áttekintéséhez részben ugyanezek a tanulmányok, részben Meszlényi Antal munkája²⁵⁵ volt a forrás. Az országos jellemzők felvázolása Mészáros István - már az elemzéshez is felhasznált - két átfogó tanulmánya alapján történt, melyek Fényes Elek Magyarország 1842-ben kiadott statisztikai adatait is felhasználják.

b. Azonosságok és különbségek a reformkorban a Muraközi járás valamint Zala megye, a Dunántúl és Magyarország népiskoláinak helyzetében.

Magyarországon is a népiskolák létrejöttéhez a döntő lökést a reformáció-ellenreformáció küzdelmei adták. 1560-ban a nagyszombati zsinat előírta hogy már nemcsak a papi pályára készülöket, hanem a településeken lakó valamennyi gyereket tanítani kell - „*ezért számítható innen a hazai népiskola, mint intézmény története.*”²⁵⁶

A 17.sz.-tól a 18.sz. közepéig, mind a reformátusok, mind a katolikusok kiterjedt népiskolahálózatot építettek ki. Kotnyek István kutatásai alapján²⁵⁷ tudjuk, hogy a Muraközben is a 17.sz.-tól jelentek meg az első elementáris iskolák. Először a papi állomáshelyeken, majd a nagyobb filiákban jöttek létre.

²⁵³ Fényes Elek: Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja, statisztikai és geographiai tekintetben Pest 1836.1. köt. 3. köt. /1836-1842/

²⁵⁴ Zala megye történelmi olvasókönyve. /Szerkesztette: Molnár András/ ZML. Zalaegerszeg 1996.

²⁵⁵ Meszlényi Antal: Gróf Zichy Domonkos veszprémi püspök /1842-1849/ egyházlátogatása 1845-1846-ban. In.: Veszprémi Egyházmegye múltjából 7.köt. /Szerkesztett: dr.Pfeiffer János/ Veszprém 1941.

²⁵⁶ Mészáros István: Népoktatásunk szervezeti - tartalmi alakulása 1770-1830 között Tankönyvkiadó Bp. 1984. 12.l.

²⁵⁷ Kotnyek István: Alsófokú oktatás Zala megyében 1918-ig Zalai Gyűjtemény 9.sz. Zalaegerszeg 1978. 15. l.

Az iskolák számának változása - csökkenése, növekedése - összefüggött a filiák máterekké válásával, egyes filiák elnéptelenedésével újak alakulásával, tehát az egyes települések lakosságszámának, gazdasági helyzetének változásával. A falusi iskolák szervezeti kerete így évszázadok óta adva volt, „*a minden faluban a templom mellett iskola is legyen*”²⁵⁸ elv érvényesítését protestáns és katolikus egyházi törvények rendelték el. E kialakított és bevált módszert vitte tovább az iskolák telepítésében, az állam rendelkezése alatt álló egységes hazai oktatási-nevelési rendszer létrehozását megkísérítő I. Ratio is. A II. Ratio a népiskolák kiterjesztésére törekedett, ezért a már meglévők korszerűsítését, új iskolák létrehozását szorgalmazta, s sürgette a szétszóró apró településeken élő gyermekek iskoláztatásának megoldását.

Bényei Miklós e kor iskolalétesítés és fenntartásmódjáról írja: „*A királyi rendeletek - köztük a második Ratio Educationis - az anyanyelvi iskolák létesítését, karbantartását a tanítók fizetését, ellátását a helyi lakosságtól és a földesuraktól, kegyuraktól várták.*”²⁵⁹

Mészáros István viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy az évszázados iskolatelepítési elven még a II. Ratio sem változtatott.²⁶⁰

Ez az iskolatelepítési elv egyértelműen jellemző volt a Muraközi járásban is. Kezdetben csak 3 papi állomáshelyen, melyek mezővárosok voltak - az Alsó vidéken Perlakon, a Murai vidéken Stridón és a Drávai vidéken Csáktornyan - működtek elemi iskolák.

„*Midőn a Te/kin/t/e/tes Vármegye ezen Muraközi Járásban a Kántor pénzt minden Helységekbe ki vetette, s azt rendelte, hogy abban csak egyedül a Stridói, Csáktornyai és Perlaki Tanító Mesterek részesüljenek, akkor csak ezen három városban voltak oly Elementáris, vagy normalis Oskolák felállítva, de már több helyeken vannak.*”²⁶¹

Az idők folyamán tehát a Muraközben is a nagyobb filia falvak papi állomáshellyé váltak, iskolát építettek, tanítót fogadtak, de előfordult az is, hogy lakossággyarapodásuk, gazdasági erősödésük következtében a filia falvak is iskolát tartottak.

A 19.sz. első felében amint az a Muzeja Medimurja Cakovec dokumentációi - korabeli egyházmegyei állapotokról szóló újságcikk,²⁶² egyházi sematizmus 1846,²⁶³ helységnév szótár 1866,²⁶⁴ a zágrábi egyházmegye területéhez tartozó részek térképe²⁶⁵ - alapján megállapítható, a Muraközi járásban 23 anyaegyház volt.

Az összeírás idején ebből 21 működött, s alakulóban volt a máczineczi és a felsőmihályveczi mater. A 21 materből csak 14 helyen folyt népiskolai oktatás. Tüskesztyörgyön, Vratissi-

²⁵⁸ Mészáros: im. 9-17.l.

²⁵⁹ Bényei Miklós: Oktatáspolitikai törekvések a reformkori Magyarországon - Oktatáspolitikai törekvések a reformkori országgyűléseken Csokonai Kiadó, Debrecen 1994. 47.l.

²⁶⁰ Mészáros: im. 140.l.

²⁶¹ ZML. Séllyei. cs.l.t. IV. csomó

²⁶² List „Medimurja” Cakovec od.13.04.1938.

²⁶³ Shematizam Zagrabacke nadbiskupije 1846.

²⁶⁴ Vinko Sabljari: Miestopisni rječnik Kraljevinan Dalmacije i Slavonije Zagreb 1866.

²⁶⁵ Mappa Diocesis Zagrabensis, J. Szemán 1822. Jegyzet: ld. 3.sz. melléklet.

neczen, Dekánoveczen, Beliczán és Szentgyörgyön éppen tanító, vagy tanuló hiányában szünetelt a tanítás, Muraszerdahelyen pedig 1770 óta sem iskola, sem tanító nem volt.²⁶⁶

Ezen a vidéken is - mint szerte az országban - előfordult, hogy az élet diktálta helyzetből adódóan plébániás hely vált tanító, tanuló nélkülivé, főleg gazdasági okok,²⁶⁷ vagy a köznép, esetenként a földesúr iskolaszemlélete következtében.²⁶⁸ A népiskolai kezdetek tekintetében tehát sajátos, vagy lényeges jellemző, illetve eltérés az országosan érvényesülő gyakorlattól nem mutatható ki a vidékre általánosan jellemző katolikus iskolák vonatkozásában.

Kotnyek István kutatásai alapján a két Ratio között és a II. Ratio után is, csak mérsékelt ütemben állítottak iskolákat a megyében elsősorban az anyaegyházakban.

*„Jól példázza ezt többek között a tótszentmártoni körzet, 1830-ban a szombathelyi püspöki vizita szerint csak a materban - Tótszentmártonban - volt iskola, a hozzátartozó filiák (...) közül egyben sem.”*²⁶⁹ A megállapítás érvényességét alátámasztó másik adat a pákai körzetből való. *„1777-ben Mialko József pákai mester 17 filiát is szolgált. (...) 1840-ben ezek közül még csak Gutorföldén és Náprádfán volt iskola.”*²⁷⁰

A vizsgált időszakban /1837-1841/ a Muraközi járásban is csak 5 filiában - Hodossán, A. Kralevecz, Domassinecz, Orehovicza, Chehovecz - működött népiskola, s ezek közül is a chehoveczi tanítás nem tekinthető érdembeninek, hiszen itt a jegyző csak télen és rendszeresen tanított 1-2 gyereket olvasni.

Ez a mérsékelt ütemű iskolatelepítés statisztikai adatokkal is alátámasztható.

Kotnyek István adatai alapján 1770-ben Zala megye 519 településében 146 népiskola működött, tehát a lakott helyek 28, 13 %-ban folyt tanítás.²⁷¹

Kanyar József 1772-1773 között már 568 települést és 168 népiskolát említ, így ekkor már a lakott helyek 29,57 %-ban tanítottak.²⁷²

Az 1780-as adatokat ismét Kotnyek István munkája tartalmazza. Ekkor már 639 települése és 169 népiskolája²⁷³ volt a megyének, s ez 26,44 %-os népiskolával való ellátottságot jelentett. Ebben a 7 évben tehát, az iskolatelepítés üteme, nem követte a települések számának növekedését. Az iskolák száma - ismét Kotnyek István számításai alapján - 1848-ra 186-ra emelkedett,²⁷⁴ s ez 10,05 %-os javulást jelentett, vagyis 1780-tól a II. Ratio és a megyei reformkori népnevelési törekvések hatására 17 új iskola létesült Zala megyében. Ettől lényegesen eltérő adatot közöl Kanyar József,²⁷⁵ mert az iskolák számadatainál valószínűleg a Zala-Somogyi

²⁶⁶ Kanyar József: Népoktatás a Déldunántúlon a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában /1770-1868/ Akadémia Kiadó Bp. 1989. 105.l.

²⁶⁷ Mészáros: im. 138.l.

²⁶⁸ Kanyar: im. 153.l.

²⁶⁹ Kotnyek: im. 43.l.

²⁷⁰ Kotnyek: uo. 43.l.

²⁷¹ Kotnyek: uo. 21.l.

²⁷² Kanyar: im. 106.l.

²⁷³ Kotnyek: im. 21.l.

²⁷⁴ Kotnyek: uo. 44.l.

²⁷⁵ Kanyar: im. 212.l.

Közlöny 1869-es statisztikai kimutatását vette alapul.²⁷⁶ Fényes Elek Zala megyére vonatkozó 1836-os leírás 727 települést - 575 falu, 32 mezőváros, 120 népes pusztát - tartalmaz, melynek teljes népessége 270202 fő volt. A megye lakosainak nemzetiségi összetétele /„nyelvökre” nézve/ 195517 magyar, 53657 horvát, 12347 vend, 3379 német, 5302 zsidó.²⁷⁷ Fényes Elek adataival számolva a reformkorban a Zala megyei helységek kb. 25.58 %-ban működtek népiskolák.

A Muraközi járásban Fényes Elek 7 mezővárost, 115 falut, 12 népes pusztát összesen 135 lakott helyet tüntetett fel, a lakosok száma 50787 volt, nemzetiségek tekintetében pedig 49503 horvát, 1574 magyar és 152 zsidó lakta.²⁷⁸ A népiskolai összeírás 1836-1841 között a járásban 136 lakott helyet és 52066 lakost jegyzett fel. Népiskolával csak 19 helység - ezek közül Légrád kettővel - rendelkezett, tehát a helységek 14,8 %-ban volt népiskola, ez a megyéhez képest 10,88 %-os különbséget, s 42,54 %-kal rosszabb ellátottságot jelentett az iskolák számában. Tehát megyei viszonylatban a reformkorban a Muraközi járás, ugyanúgy, mint Göcsej és Hetés elmaradott volt.²⁷⁹ A népnevelési választmány összeírása, már 7 köből - téglából épült iskolát vett számba a járásban - A. Vidovecz, Draskovecz, Gorichan, Stridó, Csáktornya, Szentmárton, Nedelicz -, s ezek közül a szentmártoni iskola már 12 éve működött, vagyis 1825 körül létesíthették. A csáktornyai, nedeliczi iskolákat egyértelműen új iskolaként tüntették fel,²⁸⁰ tehát az összeírás idején is működő 20 népiskolából 7 valószínűleg a II. Ratio hatására jött létre. Így az 1780-1848 között létesült 17 új iskolából legalább 7, az új iskolák 41,17 %-a a Muraközi járásban épült. Ha a működő 19 és az üresen álló iskolák /5/ számához viszonyítunk, mely összesen 24 volt, ez 29,16 %-os emelkedést jelent, tehát a járásban 1780-1848 között közel 1/3-val nőtt a népiskolák száma. A számszerűség tekintetében, így a megyén belül, a Muraközben valószínűsíthető a legdinamikusabb növekedés, s ebből az I. Ratio és az azt megelőző évek különösen gyér iskolaszáma is valószínűsíthető.

A Déldunántúl - Somogy, Baranya, Tolna megye - népiskoláinak jelentős hányadát 34,36 %-ot is 1806-1848 között alapították, a 3 megye 22 tankerületében ebben az időszakban az iskolák száma 122-vel emelkedett.²⁸¹

Somogy megyében Fényes Elek 1836-os statisztikai adatai alapján 469 település - 30 mezőváros, 284 falu, 155 népes pusztát - volt, melynek teljes népessége 213842 fő.²⁸²

Kanyar József tanulmányában 306 települést említ 1830-ban, melyből 148-ban a megyei közgyűlés 1839-ben kiadott rendeletére 136 népiskolát írtak össze.²⁸³ Véleménye alapján, „ha a megyebeli települések számához viszonyítjuk a jegyzékek adatait akkor megállapíthatjuk, hogy a helységek 48,36 %-ában /tehát csaknem a felében/ voltak iskolák, az összeírt községek

²⁷⁶ Vö. Zala megye történelmi olvasókönyve, Szerkesztette: Molnár András Zalaegerszeg, 1996. 249.l.

²⁷⁷ Fényes: im. 477. l.

²⁷⁸ Fényes: uo. 525-532.l. jegyzet: A szerző megjegyzi, hogy a hegyekben erdőkben szétszórva ezen kívül még 2859 katolikus horvát él.

²⁷⁹ Kotnyek: im.22.l.

²⁸⁰ ZML. Séllyey im.

²⁸¹ Kanyar: im. 279.l.

²⁸² Fényes: im. 206. l.

²⁸³ Kanyar: im. 220. l.

*csak mindegyikében.*²⁸⁴ Ezzel, a 136 igazolt népiskola alapján arányosan becsült adattal számolva, Somogyban a települések 91,89 %-ban működhetett népiskola.

Baranya megyében az 1836-os statisztikai adatok szerint 12 mezőváros, 339 falu, 40 népes puszta, összesen 391 település volt, 228769 lakossal.²⁸⁵ 1848-ban Kanyar József kutatásai alapján a megye 418 településéből - 85 mater, 333 filia - 215-ben működött népiskola, a lakott helyek 51,43 %-ban.²⁸⁶

Tolnában az 1836-os statisztika²⁸⁷ és az 1846-os alispáni jelentés²⁸⁸ is 192 településen 206 népiskolát említ, mely %-ban kifejezve 107,29 %. Ez a magas százalékos arány összefüggött a korabeli megye földrajzi gazdasági, kulturális, szociológiai jellemzőivel. Tolna terület nagysága a megyék országos rangsorában a 27., míg Baranya a 17., Zala a 15. és Somogy a 10. volt.²⁸⁹ Kedvező népiskolai számarányában szerepet játszott Tolna településszerkezete és a Dunántúli megyék között legalacsonyabb lakosság száma is. Az 1846-os adatok alapján a megye 20 mezővárosában 86 falujában és 86 pusztáján²⁹⁰ 178462 lakos élt,²⁹¹ az egy településre eső népesség átlaga 929 fő volt. Vallásfelekezetekre nézve 113558 római katolikus 24379 evangélikus, 34550 református, 2142 óhitű és 3833 zsidó lakta, nemzetiségi összetétele pedig 117754 magyar, 54233 német, 2142 rác, 500 tót és 3833 zsidó volt.²⁹² Kedvező természeti adottságai, gazdasági fejlettségének korabeli színvonala a megye magas iskola-eltartó képességét eredményezte. *„A pallérozott mezei gazdálkodás, ezen megyében igen lábra kapott, s lehet mondani: hogy országunkban egy vármegye sincs, mellyben ez, akármellyik ágát tekintsük is, nagyobb tudománnyal és szorgalommal folytattna, mint éppen Tolnában.*”²⁹³

A jelentés alapján a katolikusok, evangélikusok, reformátusok összesen 195, a görögkeletiek 5, a zsidók 6 népiskolát működtettek úgy, hogy egy helységben több felekezet is tartott fenn iskolát. A megye 206 népiskolájában 207 tanító 21772 gyereket oktatott,²⁹⁴ egy iskolára jutó népessége 866 fő volt, még ez Baranyában ugyanekkor 1064, Somogyban 761, Zalában 1453, a Muraközi járásban pedig 1539 fő.

Az adatok alapján Tolnában minden 9. lakosra jutott 1 tanuló és minden tanítóra 105,17 tanuló az iskolánkénti átlag pedig 105,68 tanuló volt.²⁹⁵

²⁸⁴ Kanyar: uo. 249.l.

²⁸⁵ Fényes: im. 13.l.

²⁸⁶ Kanyar: im. 160-161.l.

²⁸⁷ Fényes: im. 301-302.l.

²⁸⁸ Kanyar: im. 252-253.l.

²⁸⁹ Fényes: im. 295.l. 6.l. 466.l.; 199.l.

²⁹⁰ Kanyar: im. 252-253.l.

²⁹¹ Fényes: im.301.l.

²⁹² Fényes: im 302.l. Jegyzet: + görögkeleti vallásúak.

²⁹³ Fényes: uo. 303.l.

²⁹⁴ Kanyar: im. 252-253.l.

²⁹⁵ Kanyar: uo. 252. l.

Zala megyére a jelenleg ismert adatok töredékessége miatt ezt a számítást nem lehetett elvégezni, csak a Muraközi járásra az 1837-1841-es népiskolai összeírás adatai alapján. A Muraközben minden 50. lakosra jutott 1 tanuló, minden tanítóra 52,7 tanuló, mely egyben megegyezett az iskolánkénti átlaggal is.

A Déldunántúli régióban tehát, a II. Ratio óta bekövetkezett mérsékelt ütemű fejlődés ellenére, Zala megye elmaradottnak, a megye Muraközi járása pedig különösen gyér népiskola-ellátottságúnak számított a reformkorban.²⁹⁶

A Muraköz nemcsak kulturális mutatókban tért el, földrajzi értelemben is peremvidék volt és etnikailag is viszonylag élesen elkülönült Zala más területeitől. A járás nagyfokú elmaradottságában nem kis szerepet játszott az is, hogy a muraközi mezővárosok és falvak túlnyomó többségének földesura /illetve egyházi kegyura/ Festetics László gróf volt.²⁹⁷ Festetics László igencsak halvány mása volt apjának, Festetics Györgynek. Unokatestvére, maga Széchenyi István gróf is megvetette pazarló, léhűtő életmódjáért. Festetics László grófnak mindössze egyetlen nevezetes tette volt Zalában, az 1820-as évek közepén kísérletet tett a megyei könyvtár megalapítására.²⁹⁸

A muraközi falvak népiskoláinak csekély számáért, állapotukért, mint patrónus nem kis részben a gróf is felelős volt. A rendkívül elaprózott, szétszórt településszerkezet mellett, ahol az egy településre eső népesség átlaga 1836-ban 371 fő volt, - Festetics nemtörődömsége és a terület egyházi hovatartozása - a zágrábi egyházmegye²⁹⁹ - is oka lehetett e térség, még a megye átlagához képest is nagy elmaradottságának.

Ha az európai fejlődés áramköréhez közelebb lévő északdunántúli megyék népiskolai helyzetéhez viszonyítunk, például „*Vas és Sopron, amelyekben a klérusnak nem volt olyan befolyása, mint a hódoltsági területeken elpusztult Baranyában, Somogyban, Zalában és Veszprém-ben*”³⁰⁰ - még szembetűnőbb Zala megye és a Muraköz elmaradottsága, mert már „*az I. Ratio Educationis korszakában keletkezett népesség és iskola-összeírások is lényegében a régió északi felének kedvezőbb kulturális adottságait tükrözték. A dunántúli megyék helységeiben a tanítóellátottsági arányok száz százalékon felüliek voltak - sorrendben - Fejér /134,24 %/ Komárom /109,63 %/ Veszprém /105,95 %/ Tolna /102,91 %/ megyékben, 50-100 között volt Esztergom /97,87 %/ Moson /94 %/ Győr /84,61 %/ és Sopron megyéé /65,94 %/ míg 50 % alatti részesedése volt Somogynak /46,05/ Vasnak /34,83 %/ Baranyának /32,47 %/ és Zalának /30,63 %/.*”³⁰¹

Tehát megyék földrajzi adottsága, elhelyezkedése, gazdasági jellemzői, lakosságszáma, népesség összetétele, felekezeti megoszlása, településszerkezete, illetve a település és lakosságszám alakulása közvetlen befolyással volt az iskolákra, az iskolák a tanítók számának alakulására.

²⁹⁶ Jegyzet: A Déldunántúli régió statisztikáját a 8.sz. melléklet, a népiskolával rendelkező települések %-os arányát megyénként a 9. sz. melléklet tartalmazza.

²⁹⁷ Fényes: i.m. 525-532. I. Jegyzet: A 19. települése közül is, ahol a 201 népiskola az összeírás idején működött, 16 földesura kizárólag a gróf, 2 települése a gróf és a helybeli plébános volt.

²⁹⁸ Zala megye történelmi olvasókönyve: im. 163-164.l.

²⁹⁹ Fényes: im. 478.l.

³⁰⁰ Kanyar: im. 115.l.

³⁰¹ Kanyar: uo. 408.l.

Az iskolák állapota, felszereltsége tekintetében sem a járás és a megye, sem a járás és a régió, sőt az országos helyzet sem mutatott lényeges eltéréseket. A meglévő régebbi iskolaépületek állaga, befogadóképessége, felszereltsége mindenhol sok kívánnivalót hagyott maga után.

A Déldunántúlon a meglévő „épületek állaga most sem jobb, mint a 18. század hetvenes-nyolcvanas éveiben. A veszprémi egyházmegyéhez tartozó zalai iskolák közül mintegy 30 épült fából szalma tetővel. /Somogyban 30, Veszprémben 10./”³⁰²

Ezek az iskolák nagyon szűkösek is voltak. Zalában, Somogyban, Veszprémben jellemző volt az is, hogy éléskamrát, konyhát, sőt istállót alakítottak át tanteremmé, csakúgy mint a Muraközben.³⁰³

Baranya megyében az 1846-1848 között zajlott egyházlátogatások még 19 helyen találtak döngölt földből épült iskolákat, melyek náddal, vagy szalmával voltak fedve.³⁰⁴

Mészáros István országos kutatásainak eredményei is hasonlóak. Az északdunántúli Fejér megye iskolái közül, például Adony iskolája is döngöltfalú és nádfedelel volt, s még 1847-ben is szűköseknek bizonyult.³⁰⁵ Az új iskolák azonban már mindenhol kőből, téglából épültek, cseréppel fedettek voltak, s ezekben már növekedtek a tantermek méretei is. Például Baranyában, 30 iskola közül 1827-ben már csak 11-nek volt 100 m² alatti területe.³⁰⁶

Kanyar József szerint: „A jelentős reformkori népiskolai fejlődés régiókban végül is - a feudalizmus zárókövének - sem az iskola épületek külső állapotában nem hozott lényeges javulást, azok belső felszereltsége sem ütötte meg - mindenütt - a kívánt mértéket, jóllehet a II. Ratio utáni időszakban már kezdtek kialakulni a falusi népiskolákban a tantermek, már sok helyütt padokat építettek a tanulók, s asztalt a tanítók számára és különféle szemléltető eszközöket helyeztek el a tantermekben.”³⁰⁷

A Zala megyei Homokkomáromban például, „az egész berendezés egy hosszú fenyőasztal volt két paddal.”³⁰⁸ Baranyában 1835-ben Babarcon, Siklóson és Pellérden padok nem voltak, az iskolában a tanulók a földön ültek.³⁰⁹

Az iskolák berendezését a Muraközi népiskolai összeírás nem tartalmazza, mindössze Perlakon van tudomásunk szemléltető táblákról, Szentgyörgyön pedig iskolatábláról.³¹⁰

A felhasznált tanulmányok alapján a reformkori népiskolákat lassan gyarapodó tankönyvszám, tankönyvi sokféleség jellemezte. A katolikus egyházlátogatások jegyzőkönyvei kevés adatot örökítettek meg a tankönyvekről, elsősorban a darabszámot, néha a címet tüntették fel.

³⁰² Kotnyek: im. 43.l.

³⁰³ Herman Egyed: Népoktatás a veszprémi egyházmegyében a XIX.sz. elején Regnum 1942-1943./5.köt.400.l./

³⁰⁴ Kanyar: im 156-157.l.

³⁰⁵ Mészáros István: A magyar nevelés története 1790-1849 Tankönyvkiadó Bp. 1968. 132.

³⁰⁶ Kanyar: im. 157.l.

³⁰⁷ Kanyar: uo. 161l.l.

³⁰⁸ Kotnyek: im. 44.l.

³⁰⁹ Kanyar: im. 157.l.

³¹⁰ ZML. Séllyey: im.

A veszprémi egyházmegyében, ahova Somogy-Zala-Veszprém megye területének egy része is tartozott, a 19.sz. első felében nem volt megoldott a tankönyvekkel való ellátottság sem. A II. Ratio a falusi és mezővárosi elemi iskolák számára hiába írta elő a tankönyveket /katekizmus, alfabetikon, szépírási tábla, olvasókönyv természettudományi, gazdasági, polgári kötelességekről szóló olvasmányokkal és latin szemelvényekkel,³¹¹ a tankönyvkiadás fellendülése ellenére a falusi iskolák nagy részében ezek az alapvető tankönyvek hiányoztak, vagy nem álltak elegendő számban rendelkezésre.

Ennek részben anyagi természetű oka lehetett, illetve valószínű, hogy maga a tankönyvbeszerzés sem volt olyan könnyű a falvakban mint a városokban, s nem volt tankönyvbeszerzési kötelezettség sem.

Zaláról Kotnyek István a Népnevelési Választmány által elrendelt összeírás alsóbagodi, boncodföldi, tárnoki, pákai körzetekre vonatkozó adatai alapján írja, hogy a II. Ratio által előírt *„tankönyvekkel viszont a tanulók egyáltalán nem rendelkeztek. Az iskolai könyvtár /nevelői könyvtár/ is tulajdonképpen csak ABC-s könyvekből, katekizmusból és a bibliából állt.*”³¹²

Somogyban, Tolnában tankönyv alig volt a falusi gyerekek kezében,³¹³ Baranyában 1840-ben a babarci iskolában is nagyon kevés könyv volt.³¹⁴ Még Abaligeten 1810-ben egyetlen tankönyvet sem találtak, 1829-ben már többfajta is volt.³¹⁵ A baranyabáni iskolában viszont már 1810-ben megvoltak az előírt tankönyvek.³¹⁶

1832-ben a Társalkodó című lap tudósítója az ország egyik falusi iskolájáról az alábbiakat írta:

„Néhány gyermek imádságos könyvből tanult, néhány a normális iskolák számára rendelt olvasókönyvből, egy 3-dik halotti énekeskönyvet tartott a kezében, egy 4-dik búcsúztatót még álmoskönyvet is találtam.”³¹⁷

Országosan jellemző volt a tankönyvi sokféleség. Különböző szerzők tankönyveit használták és különböző régiók használták egymás tankönyveit. Sokszor a tankönyv-segédkönyv határvonal is elmosódott volt, jó példa erre az országosan népszerűvé vált Hármaskönyv.³¹⁸

A Muraközi járásban is hiányzott a II. Ratio által előírt tankönyvek többsége. A működő 20 népiskolában többnyire ABC-s könyveket, katekizmusokat írtak össze, tehát taneszközök, segédanyagok tekintetében a Muraköz jellemzői - a perlaki iskola kivételével - tükrözték az országos állapotokat. A járás perlaki iskolája a katolikus népiskolák között - Zvornik kapitány jóvoltából - a reformkorban országos tekintetben is kivételes helyzetűnek számított.

³¹¹ Herman Egyed: Népoktatás a veszprémi egyházmegyében a XIX. század elején Regnum 1942-1943. /5.köt./ 412.l.

³¹² Kotnyek: im. 47.l.

³¹³ Balázs Kovács Sándor: Az oktatásügy helyzete Tolna megyében a 18-19. század fordulóján Dunatáj VI.évfolyam 4.sz.

³¹⁴ Kanyar: im. 147.l.

³¹⁵ Kanyar: uo. 434.l.

³¹⁶ Kanyar: uo. 431-432.l.

³¹⁷ Falusi iskolák hazánkban In: Társalkodó 1832. évf. 96.sz. 381.l.

³¹⁸ Kanyar: im. 424-425.l.

A tanítók végzettsége tekintetében nagyon színes kép jellemezte Magyarországot, bár a tanító végzettsége és a tanítás színvonala sokszor nem mutatott egyértelmű összefüggést.

A két Ratio még csak a „tanítási készség” igényét nyilvánította ki, s ennek „kifejlesztésére” létrehozta a normaiskolákat. A tanítói végzettséget majd csak az 1845-ös elemi népiskolai szabályzat 51-52.§-a kívánta a tanítótól.³¹⁹

A reformkorban, a 19.sz. első felében alapított tanítóképzők még alig tudták kifejteni hatásukat. A tanítók - ha egyáltalán rendelkeztek pedagógiai képzettséggel - általában normaiskolát végeztek, de még többen a népiskola végzése közben, tapasztalatilag sajátították el a tanítást. Mindez azonban minőségileg mást jelentett, mint a tanítóképző elvégzése. A veszprémi egyházmegye mesterképzőt végzett tanítóinak száma a korabeli viziták alapján „*a képezdek felállítása utáni időszakban mindössze 50*”³²⁰ volt. Ez az adat a közigazgatási megyehatárokat illetően Zala és Somogy megyének a veszprémi egyházmegyéhez tartozó területeire vonatkozott.

A zalai főesperességben végzett viziták 30, a gimnázium felső két osztályát végzett tanítókat találtak és 5 olyat, aki a filozófia első - második osztályát végezte el. A megye szombathelyi egyházmegyéhez tartozó területén alig találtak praeparendia végzettségűt, sokan csak a népiskolát végezték el.³²¹

Ugrásszerűen megnőtt a segédtanítók száma, míg a 18. században alig egy-két segédtanítóval találkoztunk, addig a 19. század 30-40-es éveiben számuk már 30 felett volt.³²²

A Muraközi járásban az összeírás idején is működő 20 tanító közül a tanítók 10 %-a, mindössze 2 fő végzett praeparandiát, s ugyancsak 2 tanító esetében jegyezték fel egyértelműen a népiskolánál magasabb iskolai végzettséget. Segédtanítókat viszont 5 anyaegyház iskolája, az iskolák 1/4 alkalmazott. Az 5 paeceptor közül 1 praeparandiát, 1 logikát végzett.

Az adatok alapján becsülve Zala megye tanítóinak kb. 1/3-a a Muraközi járás tanítóinak kb. 1/5-e rendelkezhetett a népiskolánál magasabb iskolai végzettséggel, s ez ismét a járás elmaradottságára utal.

A veszprémi egyházmegyéhez tartozó somogyi területen sem volt jobb a korabeli helyzet. Húsz tanítónak volt mesterképzője, melyet Győrött, Nagykanizsán, 1831-től pedig Pécsen végeztek, s 50 tanítóról jegyezték fel, hogy nem rendelkezett latin iskolával,³²³ sok helyen viszont nem tüntették fel a végzettséget.

Így érthető, hogy amikor 1837-ben Somogy megyében is választmány alakult a népnevelés és a népoktatás kérdésének megtárgyalására³²⁴ a választmány fontos feladatának tartotta a tanítók műveltségi színvonalának emelését.

³¹⁹ Kanyar: uo. 262.l.

³²⁰ Kanyar: uo. 147.l.

³²¹ Kotnyek: im. 45.l

³²² Jegyzet: A számítás alapja Hermann im. 404.l., ZML. Kgy. ir. 1837:164.sz Vö. im. 45.l.

³²³ Kanyar: im. 147.l

³²⁴ Varga János: Megye és haladás a reformkor derekán /1840-1843/ In: Somogy megye múltjából 11.köt. Kaposvár 1980. 227.l

„Somogy megye is elkezdett néptanítóinak a továbbképzésével foglalkozni. A megye közgyűlése - 1837. április 24-én egyik táblabíráját /Bogyay Pétert/ bizta meg azzal, hogy a kaposi gimnázium 6 tanárával - személyenként 100-100 pengő fizetésért - évente /márc. 1-jétől aug. végéig/ 600 pengőért taníttassa a falusi tanítókat, mindaddig amíg »a tanítókat készítő intézet« nem állítódik fel a megyében.”³²⁵

A rendelkezés pénz hiányában nem valósult meg,³²⁶ de ténye utal a korabeli állapotokra.

Baranya megye tanítóinak jórésze praeceptorként sajátította el a tanítást.” *A praeceptorságon kívül Hajmáson subdocens volt 1842-ben a tanító, Kisdorogon pedig ugyan csak ebben az esztendőben docens*”.³²⁷

Baranya katolikus tanítói a normaiskolát - ha volt ilyen végzettségük - általában a tankerület székhelyén Pécsen végezték el.³²⁸ 1845-ben a praeparandián kívül többen végeztek szintaxist is, mint például a keszűi tanító. A német falvakban pedig külföldről jött tanítók is működtek.³²⁹ Róluk feltételezhető, hogy rendelkeztek végzettséggel a német területen kiterjedt normaiskola hálózat miatt.

A tanítók jövedelme - országszerte - a főhivatásként végzett iskolai tanításért kapott és a „mellékfoglalkozásként” üzött egyházi szolgálatért, községi elfoglaltságokért uradalmi vállalatokért illetve az egyéb magánmunkákért járó pénz és természetbeni járandóságból tevődött össze.³³⁰ Zalában, főleg a kántori és a jegyzői teendőket látták el mellékfoglalkozásként, vagy éppen főfoglalkozásként.

Érdekes, de nem kizárólagos a baranyai somberekai példa, ahol a tanító 1829-ben kőműves is volt,³³¹ s 1839-1841 között 136 tanítóból 40 nótáriusi teendőket is ellátott.³³²

Hasonló volt a helyzet a Muraközi járásban is, 20 tanítóból csak 7 jövedelme származott kizárólag tanításból.

A tanítók jövedelmét nem szabályozták egységesen, kontraktusok határozták meg a különféle járandóságok mértékét országszerte, melyet a faluval, a szülőkkel a földesúrral kötöttek. Fő járandóságuk a telekhasználat mellett különböző természetbeni juttatás /gabona, tűzifa, bor stb./ volt, s ehhez társul a didactrum, a tanításért kapott pénz. Általában valamennyi „munkakörükből” származott jövedelmük.

Zala megyében például 1837-ben Bagodban a mesternek „esztendei 25 Ft, tíz mérő rozs, a temetésért egynéhány garas”³³³ jövedelme volt, mely nagyon csekélynek számított.

³²⁵ Kanyar: im 216.l.

³²⁶ Kanyar: uo. 217.l.

³²⁷ Kanyar: im. 157.l.

³²⁸ Kanyar: uo. 213. l.

³²⁹ Kanyar: uo. 157.l.

³³⁰ Béneyi: im. 272.l.

³³¹ Kanyar: im. 162.l.

³³² Kanyar: uo. 249.l.

³³³ ZML. kegy. iratok 1837:164.sz.

Pénzre átszámítva kevés tanító jövedelme érte el a 300 Ft-ot, mely már viszonylag elfogadható megélhetést biztosított, a többségé ennek jóval alatta maradt. Csak Kanizsán, Tapolcán voltak a tanítói jövedelmek 340-350 Ft közöttiek.³³⁴

A Muraközi járásban a tanítóknak az összeírás alapján becsült átlagjövedelme 163 Ft körül mozgott, feltehetően magasabb lehetett a megyebeli átlagnál, bár vidékekként nagy volt az átlag körüli szórás 0 Ft-tól, 300 Ft-ig.

Csekély volt a tanítói jövedelem Somogyban is, a megye közgyűlése ezért 1839-ben a falvak előljáróit, földesurait adakozásra szólította fel „*a mesterek és tanítók jobb subsistentia-jokra*”³³⁵

A Dél-Somogyhoz tartozó körzetben „*a mester „fekvő javai” 1/4 és 1/2 sessio között mozogtak s nagyjából mindenütt 1 forintot fizettek és 1 csirkét s 1 »sunkát« a tanulók után.*”³³⁶

A zselic területére eső iskolakörzetben, ahol 21 iskola működött, csak 11 faluban járultak hozzá a földesurak a tanító jövedelméhez.³³⁷

Somogyban a tanítói átlagjövedelem 90-100 Ft körüli lehetett.

Tolna megyében a tanítói átlagjövedelem 130-140 Ft körül alakult, de sok esetben - 150-ből 46-ban - még a 100 Ft-ot sem érte el, a görögkeleti egyházközségek tanítóit pedig még az 50 Ft-ot sem.³³⁸

Az 1850-es években a jelentős növekedés ellenére Baranyában még mindig kevés tanító volt, „*munkájuk pedig rosszul fizetett, (...) a korszak tanítóinak díjleveleit, csak 1855-ben újították meg és írták alá a községi előjárók és esküdtek - rendszerint még mindig - a nevük mellé odarajzolt keresztekkel.*”³³⁹

A Déldunántúli régióban a jövedelmi átlagokat tekintve Tolna megye tanítói voltak a legjobban fizetettek. 1846-48-ra az 1771-72-es évekhez képest a tanítók átlagjövedelme jelentősen emelkedett a régió megyéiben, évi 68 Ft-os átlagról, évi 122 Ft-osra, s ez 79 %-os növekedést jelentett.

A régió megyéiben e növekedés rangsora: Zala 150 %-kal, Somogy 86,77 %-kal, Baranya 62,56 %-kal és érthetően utolsó lett az eddig is magas Tolna 50,53 %-a. Így, a reformkor végére az átlagjövedelem rangsorban Tolnában 130-140 Ft, Zala megyében 125 Ft, Baranyában 120 Ft, Somogyban 100 Ft volt. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy bár az 1836. évi 6. tc³⁴⁰-ben a tanítók természetbeni járandóságát törvényesítették /de sok helyen ezt sem hajtották végre/ csak az 1868. évi XXXVII.tc. 142.§-a³⁴¹ írja majd elő a 300

³³⁴ Hermann: im. 407.l. Jegyzet: egy zalai főszolgabíró 400, egy alszolgabíró 200 Ft fizetést kapott akkoriban. V.ö. Molnár András: „A Zalai ágyúzás”, Zala megye önkéntes adózói /1845-1848/ In: Századok 1996/5.sz. 1227.l.

³³⁵ Kanyar: i.m. 220-221. l.

³³⁶ Kanyar: uo. 231.l.

³³⁷ Kanyar: uo. 239.l.

³³⁸ Balázs Kovács: im.

³³⁹ Kanyar: uo. 310.l.

³⁴⁰ Magyar Törvénytar 1836-1868. évi törvénycikkek Bp. 1896. 32-33.l.

³⁴¹ Magyar Törvények 1868-1875. évi törvénycikkek Bp. 1911. 72.l.

Ft-os tanítói fizetésminimumot. Addig a tanítók jövedelme szorosan összefüggött a falvak az uradalom teherbíró képességével.

A reformkor végén 1846-48-ban a déldunántúli régióban összesen 963 tanító működött, Számuk jelentősen megnövekedett az 1772/73. évi 536 főhöz képest, és ez 79,66 %-os növekedést jelentett. Zalában 170 főről 263-ra nőtt a számuk /54,7 %-os növekedés/, Somogyban 146-ról 210 főre /42,85 %-os növekedés/, Baranyában 114 főről 247-re /116,66 %-os növekedés/, Tolnában 106 főről 243 főre /131,43 %-os növekedés/³⁴²

A falusi gyerekek szervezett és rendszeres iskolalátogatását a feudális gazdálkodás szerkezete nem tette lehetővé.³⁴³

Az a jobbágygyerek járt országszerte iskolába, aki a termelésben nem vett részt, s ilyen egész évben - még télen is, amikor meg az időjárás okozott nehézséget - nagyon kevés volt.

A Muraközi járást e vonatkozásban ugyanez jellemezte. Nehezítette az iskolabajarást a települések széttagoaltsága is, hiszen itt távoleső majorságokban, szétszórt tanyákon élt a mezőgazdasági munkát végző népesség jórésze. Az iskolába járatható falusi gyerekeket itt teljes számban összegyűjteni jóformán lehetetlen volt.

Kanyar József az 1770 és 1868 közötti statisztikák, Canonica visiták, és schematizmusok alapján elkészítette a filiák távolsági övezetekbe való sorolását a „puszták népe” régiójának megyéiben.

Somogyból 1 órai távolságból 154 településről a települések 63,4 %-ból jártak az anya-egyházak népiskoláiba a gyerekek, 1-2 óra közötti távolságból 86 településről a települések 46,4 %-ból, 2-3 óra közötti távolságból 3 településről a települések 1,2 %-ból látogatták a népiskolát.

Zalában 1836-ban a Szombathelyi Egyházmegye schematizmusa szerint a nyugati és déli részhez tartozó 30 plébánia és 239 filia esetében 1 órán belül 96 filiából 40,16 %/, 1-2 óra között 127 filiából /53,13 %/ 2 óra távolságból pedig 16 filiából /6,69 %/ jártak a gyerekek iskolába.³⁴⁴

Zala, somogyinál rosszabb övezetarányai a megye aprófalvas településszerkezetéből adódtak.

A Muraközi járás összeírói is többször tüntették fel a népiskola és a filia falvak 1-2 óra közötti távolságát, sőt volt olyan körzet is, - a felsőmihályveczi új plébánia - ahol épp a falvak egymástól való távolsága miatt tűnt megoldhatatlannak az iskola felépítése.

Az egymástól messze eső településen lakó gyerekek, iskolalátogatási helyzetüket tekintve mindenhol sokkal hátrányosabb helyzetűek voltak, mint a materekben, vagy a filiás iskoláshelyeken lakók pedig már az 1785-ös Instrukció, a jozefinizmus iskolai kódexe 1/2 órás körzetekben rendelte el az iskolák felállítását,³⁴⁵ de ezt a gyakorlat - főleg gazdasági okok miatt - nem tudta érvényesíteni.

³⁴² Kanyar: im. 287. l.; Jegyzet: A tanítók számának és jövedelmének összehasonlítását a régióban a 10.sz. melléklet tartalmazza.

³⁴³ Mészáros: im. 127.l.

³⁴⁴ Kanyar: im. 306-307.l. Jegyzet: A távolsági övezetekbe sorolását a 11.számú melléklet tartalmazza.

³⁴⁵ Kanyar: uo. 307.l. Jegyzet: Magyarország „puszták népe” régióinak helyzetén, majd csak Klebelsberg 1926. évi tc-e segít.

Általánosan jellemző volt az is, amit 1847-ben a fejér megyei Abán jegyzőkönyveztek. „Az iskolába járók száma az idén 80 volt, nyáron által kevesebben vagynak, mert mezei munkára fogatnak ki a szegény szülőktől.”³⁴⁶

Bár a jobbágy gyerek korai munkavégzése - pásztorkodás, kapálás- általános gyakorlat volt, az iskolalátogatottsági arány a reformkorban országszerte jelentős mértékben növekedett, s ez 1789-től 1846-48-ig a Déldunántúlon is jelentősen javult.

Zala megye 25 %-os aránya 42.19 %-ra, módosult, s ez 68,76 %-os növekedés jelentett.³⁴⁷

A Muraközi járásban 1836-1841 között ez az arány 11-16 % közötti volt, durván 1/4-e lehetett a megyei iskolalátogatási átlagnak Somogy megyében ez az arány 22,4 %-ról 42,96 %-ra emelkedett, s ez 91,78 %-os növekedést jelentett.

Baranyában 25,3 %-ról 58,79 %-ra emelkedett ez 96,13 %-os növekedés volt. Tolnában viszont a 39 %-ról 43 %-ra módosult, s ez 10,25 %-os növekedést jelentett.³⁴⁸

Bár Zalában is jelentős módosulások következtek be az iskolalátogatás terén, a Déldunántúli rangsorban ez az utolsó helyet jelentette; a Muraközi járásban pedig továbbra is nagyon kedvezőtlen volt.

Az ország tájegységei közül - az iskolalátogatásra nézve - a Dunántúl kedvező helyzetére utalnak az 1868. évi népiskolai törvényt követő 1869-es statisztikai adatok, ahol a Dunántúlt 63.95 % iskolába járási arány jellemezte, az országos 48,45 %-kal szemben.

Az élen az észak-dunántúli megyék álltak /Moson 81,39 %, Sopron 72,47 %, Vas 70 %, Fejér 69,78 %/ ezeket követte Baranya /69,57 %/, Veszprém, /6,12 %/, Tolna /62,89 %/, Somogy /60,38 %/ Esztergom /60,35 %/ Győr /60,13 %/, Komárom /56,30 %/, Zala /48,26 %/.³⁴⁹

Ekkor Zala megye területén már 331 elemi iskola működött,³⁵⁰ a legmostohább állapotok azonban ekkor is a Muraközben voltak.³⁵¹

Magyarország reformkori falusi népiskoláiban a főtantárgy a hittan volt, e mellett írást-olvasást, sok helyen számolást és néhol a latin nyelv elemeit is tanították.

A II. Ratio által előírt hivatalos tananyag megvalósítását és a terjedőben lévő „methodus normalis” követését az iskolalátogatás rendszertelensége, a tanszerek hiánya a tanítók felkészültsége sok helyen nem tette lehetővé.³⁵²

Zalában a népiskolai tanítás anyaga a falusi iskolákban nem mutatott eltérést az általános országos jellemzőktől, hittant, olvasást-írást, állampolgári ismereteket, számolást, néhol latin olvasást is tanítottak.

³⁴⁶ Mészáros: im. 135.l

³⁴⁷ Kanyar: im. 287. l.

³⁴⁸ Kanyar: uo. 287.l.; Jegyzet: Az iskolalátogatási arányok módosulását és rangsorát a 10.sz. melléklet tartalmazza.

³⁴⁹ Kanyar: uo. 408-409.l.

³⁵⁰ Kotnyek: im. 81.l.

³⁵¹ Kotnyek: uo. 83-84.l.

³⁵² Mészáros: im. 134.l.

Az osztály és tanórarendszer többé-kevésbé csak a városokban érvényesült.³⁵³ A Népinevelési Választmány Páka körzetét összeíró tagjai, például a község iskolájáról 1840-ben feljegyezték: „A tanulók rendszeren felosztva nintsenek, magyar nyelven taníttattik az írás, olvasás, hit tudomány s csekély számvetés.”³⁵⁴

A tanévet is a helyi igényeknek megfelelően állapították meg, mely többségében november 1-jén kezdődött és augusztus végéig tartott, de volt ettől eltérő gyakorlat is.

Kisgörbőn például november 1-től május 1-ig tartott a szorgalmi idő,³⁵⁵ Vászolyon viszont csak télen működött az iskola.³⁵⁶

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek több helyen feltüntették a tanítás eredményességét is. Nemesvitán például a gyerekek többsége példásan tudta a katekizmust, 25-30 tanulóból 8 jól olvasott, 10 silabizált, 5 gyerek ismerte a betűket, 1 tanuló „cum fructu” declinált, 1 tanuló pedig konjugált.³⁵⁷

A Muraközi járás népiskolái a vizsgált időszakban a tanítás tartalma, szervezeti keretei és metodikája tekintetében nem mutattak lényeges eltérést Zala megye falusi népiskoláinak általános jellemzőitől.

A nemzetiségek által sűrűn lakott Muraközben e jellemzőkön túl, a több nyelven való tanítás érvényesült. A működő 20 népiskola közül horvát és magyar nyelven tanítottak 15 népiskolában, ezek közül pedig 2 iskolában még német tanítási nyelv is volt.

A 2-3 nyelvű tanítás ezekben az iskolákban nemcsak a vallási tanokra vonatkozott, az írást-olvasást, számolást is több nyelven tanították. Az országban sok helyen érvényesült ezzel ellentétes gyakorlat, pedig Magyarország lakosainak száma a 40-es években /Horvát-Szlavóniával együtt Erdély nélkül/ nemzetiségek szerint a következő volt:

4 898000 magyar, 1 722000 szlovák, 1 811000 szerb, 1 136000 román, 1 127000 német, 844000 horvát és 53100 egyéb.³⁵⁸

A nemzeti-nyelvi egység eszméjének hatása alatt a nemzetiségek által lakott megyék az 1830-as évektől bizottságokat alakítottak és intézkedéseket hoztak a magyar nyelv terjesztésére.

Mindennek volt racionális és érzelmi indítéka is. A magyar nyelv terjesztése részben a közhivatalok viseléséhez immár szükséges magyar nyelv megismerését célozta, részben a nemzeti öntudatra ébredés természetes velejárója volt, s mint ilyen, nem volt mentes bizonyos egyedi túlkapásoktól sem.³⁵⁹

Tolna megyében például az 1846-os alispáni jelentés a nemzetiségi oktatás sikeréről könyvelte el, hogy a mőzsi, a várdombi, grábóczi a kakasdi, az alsónánai, a szalkai, a tolnai és a teveli iskolákban folyó oktatás következtében magyarosodott legintenzívebben a lakosság, csupán

³⁵³ Hermann: im. 412. l.

³⁵⁴ Kotnyek: im. 47.l.

³⁵⁵ Hermann: im. 414.l.

³⁵⁶ Meszlényi: im. 153.l.

³⁵⁷ Hermann: im. 412.l.; Jegyzet: + Főnevet, névszót ragozott; ++ tudta az igeragozást

³⁵⁸ Mészáros: im. 196.l.

³⁵⁹ Mészáros: uo. 196-197.l.

csak Nagyszékelyt említette, ahol a tanítás nyomában még „nem magyarosodott el a lakosság”.³⁶⁰

Veszprém megye népnevelés felkarolására alakult választmánya pedig, már 1838. június 18-án meghozott határozatában leszögezte: „a tudományoknak magyarul tanítása által a magyar hon magyar honfiakat nyerhessen, s általuk a soha eléggé nagy becsben nem tartható nemzetiségek is előmozdítsák.”³⁶¹ Az „előmozdítási mód” pedig magyarul tudó tanítók alkalmazásának elrendelése volt.³⁶²

A Muraközi járás népiskolai összeírásában efféle magyarosítási törekvésekkel kapcsolatos megjegyzés alig található. Ezek is csak közvetett utalások, például a magyar nyelvben tett előmenetel, vagy a tanító nyelvtudása kapcsán.

Igaz a nyelvterjesztés elsődleges eszközeinek Zala megyében is az iskolákat tekintették, de a magyarosítást nem erőltették. Erőszakos asszimilációs törekvések Zalában csak a kiegyezés után érvényesülhettek. A magyarosítási törekvéseket e megyében korábban még a helyi politika fórumai sem tették magukévá, így a toleráns gyakorlatot nemigen befolyásolták.

Ezt példázza Zala megye 1843 november 10-én tartott közgyűlésének határozata is. Itt némelyek követutasításba akarták vetetni, hogy a megye követe indítványozza az országgyűlésen a magyar nyelv kizárólagos használata érdekében praecusiv terminus kiszabását, de Deák Ferenc hozzászólásának hatására a közgyűlés végül is ezt elvetette.³⁶³

Deák a Muraközi járás „magyarosítását” említette példaként: „A magyar nyelv terjesztése praecusiv terminus sem czélszerű, mert anyai nyelvünk megtanulása és művelése igen nehéz. Vegyük fel például megyénkben a muraközi járást. Itt a vármegye, itt a földesuraság fél évszázad óta a legczélszerűbb eszközökkel kívánja maiglan a magyar nyelvet horvát lakosaink közt terjeszteni, magyar iskolamestereket rendel oktatóul, de kérдем a muraközi járás tisztviselőit, tudnak-e már ott magyarul? /Fölkiáltások: Nem tudnak!/”³⁶⁴ A közgyűlés történései is adalékul szolgálnak ahhoz a vélekedéshez, hogy ebben az időben Zala megye és a Muraközi járás magyar és nemzetiségi lakóinak viszonyát békesség és tolerancia jellemezte.

1825-1842 között Somogy megyében is általában magyar volt a tanítási nyelv, de a nemzetiségek lakta községekben - ugyanúgy mint Baranyában is - anyanyelven, vagy magyarul és anyanyelven tanítottak a népiskolákban.³⁶⁵

Mindebből feltételezhető, hogy a mindennapokban a nyelvterjesztés itt is elég toleráns lehetett, igaz ugyan, hogy 1813-ban Baranyában Wally Ferenc belvárdi mester panasszal fordult a bolyi uradalom úriszékéhez a falu „vad horvátsága” ellen, ugyanis nem akartak mestert tartani és maguk közt arról beszéltek, hogy „ne földjünk, se nem tsináljunk semmit a /tanító/ házán, ha majd egynéhányszor jól megázik, majd magátul is el megy.”³⁶⁶

³⁶⁰ Kanyar: im. 254.l.

³⁶¹ Kanyar: uo. 220.l.

³⁶² Kanyar: uo. 220.l.

³⁶³ Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei 1842-1861. 2 bővített kiadás Bp. 1903.2. köt. 54.l.; Jegyzet: + kizáró rendelkezés, a követek választójogból való kizárását célozta.

³⁶⁴ Kónyi: im. 54-55.l.

³⁶⁵ Kanyar: im. 147.l.

³⁶⁶ Kanyar: uo. 161.l.

Kanyar József értekezése nem tartalmaz további erőszakos magyarosításra utaló adatokat.

A magyar nyelv terjesztésének intézményei Baranyában is az iskolák voltak, de a köztudottan németek által sűrűn lakott megyében 1847-ben 85 magyar és 62 német népiskola működött, bár a többi nemzetiség - szerb, szlovák - népiskoláinak száma elenyésző volt.³⁶⁷ Túlzó intézkedéseket a tanulmányok e megyében sem említene.

Az összeírás alapján megállapítható, hogy 1837-1841 között a Muraközi járásban a II. Ratio javaslata ellenére nem különült el a fiúk és a lányok iskolája, sőt oktatásuk elkülönülésére sincs adat.

A lányok sokkal kevésbé feleltek meg a szabálykönyv által óhajtott iskolalátogatásnak, mint a fiúk.

Ez az eddig ismert adatok alapján falun országos gyakorlatnak tekinthető. E mögött a hagyományos és a 19. sz.-i paraszt, jobbágycsalád funkciói, illetve a nőpozícióból adódó szerepek - gazdasszony, anya, feleség - korabeli elvárásai álltak. Így érthető, hogy a megyék - Somogy, Vas, Veszprém - népnevelésügyben az 1830-as évek végén, 1840-es évek elején készült tervezetei a lányok iskolakötelezettségét a fiúkénál rövidebb időre javasolták,³⁶⁸ de a tartalom tekintetében „több gondot”³⁶⁹ akartak ráfordítani.

A tanítási tartalom minőség, praktikusság terén országszerte sok kívánnivalót hagyott maga után.

Somogy megye népiskoláiban is általában „csak az olvasást gyakorolták, az írás már magasabb fokú oktatási szintnek felel meg, a számolás pedig még nagyobbnak tűnt, ritkán is tanították a falusi iskolákban.”³⁷⁰

Nem csoda, hogy Somogy megye népnevelési választmánya 1839. április 12-i ülésén a tanítási tartalommal kapcsolatosan, „a vallás és az erkölcs oktatását, az olvasást az írást és a számvetést hangsúlyozta, valamint a jobbágy gyermekek királyhoz, elöljárósághoz és s hazához való hűségre nevelését.”³⁷¹

A megye választmánya által elrendelt népiskolai összeírás alapján pedig, 1841-ben szorgalmazta a plébánosok próbatételeken való részvételét,³⁷² tehát a tanítás tartalmi negatívumai itt is hathatós intézkedéseket kívántak. Az oktatás minőségét példázza a Kovácsiban 1842-ben tartott próbatétel jegyzőkönyve, melyben a vizsgáról megállapították, hogy „az talán egész a csömörlésig rossz volt.”³⁷³

1846-ban pedig az öcsényi plébános így minősítette a hozzá tartozó népiskolák vizsgáit: „ha a tudományok ellármázásába áll az examen, úgy igen jól ment, ha pedig az értelmes tanulás kimunkálásába, úgy semmit nem ért.”³⁷⁴ Baranyában viszont a németajkú falvak népisko-

³⁶⁷ Kanyar: im 254.1.

³⁶⁸ Kanyar: uo: 251.1.

³⁶⁹ Kanyar: uo.220.1.

³⁷⁰ Kanyar: uo. 146.1.

³⁷¹ Kanyar: uo. 219.1.

³⁷² Kanyar: uo. 250.1.

³⁷³ Kanyar: im. 202.1

³⁷⁴ Balázs Kovács: im.

láztatása eredményes volt,³⁷⁵ mely szoros összefüggésben állt a tanítók felkészültségével, és a szükséges tankönyvek meglétével.

A reformkori állapotokra általában a Déldunántúl megyéiben jellemző volt, hogy bár az egytanerős falusi népiskolák száma jelentősen növekedett, - Kanyar József adatai alapján közel 50 %-kal³⁷⁶ - s velük a tanítók száma is, az iskolalátogatottsági arány pedig a reformkor népnevelésügyi orientáltsága révén 60 %-ra³⁷⁷ emelkedett, ez a fejlődés a falusi népoktatás színvonalában kevésbé volt érezhető.

Igaz a reformkor 30-as éveitől újukra indultak s lassan kézbe kerültek „*a természettudományos ismeretek és a gazdasági tennivalók új tankönyvei is*”³⁷⁸ de az oktatás színvonalának emeléséhez szükséges tárgyi feltételeken túl a személyi feltételek csak lassan a tanítóképzők létrehozásával, a tanítói fizetések megemelésével, s a jelentős pedagógia reformokat hozó 1845-ös elemi iskolai szabályzattal teremthetők meg.

Ezzel együtt igaz, - s ezt majd az 1869-es népszámlálás adatai is alátámasztják - hogy kulturális téren a Dunántúl volt az ország legfejlettebb része,³⁷⁹ de ezen a régióon belül is - a gazdasági, társadalmi fejlettséggel összefüggésben - a északi rész fejlettebb, míg a déli rész elmaradottabb volt.³⁸⁰

Kanyar József méltán állapítja meg: „*a régióbeli népiskolák törzse kifejlődésének és megerősödésének a korszaka /a tanítóképezdék megalapozásával egyidőben/ a II. Ratio Educationis utáni reformkor volt*”³⁸¹

Zala megye népoktatásügye Kotnyek István kutatásai alapján a 19.sz. első évtizedeiben, csak nagyon lassan fejlődött.³⁸²

„*Nagyobb nekibuzdulást az I. Ratio Educationis nem eredményezett - látványosat legalábbis nem - a megye ezt követően is jóval az országos átlag mögött maradt, de lényegesen elmaradt a szomszédos megyéktől is. Ez a kép jellemző a kanizsakörnyéki községek kivételével a 19. század első évtizedeiben is. Jelentősebb fejlődés csak a 19. század első harmada után történt.*”³⁸³

Ebben jelentős szerepe volt Deák és a reformellenzék hatására létrejött Népnevelési Választmány tevékenységének. Az országos és régióbeli hátrányt ettől kezdve kezdte ledolgozni a megye.³⁸⁴

³⁷⁵ Benda Kálmán: Somogy megye múltjából In: Levéltári Évkönyv 9. köt. 1977. 132.l.

³⁷⁶ Kanyar: im. 287.l

³⁷⁷ Kanyar: uo. 288.l

³⁷⁸ Kanyar: uo. 280.l.

³⁷⁹ Kanyar: uo. 409.l.

³⁸⁰ Kanyar: uo. 410.l.

³⁸¹ Kanyar: im. 289.l.

³⁸² Kotnyek: im. 45-49.l

³⁸³ Kotnyek: uo. 199.l

³⁸⁴ Kotnyek: uo. 213.l.

V. A Népnevelési Választmány és a népiskolai összeírások sorsa, általános oktatáspolitikai kitekintés 1848-ig.

A Zala megyei Népnevelési Választmány által elrendelt népiskolai összeírások a megye összes járásában akadozva készültek.³⁸⁵

Ebben jelentős szerepet játszott, - az emberi tényezőkön és az objektív akadályokon kívül - hogy a megye a következő országgyűlésen sem szándékozott letenni a nemzeti önrendelkezést és polgárosodást célzó oktatási-nevelésügyi intézkedések sürgetéséről, sőt a törvény általi rendezés követeléséről.

Deák Ferenc 1836. évi agitációs, politikai röpirattal felérő³⁸⁶ követjelentése, melyet már hat héttel az országgyűlés bezárása után a megyei közgyűlés elé terjesztett, - s melynek kinyomtatása is megtörtént, - teljes sikert aratott a megyegyűlésen, s határozat született arról is, hogy a legközelebbi országgyűlésre küldendő követeknek követutasításba kell adni mindazokat a kérdéseket, melyek az 1832-1836-os diétán megbuktak.³⁸⁷

Az 1839. április 15-ére összehívott országgyűlés hírére összeült közgyűlés bizottságot nevezett ki a követutasítás kidolgozására.³⁸⁸

*„Nem tudjuk a bizottság hányszor ült össze, benne milyen viták folytak. Ülésükről a szokás szerint jegyzőkönyvet nem vettek, fel és május 6-án már bemutatta a közgyűlés első tárgyaként az igen részletes, 40 pontból álló 58 folio oldal terjedelmű utasítás tervezetét. Az utasítás egységes szerkezete, gondos fogalmazása, az előzményekről való kiindulás kizárja azt, hogy magán a bizottsági ülésen fogalmazták volna. Kész szöveget terjesztettek a bizottsága elé, melytől megvitatta, helyenként nyilván módosított rajta, de lényegében az elébe terjesztett szöveget fogadta el. A tervezet szövegezője pedig csak Deák Ferenc lehetett. Erre mutat első-sorban nyelve, szerkezete és stílusa. Mindenben Deák ekkori írásaihoz, beszédeihez hasonlít.”*³⁸⁹

Az utasítás 40 pontja közül 23-at a Deák Ferenc által készített 1836-os követjelentésből vettek át.³⁹⁰

A 34. pont a tanítóképzők, reáliskola, műegyetem létesítésének követelését újítja meg nagyon határozottan, mert:

„a Nemzetet azon törvényes és természeti jogától, hogy nevelés elrendelésébe bé folyással legyen, meg fosztani nem lehet, de amugyis a szomorú tapasztalás bizonyítja, hogy e tárgyakra nézve a Királyi Válasz kiadása óta már lefolyt 3 évek alatt sem tétettek a Kormány részéről czélszerű Intézetek, - Szükséges hogy követ Urak e tárgyat ismét felfogják, s a

³⁸⁵ Kotnyek István Alsófokú oktatás Zala megyében 1918-ig. Zala Gyűjtemény 9.sz. Zalaegerszeg 1978. 52.l.

³⁸⁶ Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei 1829-1841. 1. kötet 2 bővített kiadás Bp. 1903. 267-313.l.

³⁸⁷ ZML. Kgy. Jkv. 1836. jún. 20.: 1018.sz.

³⁸⁸ ZML. Kgy. Jkv. 1836. jún. 20.uo.

³⁸⁹ Degré Alajos: Zala megye 1839. évi követutasítása In.: Tanulmányok Deák Ferencről, Zalai Gyűjtemény 5.sz, Szerkesztette: Degré Alajos Zalaegerszeg 1976. 227.l

³⁹⁰ Degré. uo. 230.l.

*közelebbi múlt Ország Gyűlésének e részben kijelentett elvei szerint s a Választmánynak törvény általi kiküldését eszközölni igyekezzenek.*³⁹¹

Az 1839-1840-es országgyűlésen, mint ismeretes, a reformellenzék ismét átfogó oktatás-politikai programot követelt és országos választmányt küldött ki az eddig már elkészült népnevelési törvényjavaslatok munkálatainak folytatására. de ezen a diétán csak 5 királyi katolikus tanítóképző felállítását rendelte el a kormány. Ez ismét kompromisszumos megoldás volt, mert az országgyűlés nem rendeleti úton létrehozott tanítóképzőket óhajtott, s valamennyi vallásfelekezet számára akart tanintézeteket, nemcsak a katolikusoknak.³⁹²

Elodázódott a magyar tannyelvre vonatkozó követelés is.³⁹³

A diéta eredményeiről beszámoló 1840. július 27-i követjelentésben írta le Deák Ferenc az 1839-1840-es országgyűlés vezéralakja - a dolgozat mottójául is választott sorokat:

*„minden áldozat, mi e célra fordítatik, a hazának és emberiség oltárán van letéve.”*³⁹⁴

Deák is úgy vélte, hogy a nemzeti fejlődés és társadalmi haladás folyamatában az oktatás teljes átalakítására van szükség, s a rendi országgyűléseken kell az oktatáspolitikai intézkedéseket meghozni tudatos reformokkal.³⁹⁵

Az 1840. évi november 9-én kezdődött megyei közgyűlés végzésben intézkedett a népiskolai összeírások bemutatásának végső határidejéről, melyet 1840 december végében jelölt meg.³⁹⁶ A munkálatok befejezését az is sürgethette, hogy az 1839-40-es országgyűlésen a népnevelés ügyében ismét nem született törvény, így aktuálisak maradtak a tervezett intézkedések.

Valószínű, hogy a „végső határidőt” sokan nem teljesítették, ugyanis az összeírásokból készült „átfogó jelentésnek” nincs nyoma a közgyűlési jegyzőkönyvekben. Alátámasztja ezt az is, hogy a népiskolai összeírás „nyomtatott tábláinak” csak töredéke található a Zala Megyei Levéltárban, illetve az 1841. november 8-ai közgyűlési jegyzőkönyv tanúsága szerint Séllyey Elek lemondott a Népnevelési Választmány elnöki tisztéről.³⁹⁷

Séllyey lemondásának indokait a jegyzőkönyv nem tartalmazza, de feltételezhető, hogy az összeírások körüli huzavonával és általában a választmány munkájával kapcsolatos elégedetlensége vezetett ide.

A választmány elnökévé Séllyey Elek helyett Botka József táblabíróvá nevezték ki.³⁹⁸

A Népnevelési Választmány Botka József elnökletével történt további tevékenységéről nincs tudomásunk, miután nem található erre vonatkozó bejegyzés a megye jegyzőkönyveiben. Az viszont bizonyos, hogy a megye népiskoláztatási helyzetének megváltozásához, a régióbeli lemaradás ledolgozásához a választmány tevékenysége jelentősen hozzájárult.

³⁹¹ ZML. Kgy.ir. 1839: 1644.sz.

³⁹² Bényei Miklós: Oktatáspolitikai törekvések a reformkori Magyarországon, Oktatáspolitikai törekvések a reformkori országgyűléseken Csokonai Kiadó, Debrecen, 1994. 294-295.l.

³⁹³ Bényei: im. 96-97.l.

³⁹⁴ Kónyi: im. 545 l.; Bényei uo. 360.l.

³⁹⁵ Bényei: im. 360-361.l.

³⁹⁶ ZML. Kgy. ir. 1840:2642.sz.

³⁹⁷ ZML. Kgy. jkv. 1841. november 8. 3321.sz.

³⁹⁸ ZML. Kgy. jkv. 1841. im.

1848-ig 17-tel nőtt a népiskolák száma, növekedett a tanulólétszám, a tanítók száma, s néhány iskola bővítésére, állagjavítására is sor került.³⁹⁹

Kotnyek István tanulmányában mindezt így értékeli: „*Annak ellenére, hogy a megye népoktatásügye a választmány minden erőfeszítése ellenére sem fejlődött látványosan, a választmány tevékenysége mégsem mondható teljesen eredménytelennek. A tevékenység különösen két területen mutatható ki hosszabb távon is. Egyik a megyei közvélemény oktatásügyi orientáltsága, a másik a megye első tanítóképzőjének felállítása*”⁴⁰⁰

A megye nevelésügyi aktivizálódása révén más területen is jelentős eredmények születtek. 1842 őszén leánynevelő intézet nyílt Nagykanizsán és ezzel egyidőben jött létre ugyanitt Lőw Lipót izraelita főrabbi kezdeményezésére a Dunántúl első iparostanonc iskolája a zsidó fiatalok számára. Deák Ferenc kezdeményezésére 1847-ben Zalaegerszegen megalakult az első óvoda is.⁴⁰¹

Az 1832-36-os országgyűlés után számos megyében alakultak népnevelési választmányok és egyesületek a népnevelés színvonalának emelésére. Például Somogy és Vas 1837-ben, Veszprém megye 1838-ban kezdte működtetni választmányait.⁴⁰²

Varga János tanulmánya szerint, „*Az iskoláztatás és a népnevelés megyei keretű rendezésére 1840 után újabb 9 törvényhatóság küldött ki bizottságokat.*”⁴⁰³

Eddigi ismereteink szerint Hont, Bars, Vas, Fejér, Somogy, Pest, Sáros, Pozsony, Gömör, Nógrád, Veszprém és Zala megye működtetett választmányokat, de a leghosszabb ideig tartó és legkiterjedtebb munkálódás, úgy tűnik, Fejér és Zala megyében folyt.

A népnevelés ügye Zala megyében sem került le a napirendről.

Az 1839-1840. évi országgyűlés által kiküldött bizottság a Bezerédy István vezetésével szövegezett népnevelési törvényjavaslatot - mely haladó szellemű volt - 1843-ban nyomtatásban is közzétették.⁴⁰⁴ A törvényjavaslat napirendre tűzését az 1843-1844-es országgyűlésen többen sürgették.

Zala megye követe Kerkápoly István volt, Deák Ferenc ugyanis a közteherviselés megbukása és követté választása során zajlott atrocitások miatt lemondott e tisztségéről.⁴⁰⁵

Kerkápoly a népnevelési törvényjavaslatra vonatkozóan 1844-ben pótutasítást kér Zala megye közgyűlésétől, mert e tárgy, mint az a törvénytervezet kinyomtatásának időpontjából is nyilvánvaló, nem szerepelt az eredeti követutasításban.

³⁹⁹ Kanyar József: Népoktatás a Dél-Dunántúlon a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában /1770-1868/ Akadémia Kiadó Bp. 1989. 210-213.l.

⁴⁰⁰ Kotnyek. im. 52-53.l.; Jegyzet: A tanítóképző 1844-ben nyílt meg Nagykanizsán

⁴⁰¹ Barbarits Lajos: Nagykanizsa, Bp. 1929. 256-257.l.

⁴⁰² Kanyar: im. 220.l.

⁴⁰³ Varga János: Megye és haladás a reformkor derekán /1840-1843/ In: Somogy megye múltjából 11. köt. Kaposvár, 1980. 227-229.l.

⁴⁰⁴ Kármán Mór: Közoktatásügyi tanulmányok 1-2 köt.Bp. 1906. 1.köt. 127-136.l.

⁴⁰⁵ Kiss Gábor-Molnár András „A tekintetés megye közönségének alázatos szolgája.” Dokumentumok Deák Ferenc életéből, Zalaegerszeg, 1988, 8-10. l.; Zala megye történelmi olvasókönyve, Zalaegerszeg, 1996. Szerkesztett: Molnár András 183-184.l.

A pótutasítás a törvénytervezet alapvető elveit elfogadhatónak ítélte. Utasította viszont a követet, hogy javasolja a 2 evangélikus és görög vallásfelekezetű népiskolák, felügyelő bizottsága hatásköreinek törvény általi „világos” rendezését. Továbbá, *„határozassék el a törvény által még az is, hogy azon kisebb s csak néhány házból álló községekben hol a helység oly kicsiny, hogy egy nép iskolát fel állíthat, s fent nem tarthat, többeknek adassék tanító, ki időnként hol egyik, hol a másik községben fogja a törvényben meghatározottak felett az ifjúságot, s a népet oktatni.*”⁴⁰⁶

Felhatalmázták a követet még arra is, hogy a tanítóképzők létesítésére tervezett 100 000 Ft-ot, - melyet közadó módjára 10 éven át kellett volna nemesnek, nem nemesnek egyaránt fizetni, - amennyiben e célra kevésnek bizonyulna megkésztetnie.⁴⁰⁷

A tervezetet azonban az országgyűlés nem tárgyalta, mert 1844. szeptember 6-án Lónyay Gábor - aki a választmány kiküldését indítványozta - kérte a tárgyalás elhalasztását, miután az idő rövidsége miatt *„az elhamarkodott döntésnek vagy inkább a biztos kudarcnak kívánta elejét venni.*”⁴⁰⁸

Többen a neveléstörténészek közül Bécs ellenállásában látják az elhalasztás okát, illetve abban, hogy a Helytartótanács 1844. július 24-i, a meglévő népiskolák átszervezését elrendelő körirata késztette várakozásra a rendeket. Bényei Miklós szerint ezt az álláspontot megkérdőjelezi, hogy amikor az eredeti javaslat kivonatának tekinthető törvényjavaslatot beterjesztették, azt sem tárgyalta idő hiányában a diéta.⁴⁰⁹

Tehát a rendek az 1843-1844-es országgyűlésen sem tárgyalták meg a népnevelés ügyét.

Mednyánszky Alajos, - aki 1839-1844 között a Helytartótanács tanulmányi bizottságának elnöke volt - 1842-ben közoktatási reformtervezetet készített a Helytartótanács megbízásából. E tervezetet Bécs teljes egészében nem fogadta el.⁴¹⁰

A két részből álló színvonalas tervezet, mely a felvilágosodás és humanizmus eszméiben gyökerezett, s mely bizonyos fokig a gazdasági fejlődés követelményeit is figyelembe vette, s a korabeli állapotokhoz képest számos újítást is tartalmazott, lényegét tekintve mérsékelt reformjavaslat volt. Kimaradtak belőle a haladó szellemű liberális programok, a reformmozgalom követelései.

A népoktatás kérésében is alig hozott újat az 1828-as Opinio-hoz képest, de pozitívuma volt az ipariiskola szükségességének, az elemi oktatásban pedig a gyakorlati-gazdasági orientáltságnak a hangsúlyozása.

Az első javaslatot végül is változtatásokkal jóváhagyta a király, s az bizonyos részleteiben később - tanítóképzők, ipartanoda - meg is valósult.⁴¹¹

⁴⁰⁶ ZML. Kgy. ir. 1844:3.sz.

⁴⁰⁷ ZML. Kgy. ir. 1844. u.o

⁴⁰⁸ Bényei: im. 281.l.

⁴⁰⁹ Bényei. uo. 281-283.l.

⁴¹⁰ Bajkó Mátyás: Nemzeti nevelésügyünk a reformkorban Nevelés, művelődés sorozat, Debrecen 1969. 38-40.l.

⁴¹¹ Bényei: im. 78-79.l.

A feudális viszonyok és a központi hatalom megtartásának szándékával az udvar ebben az időben már hajlandóságot mutatott bizonyos lépések megtételére, de taktikája az volt, hogy kisajátította a rendek javaslatait és módosított formában léptette azokat életbe.⁴¹² A népnevelésről is a diétát megkerülve intézkedett.

A már említett 1844. július 24-ei köriratot egy év múlva, 1845. július 16-án követte a Helytartótanács első magyarnyelvű népiskolai rendelkezése, **„Magyarország elemi tanodáinak szabályai.”** A szabályzathoz 1845. július 17-én statisztikai összeírás elkészítésére vonatkozó rendelkezés is társult.⁴¹³ A tanügyi bizottság szerkesztői a rendelet elkészítésekor az Opiniora, a Mednyánszky és Bezerédy - féle reformjavaslatokra támaszkodtak.⁴¹⁴

A szabályzat lényeges intézkedéseket hozott. Az elemi iskolát 2 tagozatra bontotta, melyek tanítási nyelve a tanulók anyanyelve lett. A nemzetiségek lakta területek iskoláiban a magyart is tanítani kellett, de latint csak a felső elemi 3. osztályában a gimnáziumba készülőknek.

Az alsó elemi tananyaga mindenki számára azonos volt. A szabályzat a népiskolai struktúra alapjának az alsó elemi iskolát deklarálta, melyet, falun, városban, egyaránt meg kellett szervezni, ennek 2 évfolyama volt. A felső elemi 2 évfolyamát azoknak kellett elvégezni akik mesterséget akartak tanulni, vagy felsőbb iskolát végezni.

A 4. évfolyamot 2 év alatt végezheték el azok, akik nem kívántak „bővebb oktatást nyerni.”

A felső osztályokban a tananyag például mechanikával, építészeti ismeretekkel, természettannal, földrajzzal egészült ki.

Előírta a női tanodákat, ahol a tananyag a nőpozícióhoz, szerepkörhöz kapcsolódott.

Ez az iskolatípus már valóban megfelelt a polgári igényeknek.

Az alsó elemi elvégzését minden 6-12 éves korú gyermek számára kötelezővé tette, az iskola-kötelezettség elmulasztásáért pénzbüntetéssel sújtotta a szülőket.

A tanítóktól és segédjeiktől megkövetelte a tanítóképző elvégzését, s kimondta a tanítók 30 év szolgálat utáni nyugdíj-jogosultságát.⁴¹⁵

Kanyar József véleménye szerint az 1845. július 16-án kiadott szabályzatot, *„annak ellenére, hogy a hazai közoktatásügy 1848-ig az országgyűléseken alapvetően nem rendeződött, jelentős művelődéstörténeti dokumentumnak kell tartanunk, mely az iskolába járás kötelezettségének kimondásával, a középiskolához szükséges elemi iskolai végzettség pontos idejének és tartalmának, valamint a korszerű elemi iskolai szerkezet funkciójának és szerepének meghatározásával már mindenképpen az 1868-as népoktatási törvény irányába mutatott.”*⁴¹⁶ A felekezeti tanügyigazgatáson azonban ez a rendelet nem változtatott.

A kormány saját hatáskörében tető alá hozott rendelete több megyében - köztük Zalaiban - nem talált pozitív fogadtatásra. Zala megye 1845. augusztus 18-ai közgyűlése tárgyalta a megérkezett 25224 és 27230 számú helytartótanácsi rendeletet. Az utóbbi jegyzéket is mellékelte a népiskolai állapotok felméréséhez, s tervezet, javaslat készítését rendelte el a népnevelési

⁴¹² Bényei: uo. 380.l.

⁴¹³ Bényei: im. 283.l.

⁴¹⁴ Mészáros István: A magyar nevelés története 1790-1849, Tankönyvkiadó Bp. 1968. 163.l.

⁴¹⁵ Mészáros: im. 162-168.l.

⁴¹⁶ Kanyar: im. 155.l.

kérdések megyei megoldására a szabályzat előírásainak megfelelően. Elvárta az akadályok elhárítását, melyre a kegyurakat, földesurakat, községeket fel kellett szólítani.⁴¹⁷

A megyei közgyűlés a rendeletek véleményezésére küldöttséget nevezett ki: „*A fel álléttatni intézett új tanodai rendszer a nép nevelés tekintetéből is a Megye Rendeinek egész figyelmét igényelvén, ugyan azért Sellyey Elek Kerületi Táblai Ülnök és tábla Bíró ur elnöklete alatt Deák Ferencz Zalabéri Horváth János Kamarás, Oszterhueber József, Hertelendy György, Varga Lajos, Szabó János Mezriczky Péter és Sáros Gergely Tábla, Plánder Ferencz novai esperest, Márton Gábor és Horváth Zsigmond Lelkész urak olly utasítással küldetnek ki, hogy az elő bocsátott Intézmények minden részeire nézve javallatot Véleményt készítvén azt jelentésük mellett a N/eme/s V/árme/gyének bé mutassák.*”⁴¹⁸

Zala megye választmánya nem fogadta el az új népiskolai szabályzatot, mert törvényalkotásra egyedül, csak az országgyűlést tartotta illetékesnek, melynek jogkörét a királyi rendelet súlyosan megcsorbította.

Az elutasítást tartalmazó jelentést a megye 1846. november 9-én tartott közgyűlésén terjesztették be.⁴¹⁹

A fogalmazás, a jogi érvelés, a bátor hang, a jelentés logikai szerkezete ismét Deák Ferenc szellemi irányítására enged következtetni.

„*A Választmány ebbeli meg bízatasának megfelelő folyó 1846. évi nyárutó 3-án Zalabérben Horváth János arany kultsos, s táblabíró Urnak elnöklete alatt Deák Ferencz, Oszterhueber József, Hertelendy György, Szabó János, Varga Lajos táblabíró, Plánder Ferencz novai plebanus, és kerületi esperess, Márton Gábor Köveskállai helveticai vallásu esperest szinte táblabíró Uraknak, és az alulirott főjegyzőnek jelenlétökben összeült, s miután mind a fellebb érintett Helytartó Tanátsi két rendbeli kör intézmények erre következett megyei végzés, s a közlött alap szabályok felolvastattak, ezen új rendszerre nézve a következőket véli a kiküldöttség a Tekintetes közönség elébe terjesztendőnek. Hogy a közoktatási, és köznevelési rendszer feletti határozás, és intézkedés az öszves törvény hozás jogaihoz, és köréhez tartozzék, csalhatatlan bizonyosságul szolgál az 1790-k évi 57-k törvény cikkelly, mely már fél század előtt az egész nevelési rendszer kimunkálását egy országos választmányra bizta, s munkálatának a törvényhozás elébe leendő terjesztését elrendelte, az 1825-k évi 8-k törvény cikkely pedig az előbbi országos küldöttség munkálatok megvizsgálásával, az ujjabb időhöz, s korhoz alkalmazásával egy ujjabb országos választmányt bizott meg, s az e feletti határozást a törvény hozásnak tartotta fenn, e nyomon kellett volna tehát a Kormányának is a felállítani szándékolt elemi oskolák elrendezésében eljárni, s azok rend szabályait, s felállításuk módját a Törvény hozás utján elhatároztatni, mit az mind az által jelenleg kikerülve, azt mi csak egyedül a törvény hozás utján lett volna létesítendő, önmaga annak mellőzésével kívánja mostan foganatosítani.*”⁴²⁰

Szellemesen és logikusan kifogásolták a cím alapján a rendelet hatályát is, mert nem felelt meg a rendek által régóta óhajtott egységes nevelési rendszer igényének.

⁴¹⁷ ZML. Kgy. jkv. 1845. aug. 18. 3427. pont

⁴¹⁸ ZML. Kgy. 1845. aug. 18. 3428. pont

⁴¹⁹ ZML. Kgy. ir. 1846: 3707.sz.

⁴²⁰ ZML. Kgy. ir. 1846. im.

„Magyar Ország elemi tanodái szabályai neve alatt kiadott szabályokat nem látja a Választmány egy aránt az egész Országra, s annak minden törvényesen bevett vallásu lakóssaira, s azok tanodáira ki-terjesztetnek, mert a közlött újrendszer kizárólag csak romai katholica vallásuak elemi iskoláik fel állításáról, és elrendezéséről intézkedik, (...). E rendszabások tehát, mint csak a nemzet egyik vallásu felekezete elemi iskoláiról határozók, már ezen egy oldalúságok miatt is a Nemzet köz szükségének, s várakozásának meg nem felelnek még távolról is.”⁴²¹

Szintén a rendelet hatályával bizonyították az iskolakötelezettség elmulasztásának egyoldalú szankcióját, mely csak a katolikusokra terjedt ki, s melyet más vallásfelekezetűeknél törvény hiányában így nem lehetett érvényesíteni. Az iskolalétesítés és fenntartás költségeire vonatkozó részt pedig alkotmány sértőnek minősítették.⁴²² *„Szükséges pénz összegek előállítására az egyes lakosok, es magányosok kötelezendők mondhatnak, már pedig bár melly fizetésekre, bátor azok a legszentebb, legszükségesebb, s idvesebb célra szánvák legyenek is, a Hon polgárai törvény nélkül, s csak egy oldalu kormányi rendelettel soha sem kötelezhetők, s e jogot a kormánynak tulajdonítani az alkotmányosság világos veszélyeztetése nélkül nem is lehet.”*

Ezért javasolták követutasításba adni a népnevelés törvény által való megalkotásának újabb indítványozását.

Mint a jegyzőkönyv tanúsítja a rendelet tartalmi kérdéseit Márton Gábor köveskáli esperes véleményezte, de ezt nem terjesztették elő, csak bemutatták.

Elismerték viszont a népnevelés kérdésében a király felügyeleti jogát, s ezért a 27230 rendelet végrehajtására a „tisztviselők” kötelezését javasolták.⁴²³

A szabályzat végrehajtását az országban több helyen - például Somogyban is⁴²⁴ a megyék ellenszegülése megakadályozta.

Csak a kamarától függő királyi városok egy része tett eleget a rendeletnek.⁴²⁵

A Helytartótanács által - Bényi Miklós véleménye szerint - 1845-ben már megkésve kibocsátott rendeletet, mivel az abszolutizmus oldaláról jött a rendek elutasították, még az előremutató rendelkezéseket se fogadták el belőle.⁴²⁶ Ezt bizonyították az 1847-48-as országgyűlés követutasításai is, melyek ismét törvény útján kívánták rendezni a népoktatást, de a napirendbe való felvételt ismét halogatta a kormány.⁴²⁷

„A bécsi udvar ellenállása miatt azonban a liberális oktatáspolitikai törekvések végül is forradalmi úton valósultak meg”⁴²⁸

⁴²¹ ZML. Kgy. ir. 1846. uo.

⁴²² ZML. Kgy. ir. 1846. uo.

⁴²³ ZML. Kgy. ir. 1846. uo.

⁴²⁴ Kanyar: im. 263-264.l.

⁴²⁵ Bényei: im. 286.l.

⁴²⁶ Bényei: uo.288.l.

⁴²⁷ Bényei: uo. 289-290.l.

⁴²⁸ Bényei: uo. 386.l.

1848-ban a polgári forradalom parlamentjében Eötvös József kultuszminiszter, a reformkori elemi oktatási törekvések betetőzéseként, július 24-én benyújtotta az elemi népoktatásról szóló törvénytervezetet.⁴²⁹

A tervezet a mindenkire kötelező, állam által biztosított, ingyenes, felekezetiileg semleges elemi oktatás rendszerét körvonalazta.

Gondoskodni kívánt az iskolák létesítéséről, fenntartásáról. Felekezeti iskolákat közpénzből, csak kellő számú tanuló esetén kívánt állítani, de magánereiből történő fenntartásukat lehetővé tette.

Rögzítette a szülők iskoláztatási kötelezettségét, meghatározta a tantárgyakat és a tannyelvet.

A vallástan nem szerepelt a tantárgyak sorában.

Az iskolák irányítását a községekre bízta, de szakmai felügyeletről gondoskodott.

A képviselőházban a tervezet általános és részletes tárgyalása során a nyelvkérdés és az állami iskolák felekezeti jellegének engedélyezése váltotta ki a legnagyobb vitát. E kérdés vitájában Deák Ferenc is felszólalt és bírálta a radikálisokat aki „közös” iskolák állítása mellett érveltek. Szerinte az államnak nincs joga a felekezetek iskolaállítási lehetőségeit megszüntetni.

A közös iskolák mellett végül is elfogadták a felekezetek önerőből történő iskolaállítását és fenntartását az állam felügyelete alatt.

A nyelvhasználat kérdését pedig úgy módosították, hogy a magyar nyelvet egyrészt tan-nyelvként, másrészt rendes tantárgyként kívánták előírni, de lehetővé tették a nemzetiségek lakta vidékek anyanyelvű tananyagmagyarázatát.⁴³⁰

Az augusztus 12-én elkészült törvényjavaslat tárgyalását a felsőház a feszült politikai viszonyok miatt, mint köztudott, elhalasztotta.

A törvényjavaslat nem az alsó fokú oktatás részletes szabályozása volt, hanem keret,⁴³¹ a népoktatás alapvető elveinek foglalatja, végül is a reformnemzedék oktatásügyi törekvéseit betetőző alkotás.

A politikai-társadalmi folyamatok azonban, csak a kiegyezés után, 1868-ban tették lehetővé, hogy Eötvös József törvényjavaslatából becikkelyezett törvény szülessen.

⁴²⁹ Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc története. Szerkesztette: Hermann Róbert Bp. 1996. 131-132.l.

⁴³⁰ Mészáros: im. 312-316.l.

⁴³¹ Mészáros: uo. 305.

VI. Összegzés

Zalában a reformkorban kibontakozó aktív társadalmi háttér kovásza lett a népiskolák fejlődésének.

Az 1868-as népiskolai törvény szép eredményeket hozott, s bevezetésekor az iskolák és az iskolába járó tankötelesek száma tekintetében a megye alig maradt az országos átlag alatt, bár még mindig jelentősen elmaradt az országos átlagot is meghaladó szomszédos megyéktől.

Így az eredmények ellenére, továbbra sem beszélhetünk a szükségletek optimális kielégítéséről.

Súlyos gondot jelentett, még az 1880-as években is a Muraközi járás népiskoláztatása, melynek mutatói ekkor is lényegesen a megyei átlag alatt maradtak, bár ezen a vidéken is jelentős fejlesztés valósult meg.

A feléledő nemzetiségi ellentétek, illetve a terület 1849-től 1867-ig tartó Horvátországhoz csatolása azonban hátráltatta ezt a folyamatot.

A megye jellegzetes aprófalvas településszerkezete is nagymértékben befolyásolta az iskolábaállítás és a tankötelezettség végrehajtását, s ez a településszerkezet hosszú évtizedeken át továbbra is meghatározta a megye kedvezőtlen régióbeli népiskolai helyzetét, s viszonylagos országos elmaradottságát.⁴³²

Reményeim szerint a Muraközi járás 1837-1841 között készült népiskolai összeírásának elemzése hozzájárulhat ahhoz, hogy a Muraköz sajátos, valós jellemzőinek bemutatásával Zala megye reformkori népiskolai helyzetének feltárása teljessé váljon. Mindez talán a közelmúltban előkerült újabb összeírási töredékek kutatására is ráirányítja a figyelmet, s ezek még árnyaltabbá tehetik e kor népiskolai történetének megrajzolását megyei, de országos vonatkozásában is.

Végére érve egy jelentős időszak neveléstörténeti vizsgálódásának önkéntelenül is felvetődik a kérdés az olvasóban, vajon mi a célja, értelme az ilyen irányú kutatásnak, vajon „megy-é e dolgozat által a világ elébb?”

Én úgy gondolom, hogy ahhoz, hogy a jelenben jól dolgozhassunk, helyes irányokba induljunk a jövőt meghatározó oktatáspolitikai döntések meghozatalakor, a múlt tapasztalatainak feltárása, megismerése nemcsak kötelességünk, de jól felfogott érdekünk is.

A reformkori népoktatás előremutató törekvéseivel nemcsak a neveléstörténet, iskolatörténet jelentős időszaka, hanem gyökere a ma iskolaügyének is. Eredője annak a másfél évszázados fejlődésnek, mely a jelen állapotokat létrehozta. A múlt ismerete segítheti a pedagógust az iskolát a jelen kihívásainak megválaszolásában, s talán a helyi program, az önálló arculat megtalálásában is. A neveléstörténet és a pedagógia kitűnő analógiája annak az Illyés Gyula-i gondolatnak, hogy **„elődök lombjából növekszik, s utódok táplálkoznak belőle.”**

Vörösmarty szavaival zárva ajánlom dolgozatomat a tisztelt olvasók figyelmébe:

„A múltat tiszteld a jelenben, s tartsd a jövőnek.!”

⁴³² Kotnyek István: Alsófokú oktatás Zala megyében 1918-ig Zalai Gyűjtemény 9. sz. Zalaegerszeg 1978. 58-100.l.

Felhasznált szakirodalom

A témával kapcsolatos átfogó művek:

Arató Endre: A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1790-1849. /1-2 köt, Akadémia Kiadó, Bp.1960/

Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc története /Szerkesztette: Hermann Róbert Bp. 1996./

Bajkó Mátyás: Nemzeti nevelésügyünk a reformkorban /Nevelés, művelődés sorozat, Debrecen, 1969./

Bényei Miklós: Oktatáspolitikai törekvések a reformkori Magyarországon - oktatáspolitikai törekvések a reformkori országgyűléseken /Csokonai Kiadó, Debrecen, 1994/

Csigy Sándor: A szabadságharc előtti kor pedagógiai törekvései /Bp. 1936./

Deák Ferenc emlékezete. Levelek /Szerkesztette: Váczy János Bp., 1980./

Dokumentumok a magyar nevelés történetéből 1000-1849 /Szerkesztette: Ravasz János Bp. 1966./

Eötvös József válogatott pedagógiai művei /Szerkesztette: Felkai László Bp. 1957./

Fényes Elek: Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja, statisztikai és geographiai tekintetben /1-3 köt. Pest 1836./

Fináczy Ernő: A magyar közoktatás története Mária Terézia korában /Bp. 1902/

Fináczy Ernő: Az újkori nevelés története 1600-1800. /Bp.1927./

Fleckenstein Sándorné: Kétnyelvű ábécéskönyvek a reformkorban. In: Tanulmányok a nevelésügy XVII-XX.századi történetéből. /Bp.1980./

Hajdu Lajos: II. József igazgatási reformjai Magyarországon. /Bp.1982./

Kármán Mór: Közoktatási tanulmányok /1-2 köt. Bp. 1906/

Kiss Áron: A magyar népiskolai tanítás története /Bp. 1981./

Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon /Bp.1980./

Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777-1849. /1-2.köt. Bp. 1927./

Kossuth Lajos: Ifjúkori iratok, Törvényhatósági tudósítások 6. köt. /Sajtó alá rendezte: Barta István, Akadémia Kiadó Bp. 1966. In: Kossuth Lajos összes munkái 1-12 kötet/

Kossuth Lajos iratai 1837. május 1840. december - Hűtlenségi per, fogság, útkeresés 7. köt. /Sajtó alá rendezte: Pajkossy Gábor, Akadémia Kiadó, Bp. 1989./

Kossuth Lajos Országgyűlési tudósítások 5. köt. /Sajtó alá rendezte: Barta István, Akadémia Kiadó Bp. 1961./ In: Kossuth Lajos összes munkái 1-12 kötet.

Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei 1829-1841. 1. köt. /1-2 kötet 2. bővített kiadás Bp. 1903./

Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei 1842-1861. 2. kötet /1-2 kötet 2. bővített kiadás 1903/

A magyar nevelés története a feudalizmus és a kapitalizmus korában /Szerkesztette: Ravasz János Bp. 1961./

Magyar és horvát ABC könyvecske a magyar nyelvet tanuló horvát kisdedek számára /Budán 1837./

Magyarország története 1686-1790. 4/2.köt /Szerkesztette Ember Győző - Heckenast Gusztáv Akadémia Kiadó Bp. 1989. In. Magyarország története 1-10 kötet/

Magyarország története 1790-1848. 5/2. /Szerkesztette: Mérei Gyula- Vörös Károly, Akadémia Kiadó, Bp. 1983. / In: Magyarország története 1-10 kötet/

Magyar Törvénytár 1740-1835. évi törvénycikkek /Bp.1901./

Magyar Törvénytár 1836-1868. évi törvénycikkek /Bp.1896./

Magyar Törvények 1868-1875. évi törvénycikkek /Bp. 1911./

Mészáros István: Népoktatásunk szervezeti-tartalmi alakulása 1777-1830 között /Tankönyvkiadó, Bp. 1984./

Mészáros István: A magyar nevelés története 1790-1849. /Tankönyvkiadó Bp.1968./

Péterfy Sándor: A magyar elemi népoktatás /Bp. 1896./

Pukánszky Béla: Neveléstörténet. II. J.GY. T.F. /Szeged 1992./

Ratio Educationis - Fordította jegyzetekkel és mutatókkal ellátta: Mészáros István /Akadémia Kiadó Bp. 1981./

Szakál János: A magyar tanítóképzés története /Bp. 1934./

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái 4. köt. /1-14. köt. Bp. 1896./

A témával kapcsolatos helytörténeti művek

Barbasits Lajos: Nagykanizsa (Bp. 1929.)

Bencze Géza: Zala megye leírása a reformkorban (Zalai gyűjtemény 23. sz. Zalaegerszeg, 1986.)

Benda Kálmán: Somogy megye múltjából (Levéltári Évkönyv 9. köt. 1977.)

Bicsák Istvánné: A salomvári iskola története 1718-1948. (Pedagógus pályázatok 1979. Szerkesztette: Kotnyek István, Zalaegerszeg, 1980.)

Degré Alajos: Zala megye 1839. évi követutasítása In.: Tanulmányok Deák Ferencről (Zalai Gyűjtemény 5.sz., Zalaegerszeg 1976.)

Degré Alajos-Simonffy Emil: A Zalaegerszegi Központi Elemi Iskola története 1960-1949. (Zalaegerszegi füzetek I., Zalaegerszeg, 1975.)

Hermann Egyed: Népoktatás a veszprémi egyházmegyében a XIX.sz. elején (Regnum - 1942-1943) 1-5. kötet

Kanyar József: Népoktatás a Déldunántúlon a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában 1770-1868 (Akadémia Kiadó, Bp. 1988.)

Kiss Gábor-Molnár András: „A tekintetes megye közönségének alázatos szolgálja” In.: Dokumentumok Deák Ferenc életéből (Zalaegerszeg, 1988.)

Kotnyek István: Alsófokú oktatás Zala megyében 1918-ig (Zalai Gyűjtemény 9. sz. Zalaegerszeg, 1978.)

Meszlényi Antal: Gróf Zichy Domokos veszprémi püspök köt. (1842-1849) egyházlátogatása 1845-1846-ban. In.: Veszprémi Egyházmegye múltjából 7. kötet (szerkesztette: dr.Pfeiffer János Veszprém, 1941.)

Molnár András: Csány László a Zalai reformellenzék élén (Zalai Gyűjtemény 30.sz. Zalaegerszeg, 1990.)

Molnár András: Deák Ferenc mint „Becsületbeli tiszt alügyész” In.: Degré Alajos emlékkönyv (szerkesztette: Máté Gábor- Zlinszky János, Unió Kiadó, Bp., 1995.)

Vinko Sabljar: Mietopisni rienik Kraljevinak Delmacije Hervatskei Slavonije (Zagreb, 1866.)

J. Szemán: Mappa Diocesis Zagradiensis 1822.

Varga János: Megye és haladás a reformkor derekán 1840-1843. In.: Somogy megye múltjából 11. kötet /Kaposvár 1980./

Zala megye történelmi olvasókönyve (Szerkesztette: Molnár András, ZML, Zalaegerszeg, 1996.)

Zala vármegyének az országos kiküldöttségnek rendszeres munkáira tett észrevételei 1832.

Folyóiratok

Balázs Kovács Sándor: Az oktatásügy helyzete Tolna megyében, a 18-19. század fordulóján In.: Dunatáj VI. évf. 4.sz.

Barta István: A magyar polgári reformmozgalom kezdeti szakaszának problémái In.: Történelmi Szemle 1963.

Degré Alajos: 19. századi kísérlet magyar egyházi közigazgatás bevezetésére a Muraközben - Adalék a nemzetiségi kérdés történetéhez In.: Levéltári Szemle 1972. 2.sz.

Faludi Szilárd: Eötvös József emlékezete In.: Pedagógiai Szemle 1963. 9.sz.

Falusi Iskolák hazánkban. In.: Társalkodó 1832. I. Évf. 96.sz.

Gergely András: A „rendszeres bizottsági munkálatok” szerepe a magyar reformmozgalom kibontakoztatásában. In: Tiszatáj 1974.6.sz.

Gergely András: Nemzeti és nemzetiségi érdekérvényesítés a reformkorban In.: Életünk 1984. 9.sz.

Horváth Pál: A tudomány, illetve a tanszabadság fejlődéstörténetéhez In.: Jogtudományi Közlöny 1986. 1.sz.

Liszt „Medimurje” Cakovec od. 13.04. 1938.

Mészáros István: Az 1845 előtti hazai népoktatás történetére vonatkozó kutatások néhány problémája In.: Magyar Pedagógia 1979. 3. sz.

Mészáros István: Az első hazai állami népoktatási reform (1845) In.: Századok 2.sz. 1980.

Mészáros István: Első magyar ábécéskönyveink In.: Magyar Pedagógia Szemle 11.sz. 1960.

Molnár András: Deák Ferenc és a rendszeres munkálatokra tett zalai észrevételek In.: Századok 1995. 2.sz.

Molnár András: „A zalai ágyúzás” - Zala megye önkéntes adózói (1845-1848) In.: Századok 1996. 5.sz.

Simon Gyula: Egy tanító javadalmazása reformkorban In.: Köznevelés 1966. 5.sz.

Szabad György: A magyar reformkori művelődéspolitikai törekvések előzményeiről, indítékairól In.: Balassagyarmati Honismereti Híradó Emlékszám 1982.

Tóthné Polonyi Nóra: A magyarországi népiskolai oktatás statisztikai forrásai (1777-1848) In.: Statisztikai Szemle 1971. 3.sz.

Vecsey Lajos: A zalai népnevelés Mária Terézia uralkodásának utolsó évtizedében In.: Történetírás I. évf. 1937.

Levéltári források

ZML. Kgy.ir. 1836:164.sz. eredeti sz. 1569.

ZML. Kgy.ir. 1836:164.sz. eredeti sz. 1838:164.

ZML. Kgy.ir. 1837:164.sz. eredeti sz. 1836:2857

ZML. Kgy.ir. 1837:164.sz. eredeti sz. 1836:2857

ZML. Kgy.ir. 1837:164.sz. eredeti sz. 1837:23401

ZML. Kgy.ir. 1837:164.sz. eredeti sz. 1837:2436

ZML. Kgy. Jkv.1837: szept. 25. 2296.sz.

ZML. Kgy.ir. 1837:164.sz. 1837:2992

ZML. Kgy. Jkv.1837: december 9.

ZML. Nem nemes népesség összeírásai Muraközi Járás 1839.

ZML. Kgy.ir. 1840:2543.sz.

ZML. Kgy.ir. 1840:2642

ZML. Kgy.ir. 1840:2646.sz.

ZML. Kgy.Jkv. 1845.aug. 18.3427.p

ZML. Jgy. Jkv. 1845.aug. 18.3428.p.

ZML. Kgy.ir. 1846:3707 sz.

Séllyey cs.l.t.IV.csomó

Muzeja Medimurja Cakovec: Shematizam Zagrebacke nadbizkupije 1846.

Mellékletek

1. Részlet a Népnevelési Választmány összeírásából - eredeti tábla /ZML. Kgy ir. 1837:164.sz./
2. A Muraközi járás helységeinek jegyzéke
3. Comitatus Zaladiensis Tomasich János térképes 1792.
4. J. Szemán: Mappa Diocesis Zagrabiensis 1822.
5. Részlet a Muraközi járás népiskolai összeírásából /ZML. Séllyei cslt. IV. csomó/
6. A Muraközi járás népiskolái és tanítói /1837-1841/
7. Horvát és magyar ABC könyvecske - részlet /ZML Könyvtár/
8. A Dunántúl település és lakosságszáma, népiskolái /1836-1848/
9. Népiskolák telepítési ütemének és a népiskolával rendelkező települések %-os arányának diagramjai.
10. Tanítók számának és jövedelmének diagramjai.
11. A népiskolák távolsági övezeti és az iskolalátogatási arányok diagramjai.

A Muraközi járásban a Népművelési Választmány kiküldöttei által összeírt helységek ZML. Séllyey cs.l.t. IV. csomó alapján eredeti, horvát helyesírásukkal, a helységek magyar neveivel.

I. ALSÓ VIDÉK

DONJA DUBRAVA	P.	1. LÉGRÁD
KOTORIBA	P.	2. A. DOBRAVA /ALSÓDOMBORÚ/
DONJA VIDOVECZ	P.	3. KOTORI /KOTOR/
SVETA MARIJA	P.	4. A. VIDOVECZ /ALSÓ MURAVID/
DONJA MIHALJEVECZ	PSM.	5. S. MARIA /SZENTMÁRIA, MURASZENTMÁRIA/
DRASKOVEC	PSM.	6. MIHÁLYEVECZ /ALSÓ MIHÁLYFALVA/
HEMUSEVEC	PD.	7. DRASKOVECZ /LIGETVÁR/
CUKOVEC	PD.	8. HEMUSEVECZ /HEMISFALVA/
OPOROVEC	PD.	9. CSUKOVETZ /DRÁVASIKLÓS/
GORICAN	PD.	10. OPPOROVETZ /DRÁVAFÜRED/
HODOSAN	P.	11. GORICHÁN /MURACSÁN/
	PTSZ.	12. HODOSSÁN /HODOSÁNY/
	PTSZ.	13. TÜSKE S. GYÖRGY /TÜSKESZENTGYÖRGY/
	PSZ.	14. SOBOTICA /SZABADKA/ /KISSZABADKA/
PRELOG	PP.	15. PERLAK
CIRKOVLJAN	PP.	16. CZIRKOVLAN /DRÁVEGYHÁZ/
PALONOVEC	PTSZ.	17. PALLONOVECZ /ALSÓPÁLFALVA/ DVORISCHE
TURCISCHE	PTSZ.	18. TURCHISCHE-DVORISCHE/ TÖRÖKUDVAR/
STRELEC	PSZ.	19. SZTRELECZ /MURALÖVŐ/
PALOVEC	PSZ.	20. PÁLOVECZ /FELSŐPÁLFA/
DRZMUREC	PSZ.	21. DERSIMERCZ /DEZSÉRLAK/
BENKOVEC	PSZ.	22. BENKOVECZ /ZALABENKŐ/
DONJI HRASCAN	PTSZ.	23. A. HRASTYÁN /ALSÓHASTYÁN/
DONJI PUSTAKOVEC	PTSZ.	24. A. PUSZTAKOVECZ /ALSÓPUSZTAFÁ/
JURCEVEC	PSZ.	25. JURCHEVECZ /GYÖRGYFALVA/
STEFANEC	PSZ.	26. STEFANECZ /DRÁVASZENTISTVÁN/
CEHOVEC	PTSZ.	27. CHEHOVECZ /CSEHLAKA/
DONJI KRALJEVEC	PD.	28. A.KRALEVECZ /ALSÓKIRÁLY MURAKIRÁLY/

II. MURAI VIDÉK

STRIGOVA	PS.	1. STIRDÓ /STRIDÓVÁR/
LESKOVEC	PS.	2. ELSŐ HEGYKERÜLET
JALSOVEC	PS.	3. LESZKOVECZ /KISMAGYARÓD/
TRONOVCAK	PS.	4. JÁLSONECZ /ERZSÉBETLAK/
	PS.	5. TERNOVCHÁK /TERNOVCHÁKHEGY/
	PS.	6. GRÁBROVNIK /GÁBORVÖLGY/
SLATNJAK	PS.	7. SZLÁRNYÁK /NAGYÉDESD/
VESICA	PS.	8. VESCSICZA /VÉGFALVA/
RASKRZSKIVRH	PS.	9. RÁCZKANIZSA /RÁCKANIZSAHEGY/
SAFARSKO	PS.	10. SÁFFÁRSZKO /LIGETFALV
	PS.	11. GIBINA /MURAFÜRED/
STANETINSKI BERG	PS.	12. SZTANETINECZ /SZTANETINECSHEGY/
TUPKOVEC	PFM.	13. TUPKOVECZ /TUPKOVÖLGY/

SZENTMÁRTONI JÁRÁS

SVETI MARTNI
NA MURI
LAPSINA
JUROVEC

BREZOVEC

V RHOVLJAN
ZABNIK
MAROF
NOVI DROVI

GRKAVESCAK
KONCOVCAK

JUROVČÁK
GRADISCÁK
GRKAVESČÁK
KAPELSCAK
GORNJIKONCOVCAK

PSZM. 14. SZENTMÁRTON /MURASZENTMÁRTON/
PSZM. 15. LAPSINA /TÜNDÉRLAK/
PSZM. 16. JUROVECZ /JÚ
PSZM. 17. BUKOVJE /NEMESBÜKKÖSD/
PSZM. 18. BREZOVECZ /MURAN
PSZM. 19. CSESZTJANECZ
PSZM. 20. VERHOVLÁNY /ORMOS/
PSZM. 21. SABNIK /BEKEZD/
PSZM. 22. MAROFF /MAJORLAK/
PSZM. 23. UJ UDVAR /ÚJUPSZM.
PSZM. 24. KRATSINOVEC
PSZM. 25. GERKAVECZ /GÖRÖGFALVA/
PSZM. 26. KONCZOVDÓL /VÉGFALVA/
valamint a hatodik hegykerületnek „districtus”-nak a fele:
PSZM. 27. JUROVCHÁKI HEGY /GYÖRGYHEGY/
PSZM. 28. GRADYCHÁKI HEGY /VÁROSHEGY/
PSZM. 29. GERKÁVECZI HEGY /GÖRÖGHEGY/
PSZM. 30. KAPELFCHÁKI HEGY /MARGITHEGY/
PSZM. 31. F. KONCOVCHÁKI HEGY /FELSŐVÉGHEGY/
PSZM. 32. KAMENÁRI HEGY /KŐHEGY/

VRTÁTISSINECZI JÁRÁS:

VRATISINEC
GORJNI KRALJEVEC
KRISTÁNOVEC
KRIZOVEC
PEKLENIC
ZISKOVEC

ZÁŠAD

PRAPORCAN
ZAVESČÁK
DONJI KONCOVČÁK
BUKOVEC

ZEBANEC
PLESIVICA
MERHATOVEC
ZEBANECZ
STRUKOVEC
MURSKO SREDISCE

PV. 33. VRÁTISSINECZ /MURASIKLÓS/
PV. 34. F. KRALEVECZ /FELSŐKIRÁLY, MURAKIRÁLY/
PV. 35. KRISTÁNOVECZ /KRISTÓFFALVA/
PV. 36. KRISOVECZ /MURASZENTKERESZT/
PV. 37. PEKLENICZA /BÁNYAVÁR/
PV. 38. SISKOVECZ /ZSIDÉNY/
PV. 39. HABAJ ÉS MARKOVCHINAI HEGY
PSZGY. 40. ZÁŠAD a hetedik hegykerületből /GYÜMÖLCSÖS
PSZE. 41. SZELNICZA /SZELENCE/
(SZELNICZAI JÁRÁSHOZ A HATODIK HEGYKERÜLETBŐL)
PSZE. 42. PRAPROTSÁN HEGY /PAPHEGY/
PSZE. 43. ZAVERSHÁK /FALUHEGY/
PSZE. 44. A. KONCOVCHÁK /ALSÓVÉGHEGY/
PSZE. 45. BUKOVECZ /BÜKKÖSD/
PSZE. 46. GRAJENSCHÁK (A HETEDIK HEGYKERÜLETBŐL)
PSZE. 47. ZEBANECZI HEGY /BOCKAI HEGY/
PSZE. 48. PLESSIVICZA HEGY /KOPASZHEGY/
PSZE. 49. MERHATOVECZ HEGY /MARSZAHEGY/
PSZE. 50. ZEBANECZ /HIDEGFALU/
PSZE. 51. STRUKOVECZ /MURARÉTHÁT/
P. 52. MURASZERDAHELY

POTTURENI JÁRÁS:

SIVICA
FERKETINEC
MIKLAVECZ

PPT. 53. POTTUREN /BOTTORNYA/
PPT. 54. SZIVICZA /MURASZILVÁGY/
PPT. 55. FERKETINECZ /FERENCFALVA/
PPT. 56. MIKLAVECZ /MIKÓFA/

(DEKÁNOVECZI JÁRÁS:)

DEKANOVEC
NOVAKOVEC
DOMASINEC

PDE. 57. DEKÁNOVECZ /DÉKÁNFALVA/
PDE. 58. NOVÁKOVECZ /MURÁNYFALVA/
PDE. 59. DOMASSINECZ /DAMÁSA/

(BELICZAI JÁRÁS:)

BELIZA
GARDINOVEC

PDE. 60. BELICZA
PDE. 61. GRÁDINOVECZ

III. DRÁVAI VIDÉK

CAKOVEC
hozzá, mint plébániához tartozik:
IVÁNOVEC
GORJNI VIDOVEC
PRIBISLAVEC

SAVSKAVES
PUSTAKOVEC
MACKOVEC
SENKOVEC

NEDELISCE
hozzá mint plébániához tartoznak:
PRETITINEC
SLAKOVEC
STRAHONINEC
KURSANEC
OREHOVICA

TOTOVEC
OTOK
MACINEC
TERNOVEC

GORNJI HRASCAN
GORJNI MIHALJEVEC

BADLICAN
PRESEKA
PRAHOVEC
HRNJE

GORICICA

SEVEC
TUPKOVEC
VUGRISINEC
VUKÁNOVEC
DRAGOSLAVEC

HEGYEK:

VUCETINEC

DRAGOSLAVECBERG
PLESKOVEC
FERKANOVEC
ZASADBERG

FALUK:

- PCS. 1. CSÁKTORNYA
- PCS. 2. IVÁNOVECZ /DRÁVASZENTISTVÁN/
PCS. 3. F.VIDOVECZ /FELSŐMURAVID/
PCS. 4. PRIBISZLAVECZ /ZALAUJVÁR/
PCS. 5. SZ.MIHÁLY /SZENTMIHÁLY/
PCS. 6. SZÁSZVSZKÁVECZ /SZÁSZKŐ/
PCS. 7. PUSZTAKOVECZ /PUSZTAFÁ/
PCS. 8. MACHOKOVECZ /NYÍRVÖLGY/
PCS. 9. SENKOVECZ /SZENTILONA/
- PN. 10. NEDELICZ /DRÁVAVÁSÁRHELY/
- PN. 11. PRETETINECZ /DRÁVAÓHID/
PN. 12. SZLÁKOVECZ /ÉDESKÚT/
PN. 13. STRÁHONINECZ /DRÁVANAGYFALU/
PN. 14. KURSANECZ /ZRINYIFALVA/
PSZ. 15. OREHOVIZA /DRÁVADIÓS/
PSZ. 16. POGBRESZT /DRÁVASSZILAS/
PSZ. 17. VULLARIA /DRÁVAOLLÁR/
PN. 18. TOTTOVECZ /TÓTFALU/
PP. 19. OTTOK
PM. 20. MÁCZINECZ /MISKAVÁR/
PM. 21. TERNOVECZ /DRÁVAMAG
PM. 22. CSRESTÁN
PM. 23. F. HRÁŠCHÁN /DRÁVACSÁNY/
PFM. 24. F. MIHÁLYEVECZ /FELSŐMIHÁLYFALVA/
PFM. 25. BOGDANOVECZ /KÁROLYSZEG/
PFM. 26. F. DOBRAVA /FELSŐDOMBORÚ/
PFM. 27. BADLICSÁN /ZALABÁRDOS/
PFM. 28. PRESZEKA /HÉTVÉZÉR/
PFM. 29. PERHOVECZ /KIRÁLYLAK/
PFM. 30. HERNYE /HIRTÉLEN/
PFM. 31. BORKE
PFM. 32. GORICICZA
PFM. 33. MARTINUS /MÁRTON/ MÁRTONHALOM
PFM. 34. SEVECZ
PFM. 35. TUPKOVECZ /TUPKOVÖLGY/
PFM. 36. VUGRISSINECZ /VARGAHEGY/
PFM. 37. VUKÁNOVECZ /FARKASHEGY/
PFM. 38. DRAGOSZLÁVECZ /KEDVESHEGY/
- PSZGY. 39. SZ. GYÖRGY. /SZENTGYÖRGY/
PSZGY. 40. VUCSETINECZ
PSZGY. 41. OKRUGLI
PSZGY. 42. DRÁGOSZLÁVECZ /KEDVES HEGY/
PSZGY. 43. PLESKOVECZ /BÁNYHEGY/
PSZGY. 44. FERKANOVECZ /FERENCHEGY/
PSZGY. 45. ZÁSZAD /GYÜMÖLCSHEGY/
- PSZGY. 46. KIS MIHÁLYEVECZ /KISMIHÁLYFALVA
PSZGY. 47. BREZJE /NYÍRESZFALVA

Alkalmazott jelölések:

<i>P</i>	=	Plébániák	
<i>PSM.</i>	=	<i>S. Maria plébániájához tartozik</i>	
<i>PP</i>	=	<i>Perlak</i>	"
<i>PTSZ</i>	=	<i>Tüskeszentszentgyörgy</i>	"
<i>PSZ</i>	=	<i>Szobotica</i>	"
<i>PD</i>	=	<i>Draskovecz</i>	"
<i>PS</i>	=	<i>Stridó</i>	"
<i>PFM</i>	=	<i>Felső Mihályvecz</i>	"
<i>PSZM</i>	=	<i>Szentmárton</i>	"
<i>PV</i>	=	<i>Vratissinecz</i>	"
<i>PSZE</i>	=	<i>Szelnicza</i>	"
<i>PPT</i>	=	<i>Podturen</i>	"
<i>PDE</i>	=	<i>Dekánovecz</i>	"
<i>PB</i>	=	<i>Belicza</i>	"
<i>PCS</i>	=	<i>Csáktornya</i>	"
<i>PN</i>	=	<i>Nedelicz</i>	"
<i>PM</i>	=	<i>Máczinecz</i>	"
<i>PSZGY</i>	=	<i>Szentgyörgy</i>	"

Megjegyzés:

1. Az összeírt helységek azonosításához használt irodalom és dokumentáció:

Ludovicus Nagy: *Notitiae Plitico-geographitos statisticae ...lyti regni Hungariae*, Budae 1828.

Vinko Sabljar: *Miestopisni riecnik Kraljevinach Dalmacije Horvatski i Slavonije*, Zagreb 1866.

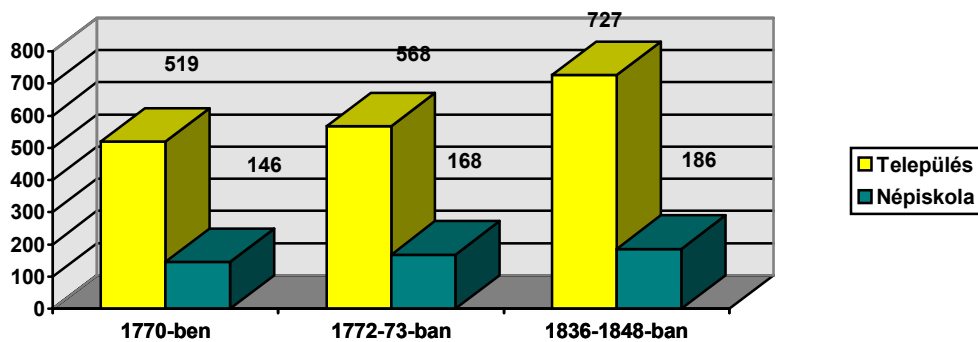
Zala megye 1792-ben készült térképe - készítette Tomasich János

2. A plébániahelyek és a filia falvak jelöléséhez használt irodalom és dokumentáció:

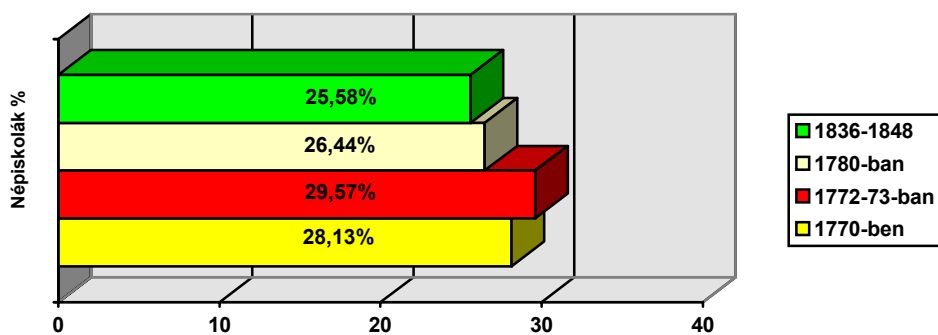
Schematizam Zagrabacke nadbiskupije 1846.

Mappa Diocesis Zagradiensis - készítette: J. Szemán 1822. Jegyzet: részletét a 3.sz. melléklet tartalmazza.

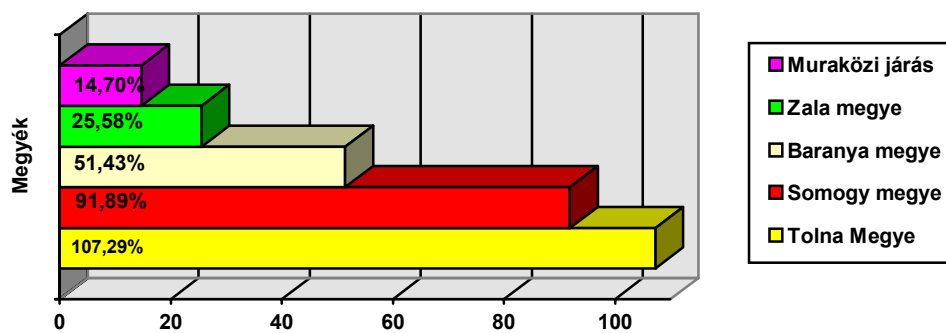
Zala megye népiskola-telepítési üteme 1770-1848

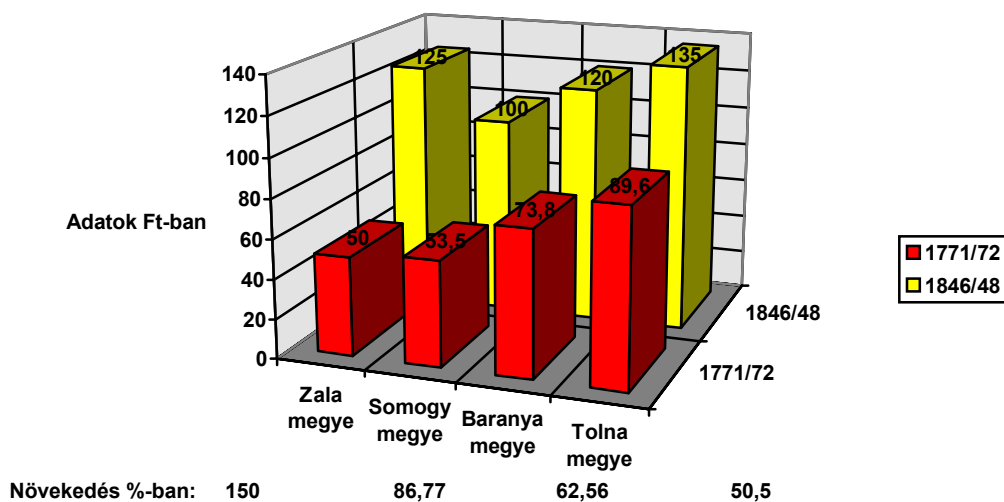
Zala megye népiskolával rendelkező településeinek %-os aránya

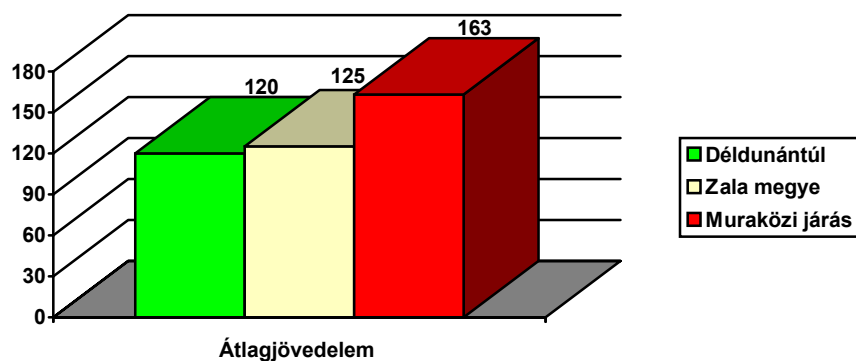
**Népiskolával rendelkező települések %-os aránya a Dél-dunántúlon
1839 - 1848 között**

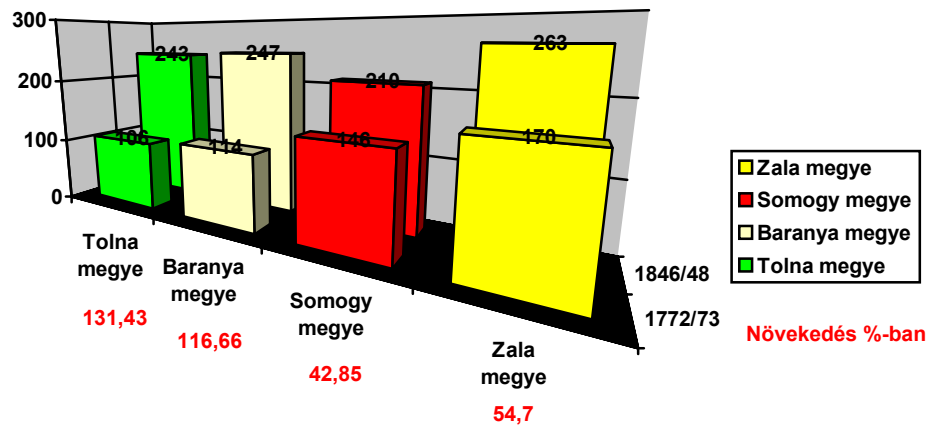
Tanítói átlagjövedelem a katolikus népiskolákban a Déldunántúlon

Déldunántúl, Zala megye és a Muraközi járás tanítói átlagjövedelme 1836 - 1848 között

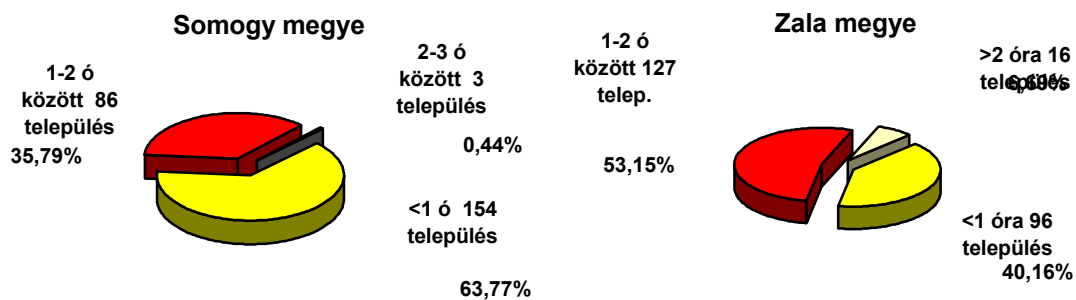

Tanítók számának növekedése a Déldunántúlon

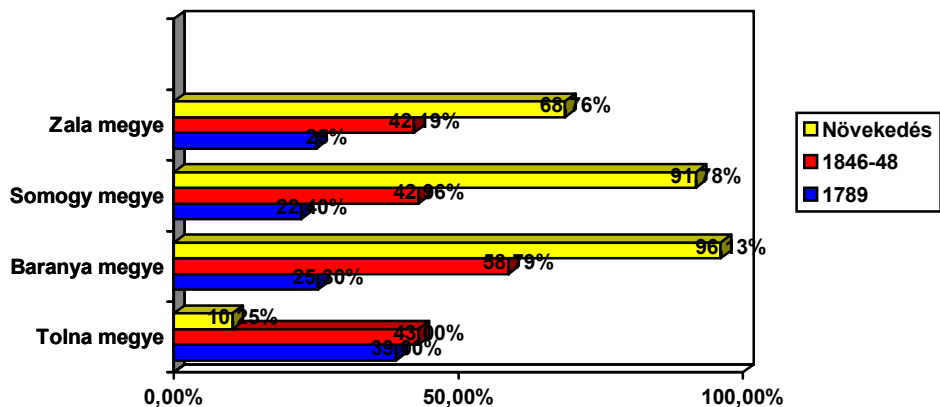
A népiskolák távolsági övezetei Somogyban és Zalában

1770 - 1858 között

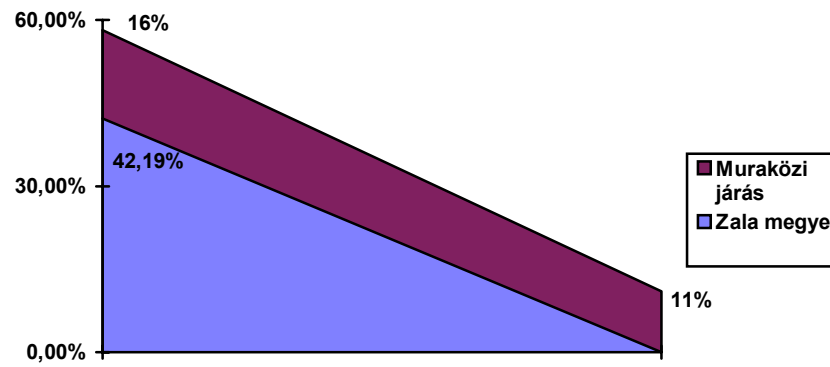

Iskolalátogatási arány a Déldunántúlon %-ban kifejezve

1789 és 1846-48 között

**Zala megye és a Muraközi járás iskolalátogatási aránya %-ban
1841 és 1846-48 között**

Készítette: Lambert Tibor

A Muraközi járás iskolái és tanítói
(1837 - 1841)

Népiskolák	Tanító	Végzettsége	Segédtanítója	Hivatalai	Tanítási nyelv	Tanulók száma
Alsó vidék-helységek						
Légrád	Kollai Ambrús	-	-	tanító	magyar	47 fő
Légrád	Az ágostai rendi pap	-	-	lelkész	magyar	34 fő
A. Dobrava	Bellovány István	-	-	tanító	magyar-horvát	48 fő
Kotori	Kollay János	-	magyar praeceptor	tanító, orgonista	magyar-horvát	75 fő
A. Vidroecz	Nemes Lisziák Rochus	-	-	tanító	magyar-horvát	54 fő
Sz. Mária és A. Mihályvecz	Belovány Ferenc	-	-	tanító	magyar-horvát	58 fő
Draskovecz	Goritsanecz János	-	-	tanító	magyar-horvát	72 fő
A. Kralevecz	Kosnyák Lukács	-	-	tanító, jegyző	magyar-horvát	44 fő
Gorichán	Miholics Ferenc	-	-	tanító, jegyző	magyar-horvát	80 fő
Hodossán	Szersán Bertalan	-	-	tanító	magyar-horvát	45 fő
Szobotica	Bukovecz János	-	-	tanító, orgonista	magyar-horvát	28 fő
Perlak	Rigó József	praeparandia	magyar praeceptor	tanító, orgonista	magyar-horvát-latin	123 fő
Tüske Sz.György	Goritsanecz József	-	-	orgonista	-	-
Chehovecz	Jegyub János	-	-	jegyző	-	néha 1-2 fő
Murai vidék-helységek						
Stridó	Hochstadter János	praeparandia	-	tanító, orgonista	magyar-horvát-német-latin	57 fő
Szentmárton	Skvoncz János	-	Denk Leopold	tanító, orgonista, jegyző	horvát	26 fő
Szelnicza	Horváth János	filozófia	-	tanító, orgonista, jegyző	horvát-magyar-latin	8 fő
Podturen	Fábri Alajos	latin iskola	-	tanító, orgonista, jegyző	magyar-horvát	10 fő
Dommasinecz	Andrócsecz István	praeceptor volt	-	tanító	magyar-horvát	51 fő
Dekánovecz*	Grazó Imre	-	-	-	-	-
Novákovecz*	néhai Székely Antal	-	-	-	-	-
Vratissinecz*	Horváth Péter	-	-	orgonista	-	-

Dráva vidék-helységei						
Csáktornya	Gorza Ferenc	-	Horváth János praeparandia	tanító, orgonista	magyar-horvát-német	126 fő
Nedelicz	Drukác Vencel	-	Nemecz György logikát végzett	tanító, orgonista	magyar-horvát	55 fő
Orekovicza	Halabárecz	-	-	tanító, jegyző	horvát	30 fő
Szentgyörgy*	Vugrinsis Ferenc	iskolákat végzett	-	tanító, orgonista	magyar-horvát	tavaly 35 fő

Jegyzet: * = nem működik

Készítette: Lambert Tibor

A Déldunántúl település és lakosság száma, népiskolái

1836 - 1848

Fényes Elek és Kanyar József adatai alapján

Megye	Mezőváros (db)	Falu (db)	Népes puszta (db)	Összesen (db)	Teljes népesség (fő)	1 településre eső átlagnépesség (fő)	Iskolák 1840-48 között (db)	1 iskolára jutó népesség (fő)
Baranya	12 (ebből 1 szabad királyi)	339	40	391	228.796	585	215	1.064
Somogy	30	284	155	469	213.842	456	281*	761
Tolna	18	88	86	192	178.462	929	206	866
Zala	32	575	120	727	270.202	371	186	1.453
Muraközi Járás	7	115	13	135	50.787	376	20**	2.539

*Jegyzet: * arányosan becsült, ebből 136 igazolt*

*** ideiglenesen nem működik + 5*

Készítette: Lambert Tibor